
Att göra för och att göra med.

Verksamhet, erfarenheter och
delaktighet i kulturprojekt för
barn och unga.

Anna Lund
professor i sociologi,

Stockholms universitet

**ALLMÄNNA
ARVSFONDEN**

Utvärderingsrapporten har tagits fram på uppdrag av
Arvsfondsdelegationen. Författaren ansvarar för innehållet.

© Allmänna arvsfonden (2023)

Denna rapport finns för nedladdning på Allmänna
arvsfondens webbplats: www.arvsfonden.se/utvärderingar

Förord

Barn och unga, med eller utan funktionsnedsättning och individer med funktionsnedsättning oavsett ålder, är målgrupper som Arvsfonden ger projektstöd till. Dessa gruppers upplevelser och delaktighet i olika former av kulturprojekt som lever kvar efter projektslut är ett samhällsrelevant arbete som Arvsfonden utför. Att fånga alla de dimensioner och den komplexitet som uppstår i arbetet där en ökad delaktighet i kulturlivet står i fokus är inte möjligt att fullt ut göra rättvisa. Min förhoppning är att rapporten kan bidra med kunskaper om de förutsättningar som har gjort det möjligt för målgruppen att delta och synliggöra de spår och vägar som olika projekt lämnat, och under vilka premisser det har varit möjligt. Jag hoppas även att läsaren får med sig kunskaper om vikten av att beakta målgruppens heterogenitet på ett sensitivt sätt. En pedagogisk utmaning är att se och lyssna till individer och grupper som inte med en självklarhet känner sig inbjudna till de kulturella världar som känns självklara för vuxna kulturaktörer. Här är det av vikt att lyssna till och lära av barnen och ungdomarnas egna kulturintressen. Avslutningsvis vill jag tacka de personer som jag har intervjuat, och som har delat med sig av sina kunskaper och erfarenheter. Utan er medverkan hade denna rapport inte kunnat skrivas. Jag vill också passa på att tacka Rebecca Brinch, Ylva Lorentzon, och Lisa Ericson som har läst och bidragit med synpunkter på rapportens innehåll. Ett stort och varmt tack riktas till Annica Thomas och Anna Holmqvist för stöd, tålamod, synpunkter, och för er rika kunskap.

Innehåll

<i>Sammanfattning</i>	7
1. Inledning	14
Allmänna arvsfonden	14
Syfte och frågeställningar	16
Disposition.....	18
1.1 Kultursociologiska perspektiv	18
Motiv och hinder	22
Delaktighet	22
Förändring och reproduktion.....	25
1.2 Metod	27
Dokumentstudien	28
Intervjustudien.....	29
Etiska reflektioner	29
Materialhantering	30
Studiens giltighet.....	33
2. Verksamhet lever vidare	35
2.1 Jag ska bli barnorganist	35
Upplevelser och delaktighet	36
Representation och inkludering.....	36
Spår	38
Vägar.....	39
2.2 Den mystiska lådan	40
Upplevelser och delaktighet	41
Representation och inkludering.....	42
Spår	43
Vägar.....	44
2.3 SpinnVäxa SpinnUnga – För allas rätt att dansa och ta plats på scen	45
Upplevelser och delaktighet	46
Representation och inkludering.....	48
Spår	50
Vägar.....	51

2.4 En annan del av Huddinge – Vi Teater Och Kultur kloka – Vi ToK kloka.	53
Upplevelser och delaktighet	53
Representation och inkludering.....	55
Spår	56
Vägar.....	56
2.5 Skaparverkstan på Fårö.....	57
Upplevelser och delaktighet	58
Representation och inkludering.....	59
Spår	59
Vägar.....	60
2.6 Sverige berättar eller Marija från Osijek.....	61
Upplevelser och delaktighet	62
Representation och inkludering.....	65
Spår	66
Vägar.....	68
2.7 Dalakulturens teater – tradition och samtid som modern internationell marionetteater.....	70
Upplevelser och delaktighet	71
Representation och inkludering.....	73
Spår	74
Vägar.....	75
3. Erfarenheter lever vidare.....	79
3.1 Rösträtt	79
Upplevelser och delaktighet	80
Representation och inkludering.....	81
Spår	82
Vägar.....	82
3.2 Stafetten.....	84
Upplevelser och delaktighet	84
Representation och inkludering.....	87
Spår	89
Vägar.....	90
3.3 Konst för alla.....	93
Upplevelser och delaktighet	93

Representation och inkludering.....	95
Spår	97
Vägar.....	97
3.4 I dina skor – en modell för mentorskap och konstnärligt samarbete mellan barn och vuxna.....	99
Upplevelser och delaktighet	99
Representation och inkludering.....	101
Spår	103
Vägar.....	104
3.5 Kulturskolan och barn på flykt	106
Upplevelser och delaktighet	106
Representation och inkludering.....	109
Spår	110
Vägar.....	111
3.6 Skrattturnén – För alla barns rätt.....	112
Upplevelser och delaktighet	113
Representation och inkludering.....	114
Spår	115
Vägar.....	116
3.7 ... när vi lyser för varandra	117
Upplevelser och delaktighet	118
Representation och inkludering.....	121
Spår	122
Vägar.....	124
4. Där spår sopats igen men individuella frön grov vidare.....	127
4.1 Projekt är projekt.....	127
4.2 Temporära behov och bristande resurser	129
4.3 Sköra överenskommelser och resursbrist.....	132
4.4 Brist på resurser och projektkulturens villkor.....	137
5. Avslutande diskussion.....	139
5.1 Vägar för fortsatt verksamhet. En kombination av faktorer	140

5.2 Vägar för nya erfarenheter. Problem och lärande.....	142
5.3 Hinder efter vägen.....	146
Professionsideal.....	146
Tid.....	147
Sociala relationer.....	149
Ekonomi.....	150
5.4 Målgruppens upplevelser.....	151
5.5 Barns och ungas delaktighet.....	152
Delaktighet och representation.....	157
Delaktighet och samhälleliga dominansrelationer.....	159
Att engagera målgrupper – intersektionella perspektiv.....	161
Kommentar – barn och ungas delaktighet.....	164
5.6 Kritisk självreflektion och läroprocesser.....	165
<i>Referenser.....</i>	<i>169</i>
<i>Bilaga 1. Överlevnad.....</i>	<i>174</i>
<i>Bilaga 2. Intervjufrågor.....</i>	<i>177</i>
<i>Utvärderingsrapporter från Allmänna arvsfonden.....</i>	<i>180</i>

Sammanfattning

Den här utvärderingsrapporten omfattar 21 projekt som mellan 2009–2017 har beviljats medel för aktiviteter inom området barn/ungdomar – kultur – delaktighet. Syftet med utvärderingen är att ta tillvara de erfarenheter och kunskaper som genererats genom de beviljade projekten. Följande frågor ställdes:

- Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar, och under vilka förutsättningar lämnar pengarna spår?
- Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på?
- Hur upplever målgrupperna projektens insatser, och hur många personer i Arvsfondens målgrupp har deltagit i den aktuella verksamheten?

Eftersom barn och ungdomars delaktighet är ett centralt tema för utvärderingen, och eftersom delaktighet är ett kriterium för att beviljas stöd ur Arvsfonden ger jag svar på frågan:

- Hur definieras eller görs barns delaktighet av vuxna aktörer i de aktuella projekten? Och spelar samhällsliga dominansrelationer någon roll för målgruppernas delaktighet (det vill säga samhällsliga värdehierarkier som ålder, klass, kön, etnicitet, funktionsvariationer och migrationsstatus)?

Utvärderingen har genomförts i några steg. Först har den genomfört genom en dokumentstudie av befintlig dokumentation som projektansökningar och års- och slutredovisningar som inkommit till Arvsfonden, sedan genom en omfattande intervjustudie med representanter för genomförda projekt. Jag har antingen talat med projektledare, kontaktpersoner, eller med verksamhetsansvariga för stödmottagande organisation. Därtill har sekundärmaterial som bland annat filmer, metodmaterial, webbsidor, och musik som har producerats inom ramen för projekten studerats.

Rapporten har tre resultatkapitel. I dessa redovisas projekt vars verksamhet lever vidare, projekt vars erfarenheter lever vidare, och slutligen projekt där projektens spår är svårare att finna men där frön kan fortsätta gro hos de individer som var delaktiga i projektet. I rapportens avslutande kapitel presenteras, diskuteras, och analyseras de övergripande slutsatserna.

Utvärderingens slutsatser visar att:

Projekt som har fortsatt verksamheten som ligger i linje med de aktiviteter som beskrivs i projektansökan har funnit framkomliga vägar genom att kombinera olika faktorer. Dessa är att ett behov hos en specifik organisation eller hos en målgrupp har identifierats, till exempel att stödja utvecklingen i läs- och skrivförståelse hos elever i miljonprogramområden. Projektet är därtill förankrat hos målgruppen eller med centrala samarbetspartners och riktar sig till en specifik målgrupp, till exempel personer med en lindrig och en grav funktionsnedsättning inom en kommun. Ytterligare en faktor är att det finns samarbeten med större verksamheter/stabila organisationer som svenska kyrkan, och att projektet knyter an till centrala värden eller befintlig verksamhet inom ramen för den organisation där målgruppen befinner sig. Det kan till exempel handla om läroplanen eller att en samarbetspartner behöver integrera ett barnperspektiv. Goda samarbetsrelationer med verksamheter som har en tro på, och en möjlighet att ekonomiskt prioritera de aktiviteter som projektet initierade är viktiga för att spår ska bli permanenta. Centralt tycks även projektledningens roll vara för att verksamheter ska leva vidare. Inte bara under tiden för genomförandet, men också att den kunskap som projektet genererar finns kvar i organisationen i en konkret kropp efter avslutad projekttid.

Projekt som har skapat vägar för nya erfarenheter där en verksamhet, metod, eller nya syn- och arbetssätt har utvecklats men där det kan vara svårt att uttala sig om omfattningen har också saker gemensamt. Dessa projekt har

identifierat ett problem som behöver lösas alternativt bearbetas internt eller externt, till exempel att skapa bättre förutsättningar för en teckenspråkig målgrupp att kunna delta och bidra till kulturlivet. Det finns en vilja att utvecklas eller att den verksamhet de arbetar mot bör utvecklas. En lärprocess är integrerad i själva projektiden, till exempel att sprida kunskap om svenskt teckenspråk till den pedagogiska och den konstnärliga världen. Den inbyggda läroprocessen stärker också potentialen för kritisk självreflektion under själva genomförandefasen. För att ett lärande ska lämna spår bortom projektorganisationen och de närmaste samarbetsrelationerna, så har lärdomar spridits i nyskapade eller etablerade nätverk.

På en övergripande nivå finns det makroförklaringar till de spår som observerats. Det handlar å ena sidan om kulturella strukturer, det vill säga att projekten är sammanflätade med tecken i tiden som barnkonventionen, barn på flykt, och funktionsförmågor som en självklar fråga för institutioner att lära mer om. Å andra sidan handlar det om närvaron av materiella strukturer som resurser i termer av tid, relationer och ekonomi. Projekt som lever vidare som verksamheter underlättas av om de knyter an till ett kärnuppdrag. Då tenderar spåren att bli starkare. I denna utvärdering har det bland annat handlat om musikens roll i den svenska kyrkan, och att projektinnehåll är knutna till centrala styrdokument i den unga målgruppens liv som läroplanen.

Hinder efter vägen

De huvudsakliga hinder eller utmaningar som de studerade projekten har stött på har handlat om att förväntningar kan skilja sig åt mellan olika konstnärliga och pedagogiska professionsideal, och hur resurser (tid, samarbetsrelationer och ekonomi) fördelas och fungerar. Att rektorer och andra chefer ger sitt stöd och prioriterar projekt är oerhört viktigt för en kvalitet i utförandet av aktiviteterna, och för målgruppens möjlighet att vara och känna sig delaktiga. Lärdomar som gjorts i förhållande till tiden som en resurs är att vikten av en förankringsprocess betonas innan ett projekt startar där förväntningar och

överenskommelser kommuniceras. Det stärker närvaron av tillitsfulla relationer som också bidrar till att rektorer och andra chefer är mer öppna för att avsätta tid för professionell utveckling. Ett hinder för att skapa spår ligger i en hög personalomsättning eller ett bristande kollektivt engagemang hos samarbetspartners. Här uppstår även risken med att ansvaret läggs över på så kallade eldsjälar. Bristen på ekonomiska resurser är med självklarhet ett närvarande hinder. Ibland för att genomföra projekt men framförallt när det gäller att finna former för att fortsätta med projektets aktiviteter efter en avslutad projekttid. Ett fåtal projekt drabbades även av de restriktioner som uppstod i samband med Corona-pandemin.

Målgruppens upplevelser och delaktighet

Målgruppens upplevelser är undersökt via sekundära uppgifter som utdrag från enkäter i projektdokumentationen, samt utifrån intervjupersonernas beskrivningar. Överlag är det positiva upplevelser som har delats. Projekt som har varit meningsfulla för barn och unga med eller utan funktionsnedsättning, samt för personer med funktionsnedsättning oavsett ålder är bland annat:

- Att få samarbeta jämspelt med kulturaktörer
- Att få prova konstnärliga uttrycksformer
- Att intresset för konst har stärkts
- Att barn med samma intresse har kunnat träffas
- Att få gå från tystnad till sång med en grav funktionsersättning
- Att spontansjungande bland förskolebarn har ökat
- Att samhället har undersökts med hjälp av TV-mediet och andra kulturella uttrycksformer
- Att staden ses på nya sätt
- Att lärandet, enligt skolans läroplans, stärkts med estetiska uttrycksformer
- Att få komma nära äldre generationer
- Att få veta, som icke nyanländ, hur det är att vara ny i ett land
- Att en väg in i Sverige för nyanlända har erbjudits – att bli ”hörd och ”sedd”

- Att få känna stolthet över sitt teckenspråk eller andra modersmål
- Att få sätta ord på tankar och känslor

När målgruppen lämnat kritiska kommentarer har det bland annat handlat om att projekt har behandlat målgruppen som mer homogen än den är, och att barngrupper inte informerats om syfte och aktiviteten innan mötet med projektet, att ungas egna frågeställningar inte har passat in i projekts förbestämda idéer om innehållet, samt att projekts ursprungliga idé inte passade eller engagerade målgruppen.

I projekten har målgruppens åsikter inför planeringen av ett projekt undersökts via representanter för målgruppen, eller genom diskussioner direkt med målgruppen. Det är sällan som målgruppen uttryckligen har varit delaktig i att finna former för fortsättningen. Delaktighet i studerade projekt har i huvudsak varit ett konkret görande i stunden. Det har skett genom att vuxna och barn eller ungdomar tillsammans funnit vägar framåt. Det har möjliggjort ett engagemang hos målgruppen, och har grundat sig i att de vuxna aktörerna beaktar att målgruppen är heterogen och att individerna erkänns som ett självklart "Du" istället för en homogen grupp. Detta "Du" har dock inte alltid varit utgångspunkten från början, men har kunnat växa fram givet de ungas eget aktörskap bland annat genom att de har ifrågasatt projektinnehållet. Det betyder att delaktigheten som görs under ett pågående projekt påverkas genom den interaktion som sker mellan projektets vuxna och den unga målgruppen.

Villkoren för delaktighet påverkas av vilka kulturaktiviteter som olika projekt aktualiserar samt hur dessa organiseras. De studerade projekten har antingen skapat kultur framförallt för målgruppen. Eller så har projekt skapats där målgruppen ska lära sig att bli en del av kulturen genom att själva bli utövare eller publik. För det tredje har projekt skapats där målgruppen i mötet med vuxna kulturaktörer är *med* och formar vilka kulturaktiviteter som ska göras i projektet – görandet och dess innehåll är alltså inte på förhand bestämt. Projektets kulturaktiviteter och organiseringen av dessa, inklusive den plats där projektet utförs påverkar vilken typ av delaktighet som är möjlig och i vilken grad delaktighet görs. Det betyder att det inte finns ett sätt att göra delaktighet på och att delaktighet inte är något i sig själv utan blir något genom

de kulturella aktiviteter som aktualiseras, samt genom hur och var aktiviteterna organiseras. Om delaktighet till exempel skulle definieras i termer av att de unga själva måste kunna få välja om de vill vara delaktiga eller inte så är det många projekt, särskilt de som utförs i skolan, som inte skulle kunna leva upp till en sådan definition. De goda förutsättningarna för delaktighet under genomförandet är; att se individen, att ledaren har ett barnperspektiv med goda kunskaper om funktionsnedsättningar, samt tillitsfulla relationer.

Representation har bidragit till att den heterogena målgruppen har kunnat känna igen sig. Representation handlar i studerade projekt om att olika språk och kroppar, samt att varierade erfarenheter och nya berättelser har getts plats. Det har ökat möjligheten till ett aktivt deltagande genom att målgruppen har blivit mer engagerad när den inte bara blir talad *om* och *till*, utan också *med*. Samhälleliga dominansrelationer har aktualiserats och vid ett par tillfällen skapat utmaningar för delaktighet. Det har visat sig att vissa kroppar tillskrivs lägre status än andra, till exempel individer med funktionsnedsättningar eller asylsökande ungdomar. Här har kroppar med högre status varit avvaktande till en början eller valt att inte alls engagera sig.

Ett tydligt spår är att stödmottagande organisationer som har arbetat med studerade projekt ibland har fått lära sig nya perspektiv i mötet med målgruppen, vilket har inneburit en kritisk granskning av det för givet tagna. Företrädare för projekt som reflekterar över de dominansrelationer som aktualiserats under projektets genomförande uttrycker en fortsatt vilja att förändra. Det kan handla om att arbeta medvetet med *casting*, att bredda representationen i ledningsgrupper, samt att samarbeta jämställt med målgruppen för ett ömsesidigt lärande istället för att initiera eller driva projekt ovanifrån där målgrupper görs till objekt och blir till ”de andra”. Utvärderingen pekar på en samtidig närvaro av ett institutionellt lärande och avlärande. I ett barnkritiskt perspektiv kan det institutionella avlärandet samtidigt gå ut över barnen och ungdomarnas möjlighet att få möta projekt som från början har implementerat ett arbetssätt där det kritiska reflekterandets ansvarstagande har gett effekt. Den unga målgruppen bidrar

till att utveckla vuxnas verksamheter – här blir barnen, som en oavsiktlig konsekvens, ett redskap för ett demokratiseringsarbete som de inte alltid själva får ta del av men som de via sitt aktörskap varit med och skapat.

1. Inledning

Syftet med utvärderingen är att ta tillvara de erfarenheter och kunskaper som görs i drygt tjugo arvsfondsprojekt med fokus på barn, unga, kultur, och delaktighet. Urvalet av projekt har gjorts av Arvsfondens kanslistöd och omfattar projekt som vänder sig till målgrupperna barn (0–11 år) och ungdomar (12–25 år) med eller utan funktionsnedsättning. Ett fåtal av projekten har haft en bredare målgrupp än barn och ungdomar, och även omfattat målgruppen personer från 26 år med funktionsnedsättning. Kultur för barn och unga är ett område som jag tidigare studerat. Jag har genomfört ett flertal forsknings- och utvärderingsprojekt där kulturpolitiska mål rörande målgruppen barn och unga har stått i fokus (Lund, 2004, 2008, Trondman och Lund, 2009; Lund m.fl., 2013; Lund, 2022).

Allmänna arvsfonden

Allmänna arvsfondens historia går tillbaka till när arvsrätten begränsades i Sverige. Året var 1928. Kusiner och mer avlägsna släktingar var då inte lägre aktuella som personer med rättighet att ta del av arv. Utan testamente och nära anhöriga skulle den avlidnes dödsbo tjäna allmänheten, och Arvsfonden bildades. Barns livsvillkor i hela landet har alltid varit i fokus för Arvsfondens arbete, och sedan 1969 har även personer med funktionsnedsättning tillhört fondens målgrupp. Arvsfondens verksamhet syftar till att stärka målgruppens livsvillkor genom att ”driva samhällsutvecklingen framåt för barn, ungdomar och personer med funktionsnedsättning” (Allmänna arvsfonden, 2021, s. 3). Arvsfondens verksamhetsberättelse för 2021 anger att år 2021 beviljades 814 miljoner kronor i stöd till olika projekt eller till organisationer i form av lokalstöd. De projekt som ingår i denna studie beviljades projektstöd.

Allmänna arvsfonden finansierar projekt som vänder sig till följande målgrupper: barn 0–11 år med eller utan funktionsnedsättning, unga 12–25 år med eller utan funktionsnedsättning, och personer från 26 år med funktionsnedsättning. På senare tid, från den 1 juli 2021, är det även möjligt att söka stöd för personer som är 65 år och äldre. Beviljade projekt för dessa

målgrupper ska utveckla eller skapa nya verksamheter och metoder samt sätt att arbeta som i en bred bemärkelse stödjer målgruppens livsvillkor och delaktighet i samhället. Projektidén ska skilja sig från organisationens vanliga verksamhet och från det andra gör och tidigare har gjort inom samma område. Nyttänkande står i centrum. Och för att ett projekt ska beviljas ska det även finnas en plan för hur projektet ska fortsätta efter avslutad projekttid. Delaktighet är viktigt. Målgruppen för den idé som ska realiseras ska vara aktiv i planeringen av projektet, under genomförandet, samt i planeringen av former för en fortsatt verksamhet efter att finansieringen har upphört. För att beviljas medel ska det således även finnas en plan för hur projektet ska överleva efter projektslut. De tre kriterierna för att beviljas stöd sammanfattas med orden; Utvecklande, Delaktighet och Överlevnad (Allmänna arvsfonden, 2023a). (Kriteriet utvecklande gäller från 1 juli 2021, innan dess var kriteriet Nyskapande.)

Tidigare utvärderingar av Arvsfondens projekt har visat att beviljade medel har bidragit till nya arbetsmetoder och verksamheter, nya hjälpmedel, samt förbättrade former för delaktighet. I specifika arvsfondsprojekt som handlat om att stärka målgruppens livsvillkor i glesbygd pekar projekten till exempel på att de har inneburit ”ökad sammanhållning, förstärkt identitet och ökad mening och socialt sammanhang” (Allmänna arvsfonden, 2020, s. 4). Kulturens område ses inom ramen för Arvsfondens medelstilldelning som en möjlighet till att stärka en social inkludering för barn, unga, och personer med funktionsnedsättning. Och ökad delaktighet i kulturlivet är ett av Arvsfondens prioriterade områden (Allmänna arvsfonden, 2023b). På Arvsfondens hemsida formuleras syftet med detta prioriterade område med bland annat följande ord:

Alla som bor i vårt land ska oberoende av ålder eller eventuell funktionsnedsättning ha möjlighet att delta i kulturlivet och till kulturupplevelser och uppleva en bredd av kulturella uttrycksformer liksom att få utveckla sin egen förmåga att uttrycka sig. Det är därför angeläget att stödja projekt som utvecklar barns, ungdomars, och äldres möjlighet till delaktighet i kulturlivet, till kulturupplevelser och till egen skapande oavsett bakgrund eller eventuell funktionsnedsättning (aa.).

I denna utvärdering ingår ett urval av projekt som beviljats projektstöd av Allmänna arvsfonden under åren 2009–2017, och som handlar om

konstnärliga och kulturella aktiviteter för målgrupperna barn (0–11 år) och ungdomar (12–25 år) med eller utan funktionsnedsättning. Ett fåtal av projekten har haft en bredare målgrupp än barn och ungdomar och även omfattat målgruppen personer från 26 år med funktionsnedsättning. Projekten har utförts på olika platser i Sverige. Projekten pågick mellan åren 2009–2021. Samtliga projekt avslutades under arbetet med denna utvärdering. Projekten har en kulturell bredd. Det kan handla om projekt där barn får lära sig att spela orgel, förbereda och sända tevereportage, eller att dokumentera och gestalta berättelser från olika generationer av invandrare i Sverige.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna utvärdering är att tillvarata de erfarenheter och kunskaper som genererats genom de beviljade projektmedlen. Denna utvärdering besvarar följande frågor:

- Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar, och under vilka förutsättningar lämnar pengarna spår?
- Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på?
- Hur upplever målgrupperna projektens insatser, och hur många personer i Arvsfondens målgrupp har deltagit i den aktuella verksamheten?

Eftersom målgruppens delaktighet är ett centralt tema för utvärderingen, och delaktighet är ett kriterium för att beviljas stöd ur Arvsfonden ger jag svar på frågan:

- Hur definieras eller görs, barn och ungas delaktighet av vuxna aktörer i de aktuella projekten, och spelar samhällliga dominansrelationer någon roll för målgruppernas delaktighet (det vill säga samhällliga värdehierarkier som ålder, klass, kön, etnicitet, funktionsvariation, och migrationsstatus)?

I uppdraget har också ingått att bedöma överlevnaden efter projektslut hos de 21 projekt som utvärderats (se bilaga 1). Allmänna arvsfonden gör också en

bedömning av om det finns verksamheter, aktiviteter, och/eller metoder och arbetssätt som lever vidare efter att projektfinansieringen från Arvsfonden upphört. Projekten delas in i olika kategorier. Och dessa har jag tagit fasta på i mitt sökande efter de spår som projekten lämnat, och gjort en bedömning av överlevnaden efter projektslut. Kategorierna beskrivs i Arvsfondsdelegationens verksamhetsberättelse för 2020 – Bilaga 1 – Överlevande projekt (Allmänna arvsfonden, 2020), och är fyra till antal:

Överlevnadskategori 4 – Verksamheten lever vidare

Till överlevnadskategori 4 hör projekt där hela, eller stora delar av verksamheten lever vidare och finansieras av organisationen själv eller av andra efter det att finansieringen ur Allmänna arvsfonden upphört.

Överlevnadskategori 3 – Erfarenheter från projekten lever vidare

Till överlevnadskategori 3 hör projekt som har utvecklat en verksamhet, en metod, eller ett nytt arbetssätt som efter projektets slut används i organisationen eller av aktörer utanför organisationen, exempelvis inom den offentliga sektorn. Jämfört med kategori 4 är det för dessa projekt svårare att uttala sig om omfattningen.

Utöver överlevnadskategorierna 3 och 4 finns det två ytterligare kategorier som används i bedömningen av vad som lever vidare efter projektslut. Kategori 1 handlar om projekt som inte har lämnat några spår. I denna kategori ingår de projekt som inte lyckades genomföra den verksamhet som de hade beviljats medel för. I kategori 2 finns de projekt som inte lever vidare på ett tydligt sätt. I denna kategori återfinns de projekt som har utfört det som stod i projektplanen, men som inte på ett tydligt sätt lever vidare efter avslutad finansiering. I denna utvärdering ingår inga projekt som av Arvsfonden bedömts tillhöra kategori 1. Jag har inte heller bedömt att något projekt tillhört denna kategori. Däremot finns det projekt som utifrån utvärderingen har bedömts tillhöra kategori 2 (se vidare kapitel 4). Jag kallar kategori 2 för; Spår som har sopats igen men där individuella frön gror.

Disposition

Rapporten tar efter dessa inledande avsnitt avstamp i en litteraturgenomgång om barn, unga och kultur. Och rapportens teoretiska perspektiv presenteras. Därpå följer en beskrivning av metoden och tillvägagångssättet. De olika delstudiernas resultat redovisas därefter i tre olika kapitel (kapitel 2–4) som börjar med att redovisa de projekt som har en fortsatt verksamhet i linje med projektplanen, och återfinns således i kategori 4. Därefter presenterar jag de nya erfarenheter som lever kvar efter att projekt avslutats, och som därmed representerar kategori 3. Genomgången av projekten följer samma struktur där jag utgår från fyra rubriker för att ta tillvara de erfarenheter och kunskaper som gjorts. Efter en introduktion där övergripande projektbeskrivningar ges går jag vidare med hur målgruppen, via de vuxnas röster, har upplevt projekten och hur delaktighet gjordes. Denna beskrivning kallar jag för *Upplevelser och delaktighet*. Därefter följer en redogörelse för de lärdomar som gjordes och som kan kopplas till hur målgruppens heterogenitet beaktades. Denna del heter *Representation och inkludering*. Den tredje delen av min presentation av de studerade projekten utgår från den verksamhet eller de synsätt som lever vidare, och den delen kallar jag för *Spår*. De strategier och vägval som gjorts inom ramen för projekten i syfte att nå projektets målsättning benämner jag för *Vägar*.

De empiriska delarna avslutas med ett kapitel som tematiskt presenterar de projekt som vid tiden för denna utvärdering har mer eller mindre sopat igen sina spår även om individuella frön kan gro vidare, det vill säga kategori 2. I den avslutande diskussionen i kapitel 5 diskuteras rapportens resultat på en mer övergripande nivå, samt i relation till tidigare forskning och de teoretiska utgångspunkterna.

1.1 Kultursociologiska perspektiv

Vad är kulturens roll? Ska den vara utopisk och kritisk? Bryta mönster och bidra till social inkludering? Skapa framtidsdrömmar och yrkesmöjligheter? Bevara traditioner och kulturarv? Skapa ett gemensamt ”vi”? Kultur kan ha ett värde i

sig själv men också vara en dörröppnare för socialt produktiva mål, samtidigt som den kan riskera att återskapa samhällliga dominansrelationer.

I forskningen om kulturens betydelse för unga människor finner vi att ungas självförståelse kan utvecklas i rum för reflektion (Lund, 2008), samt att kultur kan vara en vändpunkt för unga ”på kanten” (det vill säga ungdomar som befinner sig nära ett samhällligt utanförskap). Kulturen ger unga en inblick i de egna resurserna och kunskaperna. I en studie av ett kulturprojekt i Danmark visar forskarna att unga får en möjlighet att träna på ”små offentligheter” genom att träda fram inför andra och på så sätt överkomma svårigheter och se möjligheter till nya vägar i livet (Nielsen och Sørensen, 2017).

I en studie om Skapande skola kan kulturens kraft i skolan sammanfattas med att den har tre sidor. Den bidrar till kunskapsmål (integrativa arbetssätt och erbjuder elever fler sätt att visa kunskap på); sociala mål (stärker elevers sammanhållning, mod, problematiserar normer, makt, och etablerade elevhierarkier), samt generiska mål (bidrar till elevers analysförmåga, kommunikation, ansvar och självständighet) (Lund m.fl., 2013).

Kulturella aktiviteter inklusive barns egna fritidsaktiviteter med kulturinnehåll är en verktygslåda för känslorarbete, relationsskapande, den ger kunskaper, och är en kraft för sociala identiteter (Sparman, 2019). Den amerikanske socialantropologen Clifford Geertz talar om meningsfulla kulturhändelser som sådana som ”formar en röst utifrån de röster som omger den” (Geertz, 2000, s. 117). Sådana möten eller aktiviteter skapar en känsla av att känna igen sig inom ramen för en delad världs- och trosuppfattning, men sätter också det levda livet i spel genom alternativa tolkningar och handlingssätt (se även Lund, 2008). På så sätt berör sådana kulturmöten oss eftersom de ”fångar vår historia, den tid vi lever i eller den längtan vi bär på” (aa., s. 186).

Men kultur är inte frikopplat från samhällliga dominansrelationer – de statusrelationer som bidrar till att olika grupper i samhället ges olika värde. Kulturvaneundersökningar pekar på återkommande mönster. Att kvinnor är mer aktiva än män, att en längre utbildning ökar individers kulturaktiviteter, och att urbana miljöer erbjuder en möjlighetstruktur för kulturvanor. Barns

kulturmönster följer ett liknande mönster där vårdnadshavarnas utbildningslängd påverkar barnens grad av aktivitet i kulturlivet (Nordiska kulturfakta, 2022). Om vi tittar närmare på barns kulturaktiviteter så finner vi att kön, utländsk bakgrund, klass, och ålder spelar roll.

Flickor besöker i högre grad olika kulturinstitutioner och aktiviteter än vad pojkar gör. Även när det gäller att utöva kultur är flickor mer aktiva i samtliga kulturformer med undantag av skapande verksamhet med hårda material som trä och metall. (Myndigheten för kulturanalys, 2017, s. 15, 18). Flickor går oftare på musik-/kulturskola och läser mer än vad pojkar gör. Pojkar är betydligt mer intresserade av att titta på *gaming* än vad flickor är (Myndigheten för kulturanalys, 2017, s. 27).

Barn och unga med utländsk bakgrund besöker bibliotek oftare än unga med svensk bakgrund (aa., s. 7). Barn med utländsk bakgrund går oftare på teater och musikal i jämförelse med barn med svensk bakgrund (årskurs 5). Hos ungdomar (högstadiet och gymnasiet) är mönstret det omvända (Myndigheten för kulturanalys, 2017, s. 15).

Barn med utländsk bakgrund ägnar sig mer åt skapande verksamhet (textilarbete, smyckesskapande, keramik, och att skriva berättelser) i jämförelse med barn med svensk bakgrund. Ungdomar med utländsk bakgrund ägnar sig oftare åt att måla graffitti och skapa annan gatukonst jämfört med svenska ungdomar (Myndigheten för kulturanalys, 2017, s. 18).

Gymnasieungdomar med utländsk bakgrund läser oftare böcker, dagstidningar, och annan press än unga med svensk bakgrund. Barn och unga med utländsk bakgrund besöker mer frekvent biblioteken i jämförelse med barn och unga med svensk bakgrund. Här är skillnaderna så stora som 28 procentenheter i ungdomsgruppen (aa., s. 24). Myndigheten för kulturanalys finner:

Ungdomar med utländsk bakgrund motiverade i högre grad sina kulturaktiviteter på fritiden med att de ville lära sig något nytt samt att deras familj/föräldrar ville att de skulle göra det, än ungdomar med svensk bakgrund. Ungdomar med utländsk bakgrund uppgav även i högre grad att de inte kunde ägna sig åt kulturaktiviteter så ofta som de ville. (2017, s. 31)

Föräldrarnas utbildningsbakgrund har betydelse för barnens kulturaktiviteter. Barn som har föräldrar med en eftergymnasial utbildning besöker oftare kulturaktiviteter i jämförelse med barn till föräldrar som har en gymnasial eller en förgymnasial utbildning (Myndigheten för kulturanalys, 2017, s. 15) Om föräldrarna har en högskoleutbildning är det vanligare att barnen går till musik-/kulturskola och engagerar sig i kulturföreningar. När barnen blir äldre avtar intresset för att göra kultur, *att kultura* (Trondman och Lund, 2009). Särskilt gäller det ungdomar som har föräldrar utan en eftergymnasial utbildning (Myndigheten för kulturanalys, 2017, s. 18).

Pojkar som läser yrkesförberedande program på gymnasiet får också lära sig att teater är något där de behöver ”sköta sig” av vuxna företrädare för skolan. I en enkätundersökning svarar pojkarna att de kan få tillsägelser av lärare innan de går på teater med skolan, till skillnad från elever på studieförberedande och estetiska program (Lund, 2008).

Graden av kulturaktiviteter minskar med en ökad ålder. Eget skapande inom musik, dans, teater, bild, och form är vanligare hos barn än hos ungdomar (Myndigheten för kulturanalys, 2017, s. 17). Dagligt lyssnande av musik är en vanlig aktivitet hos ungdomar. Så många som 80 procent av gymnasieungdomarna lyssnar varje dag på musik. I årskurs 5 är motsvarande aktivitet 42 procent.

Barn och ungas möjligheter att vara delaktiga i kulturella sammanhang påverkas också av en rådande generationsordning som återskapas genom sociala interaktionsprocesser och genom hur barn- och vuxenrelationer är organiserade. Barn och unga tillskrivs ofta en lägre status än vuxna, och erbjuds därmed färre möjligheter att representera sig själva inom de kulturformer som är legitima. Det vill säga erkända av vuxna företrädare och som ges ett kulturpolitiskt stöd. Medan de kulturformer som barn och unga själva har skapat och tycker mycket om att göra kan osynliggöras av vuxenvärlden, eller tillskrivas ofördelaktiga värden eller till och med skapa moralisk panik i vuxenvärlden. Jag tänker till exempel på olika digitala spel och subkulturella uttryck som graffitti. I sådana diskussioner blir de vuxna till de som är insiktsfulla, medan barn och unga framställs som irrationella och

styrda av sin fantasi och positioneras av vuxenmakten som i behov av de vuxnas kunskaper. Relationerna är ojämlika, men samtidigt har barn och unga ett aktörskap och är via interaktionsprocesser med och (om)skapar betydelsen av en levd generationsordning (Alanen, 2003, 2011).

Motiv och hinder

Om vi tar hänsyn till barns och ungas främsta motiv för att engagera sig i kulturaktiviteter så framkommer det att det är för att det är roligt, det är ett sätt att umgås, och det är ett sätt att nå nya kunskaper (Myndigheten för kulturanalys, 2017, s. 7, 29). Därefter kommer anledningar som handlar om viljan att arbeta med kultur i framtiden, att familjen är anledningen, samt vikten av en avslappning eller ett tidsfördriv (aa., s. 29).

De hinder för att delta i kulturaktiviteter som anges av barn och unga är att de inte har tid (80 procent av högstadie- och gymnasieungdomarna) eller att de tider som erbjuds inte passar, att de saknar de ekonomiska förutsättningarna, att platsen för kulturaktiviteterna är svåra att ta sig till eller är för långt bort att nå, samt att de saknar att ha någon att vara med under aktiviteterna. I en lägre grad anges orsaker som att de unga inte får för sina föräldrar, en dålig internettillgång, samt en funktionsnedsättning.

Delaktighet

Delaktighet är ett centralt tema i denna utvärdering, och särskilt viktigt att ta i beaktande när nya målgrupper ska nås. Alla barn och ungdomar känner sig inte inbjudna till kulturaktiviteter. Det kan ha att göra med social bakgrund, kön, och ålder. Delaktighet i praktiken kan göras på olika sätt. Till exempel genom att kulturprojekt utgår från de ungas vardag snarare än från den legitima kulturens egen agenda (Lund, 2022). Men det kan också handla om att bjuda in barn och unga i skapande processer och att tala *med* dem istället för bara *om* och *för*, och där barn och ungas erfarenheter och kunskaper ses som en självklarhet som bidrar till kvalitet. Och där målet om ett vidgat deltagandet i kulturlivet har en möjlighet att realiseras (Lund, 2004).

Men en problematik i ungas möte med kultur rör deras möjligheter att få vara delaktiga i skapande och i upplevelsen av kultur. Forskning om unga människors möjligheter att vara delaktiga i kulturella aktiviteter visar att det kan finnas ett glapp mellan retoriken om delaktighet och hur det går till i praktiken (Lund m.fl., 2013). Några nedslag visar att vuxna aktörers syn på ungas kompetens att utöva inflytande skiftar. Det kan vara delaktighetsunderskott i planeringen av aktiviteter men delaktighet i det skapande mötet med kulturaktörer. Sammanhanget eller skolkulturen där en kulturaktivitet ska ta plats påverkar också delaktigheten. Om inramningen är stark upplever eleverna kulturaktiviteter som meningsfulla. Det betyder att eleverna är informerade, känner sig delaktiga i planeringen och uppföljningen, och finner aktiviteten meningsfull. När inramningen är svag skapas en osäkerhet, en skepsis, och ett ifrågasättande gentemot de kulturaktiviteter som elever förväntas att delta i. I en sammanfattning av röster från elever som upplever en svag inramning kan det låta så här:

Vi vet inte hur vi ska göra. Vi vet inte varför, vi vet inte hur, vi vet inte anledningen. Och vi vet inte när. Vi vet att vi ska göra det, men varför och hur, det har vi ingen aning om. Jag skulle hellre vilja att skolan sparade pengar i stället för att vi ska hålla på med någonting som vi inte vill. Jag tror inte att många elever på den här skolan är engagerade till det här, jag tror att det är många som inte ens vill. Det är typ att kasta ut pengar känns det som, på ingenting. (Lund m.fl., 2013, s. 107)

Så när inramningen av kulturella aktiviteter är svag saknas en upplevelse om vad syftet är med kulturaktiviteter. Och av det följer en begränsad upplevelse av delaktighet. Hart (1992) har utvecklat en delaktighetstrappa där delaktighet går från att barn och ungdomar inte alls är delaktiga, till den mest utvecklade graden av delaktighet som handlar om att de unga har idéerna, planerar projektet, och bjuder in vuxna för att tillsammans med dem fatta beslut. Hart har funnit att denna senare typ av delaktighet är mycket ovanlig:

The reason, I believe, is not the absence of a desire to be useful on the part of teenagers. It is rather the absence of caring adults attuned to the particular interests of young people. We need people who are able to respond to the subtle indicators of energy and compassion in teenagers (Hart, 1992, s. 14).

Det betyder att de som arbetar med unga i kulturella och konstnärliga projekt, liksom i planeringen av dessa behöver vara öppna och reflekterat sensitiva för ungas *olika* sätt att visa sin vilja till delaktighet. Ibland kan barn och ungdomar reduceras i vuxnas arbete med kultur till att endast vara en dekorativ utsmyckning för vuxnas visioner. De unga utför i sådana fall de vuxnas önskemål men utan att vara informerade om helheten eller förstå de vuxnas målsättningar (Hart, 1992).

I praktiken är delaktighet något som *görs* genom de sätt det organiseras på (Lorentzon, 2012). De strategier som finns inom kulturmyndigheter och kulturinstitutioner för att beakta barns perspektiv skiljer sig åt, och iscensätts på olika sätt från ett slags insamlande av barns röster till aktiva gemensamma projekt där vuxna ska lämna ifrån sig tolkningsföreträde och makt (aa). Delaktighet är sålunda inte något specifikt i sig utan blir något genom sin organisering (Lorentzon, 2012; Ernst m.fl., 2013). Delaktighet i termer av barns och ungas möjlighet att själva få välja om de vill vara med eller inte i olika projekt sker i en interaktionsprocess med vuxna. Men barn och ungas autonoma val att själva få en möjlighet avgöra om de vill vara med eller inte i en kulturaktivitet är inte en enkel handling givet generationsordningen. Därtill påverkas delaktigheten av hur kulturella aktiviteter organiseras. Skolan är ofta arenan för kulturprojekt, vilket för med sig att det som görs på lektionstid förväntas samtliga elever delta i (Ernst m.fl., 2013). Men vad som är normativt korrekt i termer av delaktighet behöver inte vara det mest centrala i utvärderingar av delaktighet menar till exempel Hart (1992) – snarare är det viktigt att vuxna aktörer som ska driva projekt för och med barn och unga är medvetna om de samhällsordningar och organisationsstrukturer som medvetet och omedvetet påverkar de sätt som delaktighet görs på. Dock är manipulationen av barn och unga för att tillfredsställa vuxnas motiv ett sätt att göra delaktighet på som forskare tar avstånd från (Hart, 1992; Ernst m.fl., 2013).

Förändring och reproduktion

Samtidigt som det kan finnas socioekonomiska faktorer som påverkar delaktigheten i kulturlivet, så kan det finnas en stark tro på kulturens roll för att unga människors ska kunna få en möjlighet att utveckla sina kreativa sidor. Kulturprojekt kan motiveras genom att det ska bidra till en social sammanhållning, till exempel mellan barn på flykt och svenska barn. Kulturen som å ena sidan synliggör socioekonomiska klyftor står samtidigt, åtminstone inom den kulturella medelklassen, å andra sidan för hopp om solidaritet och förändring.

Sociologiska perspektiv på kultur bör ha den franska kultursociologen Pierre Bourdieus ögon med sig (1996). Bourdieu är känd för att problematisera människors kulturella smak. Han tog inte den för given som individuell och spontan, utan som socialt och kulturellt skapad och som ett uttryck för skillnadsskapande. Distinktioner mellan ett "Vi" och ett "De andra" skapas via kulturella aktiviteter som att gå på teater, spela ett instrument, eller att vara intresserad av bildkonst eller kulturhistoria. Att kulturella aktiviteter kan reproducera befintliga dominansrelationer och värdehierarkier bland annat genom att olika institutioner som skolan gör konsten mer erkänd än känd (Bourdieu, 1992, s. 132). Det betyder att barn och unga får veta att kultur är viktigt samtidigt som den inte tillgängliggörs så att alla har lika rätt att lära känna den.

Men vi behöver också vara öppna för att konst i en bred bemärkelse kan vara en del av en samhällelig civilsfär genom att påminna oss om att vi är del av en helhet där ett erkännande av varandras lika värde kan ske på ett principiellt plan (Alexander, 2006). Den amerikanska kultursociologen Jeffrey C. Alexander menar att civilsfären är ett moraliskt och symboliskt rum av solidaritet som ofta konkretiseras genom vad, eller vem vi tar för givet som rätt eller fel (2006, s. 49). Konstnärliga och kulturella aktiviteter kan skapa nya berättelser och tänja på gränserna mellan vilka som självklart tillhör ett "Vi" och de som konstrueras som "De andra". Det finns symboliska gränser och sociala gränser. Dessa gränser har verkliga effekter på hur vi värderar varandra i en samhällsgemenskap. Symboliska gränser återfinns på en intersubjektiv nivå

som en tyst och många gånger ej medvetandegjord kunskap om hur våra tankar påverkas av samhälleliga dominansrelationer. Sociala gränser blir helt enkelt ett svar på kraften i de symboliska gränserna och manifesteras via hur vi delar in oss själva och andra i olika grupper (Lamont och Molnár, 2002, s. 169). Genom att utmana eller bråka med de symboliska gränserna kan kulturaktiviteter bidra med att överbrygga erkännandeklyftor. Det vill säga de värdehierarkier som bidrar till en ojämlig fördelning av känslor av tillhörighet till kulturella uttryck för olika grupper i samhället (Lamont, 2022).

Kulturprojekt för och med Arvsfondens målgrupper har sålunda ett janusansikte. Det förflutnas sociala hierarkier kan återskapas, men det finns också en potential för en framtid som kan leda till solidaritet och social inkludering. Arvsfondens unga målgrupp är Sveriges framtid. Och om deras röster, kunskaper, och erfarenheter tas tillvara i kulturprojekt så kan nya berättelser om ett gemensamt ”Vi” ta form. Inte minst om denna heterogena målgrupp ges en möjlighet att känna sig socialt och kulturellt bekväma med att delta – som publik eller som aktiv utövare – för då kan ett vidgat deltagande i svenskt kulturliv stärkas. Det finns olika former av inkorporeringsprocesser. Sammantaget bland studerade projekt finns det en önskan om det Alexander skulle kalla för mångkulturell inkorporering (2006, s. 8). Här handlar det om att grupper som är i minoritet, eller vars egenskaper har låg status tas upp och att deras kulturella identitet(er) erkänns på ett principiellt plan av majoritetsgruppen (den grupp som oproblematiskt har samhällelig status). Det kan handla om att erkänna barns perspektiv, funktionsnedsättningar, eller utländsk bakgrund. En sådan inkorporering handlar inte enbart om tolerans, utan om respekt och begär. Olika kulturella identiteter blir till något eftersträvansvärt. Något som uppskattas av alla som självklara bidrag till olika kulturella världar. Mångkulturell inkorporering ”vilar på solidaritet, på känslor för andra som vi inte känner men som vi respekterar av princip, inte av erfarenhet” (Alexander 2006, s. 4).

Mångkulturell inkorporering i samhället skapas först när grupper erkänns som likvärdiga, vilket skapar förutsättningar för ett förenande i medmänsklighet och solidaritet. Det är endast på detta sätt som Alexander (2006) menar att vi

kan uppnå en gemensam förståelse av rätten till olikhet *och* sammanhållning. I studerade projekt är det kulturen i mötet med Arvsfondens målgrupper som ska reparera glipor i samhällsväven, och som på så sätt ska skapa mångkulturella inkorporeringsprocesser (se även Hugardt, 2008). Kulturen blir stundom till ett retoriskt och stundom till ett reellt verktyg för demokratiseringsprocesser. För även om vi inte får glömma Bourdieus perspektiv på kultur så är inte människor en gång för alla fastlåsta av sina livsvillkor. Och möten med ”De andra” kan skapa utkikspunkter och medvetenhet om förgivettagna föreställningar om hur världen är beskaffad. Delaktighet i kulturprojekt för Arvsfondens målgrupper illustrerar kulturens roller för såväl erkännandeklyftor och gränsen mellan normer och ickenormer, som en möjlig förändring av den befintliga kulturella segregationen och ett tänjande av symboliska och sociala gränser. Utvärderingens mål om att studera de spår som lämnas och hur målgruppens delaktighet görs knyter an till den sociologiska frågan om vad som gör samhället möjligt. Detta ges sina konkreta former i utvärderingens resultatkapitel samt i den avslutande diskussionen.

1.2 Metod

Rapporten bygger på i huvudsak två olika typer av material – skriftlig dokumentation och intervjuer. Utvärderingen omfattar 21 projekt.

Arbetet har syftat till att besvara Arvsfondens frågeställningar. Det har inneburit att val har gjorts som bidragit till att materialredovisningen är beskrivande till sin karaktär. Men eftersom Arvsfonden även är intresserad av betingelser för om ett projekt lämnar spår eller inte, så har ett analytiskt intresse integrerats för att också kasta ett ljus över möjliga förklaringar till rapportens resultat innehåll.

De två materialtyperna har stärkt studiens resultat. Mönster från dokumentstudien skapade intervjufrågor, och i arbetet med kodningen av intervjumaterialet återvände jag till dokumentstudien för att bekräfta uppgifter. Den ursprungliga tanken var även att göra tre fallstudier med projektbesök. I och med pandemin valdes detta bort och jag gjorde istället

fördjupade intervjuer med representanter för samtliga projekt. Därtill har jag besökt hemsidor och studerat metodikmaterial som projekt utvecklats, tittat på filmer och teater, samt lyssnat på musik som producerats av projekt. Materialet är rikt på detaljer och omfattande i sidor.

Materialinsamlingen gjordes under flera omgångar från hösten 2019 till hösten 2022. Jag startade med dokumentationsstudien och gick sedan vidare med att utföra intervjuer. Underlaget till de empiriska kapitlen bygger framförallt på intervjuer och dokumentanalys (delrapporter och slutrapporter). Övriga material som filmer och olika typer av läromaterial som producerats inom ramen för projekten har varit viktiga för min helhetsbild, och fungerat som ett sätt att få kunskap om vad projekten har kommit att lämna för materiella spår samt en känsla för vad projekten kan betyda för målgruppen.

Dokumentstudien

I en stor utsträckning bygger resultaten från dokumentstudien på innehållet i de akter som följer med varje projekt och som finns i Arvsfondens arkiv. Akterna innehåller projektansökningar, korrespondens med Arvsfonden, foton, pressklipp, egenutvärderingar, årsrapporter, slutredovisningar, annan dokumentation som böcker, programblad, posters, med mera. Studien av materialet i akterna genomfördes genom att jag begav mig till Arvsfondens lokaler för att där på plats studera akterna. Ett digitalt kodningsschema sattes upp som utgick från utvärderingens frågeställningar. Efter varje fråga noterades i ett tabellark de svar som kunde ges givet dokumentationen i akten. Projektens närvaro i den digitala världen noterades även som ett sätt att senare studera hur de presenterade sig utåt, om de levde vidare, och vilka spår som lämnats. Även denna digitala närvaro skrevs in i tabellarket. Dokumentstudien tjänade till att söka en ingång till att ge svar på utvärderingens frågeställningar och ge uppslag till intervjufrågor.

Intervjustudien

Intervjustudien utfördes från oktober 2021 till oktober 2022 och bygger på intervjufrågor som konstruerades som en följd av arbetet med dokumentstudien och utvärderingens syfte och frågor. Intervjuerna var semistrukturerade och tillät på så sätt intervjufrågor som ställdes till samtliga informanter, men även frågor som var friare och som byggde på de specifika lärdomar och unika erfarenheter som olika informanter bar på (se bilaga 2). Därtill har jag lyssnat till de angelägenheter som intervjupersonerna har berättat om som kan handla om relaterade frågor som hur det är att söka projektmedel, om ekonomiska och geografiska villkor på orten, eller om personlig och professionell utveckling. Dessa angelägenheter har jag också tagit hänsyn till, även om det inte alltid på ett direkt sätt har haft med målsättningarna med uppdraget att göra. Samtidigt har de haft betydelse för en vidare kontextualisering av de villkor som projekt hamnat i. Det kan till exempel handla om att representanter i en stödmottagande organisation själva förändras i mötet med målgruppen.

Tillvägagångssättet som användes var telefonintervjuer. Jag hade högtalarfunktionen igång och skrev ner intervjupersonens svar i ett worddokument. Efter varje avslutad intervju skrev jag igenom svaren så att de blev grammatiskt korrekta. Resultatet blev ett rikt material. Representanter för 21 projekt intervjuades. För projektet *Skaparverkstan på Fårö* intervjuades två personer. Totalt sett intervjuades 20 personer eftersom två stödmottagande organisationer finns med två gånger i urvalet av projekt. I det ena fallet gjordes en intervju som täckte båda projekten. I det andra fallet gjordes två separata intervjuer med samma person där varje intervju fokuserade på ett projekt i taget. Den kortaste intervju var 30 minuter och den längsta var två timmar. I genomsnitt var längden 88 minuter per intervju.

Etiska reflektioner

Intervjupersonerna har inte utlovats pseudonymisering. Men inga namn förekommer i rapporten, och jag har valt att kalla samtliga intervjuade för hen

och för intervjupersonen. Anledningen är att läsningen av resultaten blir mer fokuserad på det innehållsliga och ett visst integritetsskydd ges till intervjupersonen. I utvärderingar är det svårt att helt och håller göra intervjupersoner pseudonyma (Herz, 2016). I och med att projekt nämns med namn, så är det enkelt att identifiera vilka personer som har varit viktiga för genomförandet av olika aktiviteter. I kontakttagandet har jag varit öppen med syftet med intervjun. Och personer som jag har talat med har varit intresserade av att dela med sig av de kunskaper och erfarenheter som de har gjort i arbetet med projekten, och också med jämna mellanrum delat med sig av tankar om hur Arvsfondens arbete skulle kunna utvecklas.

Intervjupersonerna är antingen projektledare, projektets kontaktperson hos stödmottande organisation, eller verksamhetsansvarig för den organisation som mottagit projektstödet. Det som intervjupersonerna berättar är om projektens syfte och villkor, ibland på öppenhjärtiga sätt. Jag har reflekterat över hur talspråk och förtrolighet i samtal ibland kan leda till att ord används som i skriven text kan verka problematiska. Mot bakgrund av det har tillspetsade ordval i några fall valts bort, men utan att det innehållsliga har förändrats. Projekten har inneburit kritisk självreflektion. Men de utmaningar som intervjupersoner delar med sig av är inget som är unikt. I verksamheter som arbetar med kultur för en ung målgrupp eller med normkritiska perspektiv framkommer liknande dilemman som de som intervjupersonerna erfarit. Intervjupersonerna illustrerar en pågående diskussion inom kulturvärlden bland annat rörande delaktighet och mångfald.

Materialhantering

Jag presenterar många citat, och det gör jag av flera anledningar. För det första utgör citaten de empiriska belägg som jag grundar tolkningar på. Och för det andra vill jag erbjuda en helhetsbild av beviljade projekt, och slutligen finner jag det respektfullt mot de personer som arbetat med projekten under flera års tid och som delar med sig av sina erfarenheter att de också får sina röster hörda.

Citaturvalen är baserade på principen att illustrera dominerande mönster i materialet. Men också på att berätta om situationer och händelser som berättar om andra spår och vägar, delaktighet, och upplevelser. Jag har strävat efter att visa projektens mångdimensionalitet. I ett och samma projekt kan både möjligheter och utmaningar finnas, till exempel rum för en mångkulturell inkorporering men också möten med rasism. Det är upplevelser som varit positiva men också ifrågasättande. Citaten ska naturligtvis ses mot bakgrund av utvärderingens frågeställningar. Intervjuerna har härbärgerat även andra närliggande samtalsämnen. Det innebär att citat används med utgångspunkt i vad som behövs exemplifieras, men även i sådana mönster som överraskat och som till exempel har med fenomen som påverkar upplevelser samt graden av delaktighet som representation och värdehierarkier.

Jag har markerat citat med citattecken inne i brödtexten. Längre citat är i huvudsak placerade som blockcitat. För att förbättra läsbarheten av materialet har jag ibland rätat ut ordföljder och ibland fört in ord som i samtalen var underförstådda. Sådana ord markeras med hakparenteser.

Om att finna spår

Spår har studerats genom att undersöka hur projekten kan kategoriseras av Allmänna arvsfondens kriterier för överlevnad vid tidpunkten för intervjun. Denna tidpunkt skiljer sig från den tidpunkt då Allmänna arvsfonden bedömde projektens överlevnad. Det betyder att våra olika bedömningar kan skilja sig åt. Jag har delat in de tre empiriska kapitlen utifrån överlevnaden efter projektslut. Kapitel 2 beskriver projekt som jag har bedömt som kategori 4, medan kapitel 3 redogör för projekt som jag har bedömt tillhöra kategori 3. Kategorierna 4 och 3 har inte alltid någon klar distinktion, men där finns tydliga spår efter projektslut. Projekt som hamnar i kategori 4 bedriver efter projektslut en konkret verksamhet. Projekt som bedömts tillhöra kategori 3 har också en överlevnad. Men för dessa projekt är det svårare att uttala sig om omfattningen, och här inkluderas även aktiva spår som förändrade syn- eller arbetssätt. I kategori 2 har jag placerat de projekt där spåren är mer igensopade men där individuella frön kan gro. Bedömningen av överlevnaden bygger på intervjuerna och svar på frågor om vad som lever kvar vid tiden för intervjun.

Men även genom att jag tagit del av kulturella produkter, läromedel, andra material, samt webbsidor som producerats.

Om att finna framkomliga vägar

För att studera framkomliga vägar och de utmaningar som uppstått efter vägen har såväl dokumentation kring hur projektet planerat för fortlevnad studerats, liksom de förändringar som skapat ändrade förhållanden under projekttiden noterats. I intervjuerna är det frågor om vad som skapat möjligheter för fortlevnad, hur projekt arbetat för att sprida sina erfarenheter, och hur nätverk och strukturer och samarbetspartners påverkat möjligheter för att sätta spår. Men framförallt har det varit i analysen av det kodade materialet som det blev tydligt vilka mönster (som ibland ganska många år efter ett avslutat projekt) har påverkat att det antingen lever kvar som en konkret verksamhet eller som nya syn- och arbetssätt.

Om att finna målgruppens upplevelser och delaktighet

Frågor om målgruppens upplevelser baserar sig på andrahandskällor. I detta fall bygger det på enkäter och utsagor från målgruppen som är samlade i den återrapportering som projekt gjort till Allmänna arvsfonden. Målgruppens upplevelser har också intervjupersonerna delat med sig av. I samtal med mig uppfattar jag att de har varit uppriktiga eftersom jag både fått ta del av när målgruppen har varit positiv, men också när de har varit mer kritiska till projektaktiviteter.

Delaktighet har studerats via dokumentstudien med ett särskilt fokus på hur delaktighet har gjorts i projekt. Det handlar om hur målgruppen har kunnat påverka projektens aktiviteter till exempel under pågående projekt, men också hur målgruppen skrivs fram i termer av att vara aktörer i sin egen rätt om det är en ömsesidighet som eftersträvas eller en fostran av barn till kulturkonsumenter. I intervjuerna har delaktighet efterfrågats genom frågor om ifall målgruppen har kunnat påverka projektets utformning och formerna för en fortsättning efter projektslut. En stor del av samtalen handlade om delaktighet under genomförandet. De goda förutsättningarna för delaktighet och vilka hinder för delaktighet som har uppstått har även dokumenterats.

Antal deltagande i projektet har jag också angivit i presentationen. Här har jag valt att främst redovisa antal aktiva deltagare i Allmänna arvsfondens målgrupp; barn (0–11 år) och ungdomar (12–25 år) med eller utan funktionsnedsättning, samt målgruppen personer från 26 år med funktionsnedsättning när det varit aktuellt. Det betyder att sekundära deltagares, publiks, workshopdeltagares, pedagogers och andra professionellas deltagande inte anges. Uppgifterna bygger på slutrapportens redovisning.

Studiens giltighet

För att få initierade synpunkter på tillvägagångssätt och tentativa resultat har jag deltagit i de regelbundna möten med två andra projekt med liknande frågeställningar som Allmänna arvsfonden bjudit in till under utvärderingens genomförande. I början av projekttiden var dessa möten fysiska. Under Coronapandemin blev dessa möten digitala.

I vetenskapliga rapporter brukar det finnas avsnitt som behandlar de generaliseringsanspråk som kan göras med utgångspunkt i hur material har bearbetats och analyserats. Det är en intressant men också svår fråga. Undersökningen belyser inte frågorna från målgruppens eget perspektiv. Det är genom vuxnas ögon som jag får reda på hur barn och unga har upplevt projekt, och hur delaktighet har gjorts i praktiken. Att barns delaktighet filtreras genom vuxnas röster är i sig ett uttryck för en dominansrelation som jag är medveten om att jag bidrar till att reproducera. Därtill använder jag själv ordvalet målgrupp, trots att jag är medveten om att detta ord liksom ord som barn och ungdomar ger sken av att dessa grupper är mer homogena än vad de faktiskt är. Jag vill framhålla att barn och ungas egna röster hade stärkt studiens analyser.

Styrkan är att en mättnad (Creswell och Poth, 2018, s. 318) uppnåddes; liknande svar började återkomma i frågor om hur delaktighet gjordes, och vad som möjliggjorde olika spår liksom rörande de hinder som uppstått efter vägen. Om jag var i positionen att rekommendera nya studier skulle jag föreslå en metastudie av samtliga rapporter publicerade inom ramen för de utvärderingar som görs av Allmänna arvsfonden för att systematisera de spår

och vägar som har noterats över åren och sammanställa dessa i en skrift. Därtill kan det finnas behov av att de reflektioner som rör Allmänna arvsfondens arbete från projektägarnas perspektiv analyseras, så att bidrag till att stärka målgruppernas livsvillkor än mer kommer till sin rätt. Även renodlade etnografiska studier där följeforskning görs av projekt från ax till limpa kunde vara av värde för den kunskapsbas som Allmänna arvsfonden bygger kring de framgångsfaktorer som skapar meningsfulla projekt. Detta skulle också möjliggöra ett datamaterial där barn och ungas delaktighet undersöks på plats och i de olika faserna av ett projekt.

2. Verksamhet lever vidare

I detta empiriska kapitel presenterar jag sju projekt som jag bedömer lever vidare som en aktiv verksamhet, och där former skapats som möjliggör en fortsatt finansiering av verksamheten. De befinner sig således i kategori 4 på Allmänna arvsfondens skala. Varje projekt i denna kategori beskrivs utifrån projektens motiv, utifrån målgruppens upplevelser och delaktighet, samt utifrån hur frågor om representation och inkludering beaktats. Varje projektpresentation redogör även för de spår som det aktuella projektet lämnat, och vad de framkomliga vägarna varit.

2.1 Jag ska bli barnorganist

Jag ska bli barnorganist – Sensus Studieförbund (2009–2013) handlar om att stärka svenskt musikliv genom att skapa förutsättningar för barn att se sig själva i en framtida roll som professionell kyrkomusiker. Projektet beviljades 1 644 000 SEK. En långsiktig tanke om att stärka ett svenskt kulturliv genomsyrar projektet. Intervjupersonen menar: ”Kyrkan är ofta det enda konserthuset i ett litet samhälle, där det också finns en budget.” Den konstnärliga dimensionen är ett centralt mål. Projektet värnar om återväxten hos kyrkomusiker genom att utmana mästarlärlingsystemet genom att utveckla pedagogiken för barns orgelspelande genom att pedagogen har det enskilda barnet som utgångspunkt. Målgruppen i projektet var barn mellan 6–18 år. Under projektet undervisades 140 barn och ungdomar i orgel. För att nå och arbeta med dessa barn så utbildades pedagoger i ett orgelnätverk. Det finns enligt intervjupersonen ett behov i Sverige av:

Orgelspelande barn och ungdomar – svenska kyrkans musiker är ett sådan viktig del för det offentliga kulturlivet i Sverige. Vi behöver ett kulturliv. [...] Vi tappar kvalitet i Sveriges kulturliv – särskilt på mindre ställen om vi inte ser över försörjningen av sång, orgel/piano och kördirigering – de hänger ihop.

Upplevelser och delaktighet

Målgruppen uppskattade projektet, och särskilt den möjlighet till gemenskap som erbjöds. Istället för att bli, berättar intervjupersonen, ”lätt ensam med sin enskilda lärare och med ett sådant nördigt intresse ledde projektet till att de fick träffa andra”. Orgelspelande blev inte bara en individuell aktivitet utan ett intresse som delades med andra barn och unga.

Barn eller ungdomar hade ingen tongivande plats under planeringsfasen. Däremot så byggde projektet på erfarenheter från Sveriges kyrkosångförbund där barnkörer är organiserade. Sveriges kyrkosångförbund fungerade som ombud för barnen. Delaktighet prioriterades under genomförandet. En metodikutveckling har skett under lektionstid där barnens röster om undervisningens innehåll har stått i fokus. Min tolkning är att det finns en stor sannolikhet att det enskilda barnet upplever en delaktighet under själva genomförandet. Att spela orgel med en ledare skapar en känsla av att vara här och nu samt att bli sedd, ett individfokus som följer med instrumentets kultur. Barnens delaktighet har även kommit till uttryck under projektets lägerverksamhet där pedagoger har diskuterat med barnen om hur redovisningar ska se ut, och det har funnit särskilda grupper som planerat uppspelningar. Det har inte varit svårt att finna en ung målgrupp som vill engagera sig. Det kan bero på att projektet spinner vidare på ett befintligt intresse. Men även nya ungdomar har upptäckt orgelspelandet. Intervjupersonen säger: ”Det är inte svårt att hitta elever, det finns alltid någon i kyrkans körer som också vill spela orgel.” Formella utvärderingar med den unga målgruppen prioriterades inte under projektiden. Efter avslutat projekt har ansvaret lämnats över till den enskilda stiften. Intervjupersonen betonar att stiften har ett ansvar för att arbeta med ”barnkonsekvensanalys. Det ingår i deras arbete att inhämta barns röster”.

Representation och inkludering

På frågan om hur projektets ansvariga har arbetat med att inkludera en variation av unga mot bakgrund av kön, flerspråkighet,

funktionsnedsättningar, klassbakgrund, med mera så berättar intervjupersonen: ”Det har varit svårt att nå ut till deltagare med annan religiös och kulturell bakgrund. Det är svenska kyrkan.” Denna reflektion stärks av projektets bildmaterial. Bilderna visar barn mellan fem och tolv år som alla är vita svenskar. ”Men”, betonar intervjupersonen, ”vi har nått både starka och svaga grupper i socioekonomisk betydelse.” Sociala fonder har via diakoner bidragit till kompensation för hyra av instrument. Så tillgång på övningsinstrument möjliggjorde ett deltagande för barn oavsett ekonomisk hemsituation.

I metodikfrågorna har de vuxna ledarna diskuterat och arbetet med att skapa fungerande lärandemiljöer för elever med neuropsykiatriska diagnoser. Intervjupersonens erfarenheter är att: ”Det är svårt att spela orgel med vissa fysiska funktionsnedsättningar. Men dyslexi är inget hinder. Det är en verksamhet som passar bra.” Både flickor och pojkar deltog i projektet liksom ickebinära genusidentiteter.

De utmaningar som projektet har stött på i arbetet med att vara inkluderande har handlat om: ”Hur ska vi möta elever med neuropsykiatriska diagnoser?” Framförallt blev det en aktuell fråga under lägerverksamheten. Ett lärarråd bildades då som fanns tillgängligt varje dag för att reflektera med enskilda lärare om de behov som uppstod. Intervjupersonen betonar vikten av att ”lyhördhet behövs och en kunskap om utvecklingspsykologi för att kunna följa varje barn och möta barnets behov”.

De goda förutsättningar för barns delaktighet har varit välutbildade ledare med ett barnperspektiv, väl genomarbetade metoder för barns delaktighet, och en kunskap om funktionsnedsättningar.

Hinder för målgruppens delaktighet har handlat om personal- och tidsresurser. Något som försvårade var när orgelundervisningen startade och barn erbjöds att spela, för då hade kyrkomusikerna i församlingarna inte tillräckligt med tjänstetid. Det innebar att en gruppundervisning behövde utvecklas så att timmarna kunde räcka till för de barn som visade intresse av att få spela orgel. Att det inte fanns tillräckligt med tjänstetid för kyrkomusiker

var ett återkommande problem mot bakgrund av att projektet inte hade anställda ledare utan förlitade sig på församlingarnas tjänster. Så resurser i termer av personalens tid var ett hinder som gått ut över barnens deltagande. I praktiken innebar det att projektet inte kunde ta emot alla barn som var intresserade.

Spår

Det mål som projektet *Jag ska bli barnorganist* hade har institutionaliserats. Det går till och med att säga att arbetat med barn och orgel i Svenska kyrkan har kommit att bli en löpande verksamhet. Stift och församlingar driver verksamheter som ligger i linje med projektets idéer och värdegrund. Ibland sker detta i samarbete med Sensus eftersom det finns en kunskapsbank där.

Projektet startade läroprocesser hos stift och församlingar. En insikt hos svenska kyrkan om vikten av ett barnperspektiv i musikundervisningen väcktes. En ökad medvetenhet hos församlingar av, som intervjupersonen uttrycker det, ”att ta ansvar för sitt musikliv” utvecklades. Vissa församlingar har startat orgelundervisning i egen regi. Barnens möjligheter att spela orgel har stärkts. Barn och orgel har blivit en självklarhet i nationella orgelsammanhang och är alltid ett spår på större orgelfestivaler. Professionella samlingar inom kyrkomusiksammanhang bidrar genom en ökad medvetenhet till barns musicerande och förstärker det syfte som projektet hade.

En annan verksamhet som har fått en nationell spridning och som utvecklats som ringar på vattnet är den lägerverksamhet som utvecklades under projekttiden. Fortsatt, långt efter att projektet formellt har avslutats, så sker en samordning så att orgelelever kan mötas i olika städer och i olika omfång.

Metodmaterialet *Orgelpuls* är också ett spår. Projektet resulterade även i att en ideell förening för orgelpedagoger bildades. Den arbetar med ett opinionsarbete riktat mot Svenska kyrkan för att påminna om erfarenheter från projektet. I samband med intervjutillfället så berättar intervjupersonen att hen inom kort ska föreläsa för en församling om de läger för orgelspelande barn som tog sin början i projektet *Jag ska bli barnorganist*.

Vägar

Intervjupersonen beskriver att projektledningen har varit stabil och hade förkunskaper som kunde iscensättas när projektet tog form.

Arbetslivserfarenheter inom projektledningen om hur man kan utveckla arbetet med orgelundervisning för barn byggdes in i projektansökan.

Projektmedlen möjliggjorde att värdefulla kunskaper från en mindre församling kunde omsättas i ett större sammanhang.

Nätverksbyggande med orgelpedagoger, samt det utforskande arbetet kring vilka instrument som är lämpliga för barn var viktiga vägar mot att projektet har blivit en del av en löpande verksamhet. Inte minst eftersom övningsmöjligheter för barn kan vara svåra att ordna. Kyrkor kan vara låsta och rumstemperaturen låg. Så för att öva hemma i ensamhet behövs det ett samarbete med stift och församlingar och att pedaler, och annan utrustning går att låna. Intervjupersonen berättar att det i projektet tillhandahölls instrument, och stiftet införskaffade senare de instrument som användes under projekttiden.

Svenska kyrkan ser själva vikten i dag av projektets målsättning och stöttar det arbete som projektet initierade menar intervjupersonen. De har ett egenintresse i att projektet lever vidare. Även kyrkomötet har tagit upp vikten av orgelundervisning för barn. Projektet har överlevt. Intervjupersonen betonar:

Det var en klok skrivning av oss att skriva in stift och kyrkomusiker i projektet. Det blir då inskrivet i verksamheten. Det är svårare för ledningen att backa ur. Eller för en ny person att inte ta projektets kunskaper på allvar. Det blev integrerat i församlingarnas verksamhet.

Svenska kyrkan som en samarbetspartner erbjöd ett stabilt sammanhang med ett intresse av att projektet lever vidare. Så det fanns en vilja hos en etablerad organisation att bli ansvarig för att driva verksamheten när projektmedlen tog slut. Det skapar enligt mig förutsättningar för en långsiktig stabilitet. Denna organisation fattade även ett beslut att alla beslut ska tas mot bakgrund av en barnkonsekvensanalys. Intervjupersonen kallar det för ”ytterligare ett bränsle

för barn och orgel”. Så vägarna till överlevnad påverkades av en diskussion kring vikten av att beakta barns perspektiv och den barnkonsekvensanalys som Svenska kyrkan integrerat i den ordinarie verksamheten. Projektets värdegrund låg i tiden så att säga.

De hinder som projektet stött på handlar om enskilda individer som inte varit intresserade. ”Så är det” konstaterar intervjupersonen: ”Det är alltid svårt med projekt där man är beroende av andra. På vissa håll har stiftsmusiker inte velat eller hoppat av.” Strategin som här togs var att prioritera ”de som var med på tåget och jag tänkte det kommer att komma för de som inte velat eller kunnat”. En pragmatisk hållning där ett emotionellt arbete riktades mot de verksamheter och individer som var intresserade.

Sammanfattningsvis så är motivet bakom *Jag ska bli barnorganist* att försörja svenska kyrkan med professionella kyrkomusiker. Delaktighet var främst en fråga under genomförandefasen, och enligt intervjupersonen uppskattade målgruppen att få träffa andra orgelspelande barn och ungdomar. Vita svenska barn och ungdomar med en kristen kulturbakgrund engagerade sig i projektet. Verksamheten lever vidare många år efter avslutat projekt. Och vägarna som möjliggjort det handlar om ett identifierat behov inom en väl etablerad organisation som har ekonomiska resurser, att ett beprövat tillvägagångssätt kunde skalas upp, samt att ett barnperspektiv låg i tiden.

2.2 Den mystiska lådan

Målet med *Den mystiska lådan* – Berättarministeriet (2013–2016) var att höja resultaten i skolans nationella prov i svenska. Barn i årskurserna 2–5 var målgruppen. Cirka 400 elever deltog under projekttiden och 7 774 000 SEK beviljades. Den långsiktiga tanken är att barnen ska kunna lämna grundskolan med gymnasiebehörighet. Det handlar om att stärka individen men också samhället. Barnen i projektet tillhör de mest drabbade i Sverige när det gäller brister i läs- och skrivförståelse. De skolor som var med under projekttiden hade låga skolresultat. Syftet med projektet är att stärka barnens språk i områden som är ”mest ekonomiskt utsatta”. Berättarministeriet driver projekt

i områden där arbetslösheten ligger över det nationella genomsnittet. Med avstamp i barns nyfikenhet och problemlösningsförmåga tar *Den mystiska lådan* fart. Ett brev kommer till en skolklass där de erbjuds att lösa en gåta. Ett lustfyllt lärande tar fart med fokus på skrivprocesser. För projektet är lust och lärande inte varandras motpoler. *Den mystiska lådan* är ”en lek” samtidigt som ”du lär dig”, berättar intervjupersonen.

Upplevelser och delaktighet

Eleverna är ”i fokus hela tiden” berättar intervjupersonen. Berättarministeriet skickar ett brev till läraren, men det är riktat till eleverna. Deras fantasi efterfrågas för att ett mysterium ska kunna lösas. ”Vi pratar till dem som om att vi har hört att ’ni har fantasi, att ni är experter. Ni kan.’ Det är den tonen.” Ett problem behöver lösas och en fiktiv chefredaktör introduceras, hen är upprörd över att vuxna har så dålig fantasi. Medan eleverna talas till som de som besitter rätt egenskaper för att hjälpa vuxenvärlden. ”Ni kan hjälpa oss ur det här problemet.”

När eleverna kommer till Berättarministeriet vid första tillfället så börjar en berättelse skrivas. ”Vi frågar eleverna: Vad behöver vi för att skriva en berättelse? Vi hjälper dem att komma på vad som behövs.” Barnens tankar antecknas och projiceras via en projektor. Det betyder att eleverna ”tar fram mallen för det som är viktigt att ha med i en berättelse”. Saker som vad en huvudkaraktär eller en miljöbeskrivning är dyker upp i samtalen.

Genomgående är *Den mystiska lådan* lyhörda för barnen. Intervjupersonen säger: ”Barn är ärliga. Om de visar ointresse för något vi gör plockar vi bort det.” Inga formella utvärderingar görs med barnen. Dessa utförs istället med lärare. Elever har uttryckt att det har varit ”roligt och givande”, och att det stimulerat ”nyfikenhet och vilja att fortsätta skriva och läsa”. Lärare uppges vara positiva till att de fått ny inspiration och nya material att jobba med. Intervjupersonen reflekterar över att det är mycket som spelar roll i barns kunskaper i svenska: ”Vi kan vara en marginell skillnad. Vi kommer inte in och förändrar allt.”

De goda förutsättningarna för delaktighet har enligt intervjupersonen varit den röda tråd som ”story telling eller en historia” erbjuder. För här ”skapas en dramatik”. Barnen förvarnas om att de behövs. Vuxna behöver deras hjälp.

Vi möter dem i dörren. Vi är många. Anställda och volontärer. Vi är lika många vuxna som barn ibland. När vi är många vuxna så märker barnen att det är någon vuxen som ser dom hela tiden. Vi kan ställa nyfikna frågor. Dels tydlig story. Dels att vi behandlar dom, inte som vuxna, men ändå som att ni är de som KAN och vi behöver eran hjälp. Och fokus på att det ska vara lustfyllt. Huvudpoängen är att det ska komma från oss. Att det här var kul. Så blir det enklare för lärarna att jobba vidare. De har lovat att de ska hjälpa oss. Barnen vill komma tillbaka. ”När får vi komma tillbaka igen?” Två killar sa: ”Det borde vara fett tråkigt, men det är jättekul.”

En reflektion som intervjupersonen gör är att den stora mängden vuxna engagerade, vilka pekar på behovet av barnens kunskaper, sannolikt förstärker barnens känsla av att vara viktiga. Erfarenheten är att de utmaningar för delaktighet som projektet aktualiserat gäller mer för vuxna än för unga deltagare. ”För det kan vara rörigt, kaotiskt och högljutt.” Vuxna deltagare behöver bryta med bilden av en välordnad klassrumsmiljö eftersom verksamheten skiljer sig från det, vilket också är tanken berättar intervjupersonen.

Representation och inkludering

Den mystiska lådan bedriver verksamhet i socioekonomiskt utsatta områden. Utgångspunkten i mötet med barnen beskrivs nedan av intervjupersonen:

När barnen kommer till oss så dömer vi inga barn. Vi sätter inga etiketter på barn. Muslim eller kristen, flicka eller pojke. Vi frågar vad de heter och de får bokstavera. Man är sitt namn. Och behandlas så. Lärare brukar vilja berätta innan: ’Att de är så här och så här.’ Vi behöver inte höra det. Bara om någon behöver något som är anpassat. Men vi behöver inte höra någon bakgrundshistoria om någon elev. Vi försöker bara behandla alla lika och med respekt.

Fokus är att bemöta barnen som och där de är utan att färgas av på förhand gjorda beskrivningar om vilka de är. Intervjupersonen tänker sig att: ”Det hade varit annorlunda om vi kört exakt samma program i Djursholm. Då hade det varit annorlunda.” Nu träffar de barn som bor i områden där det kan vara

dagen efter en skjutning. "Det var på min innergård" kan någon av eleverna säga när de kommer in genom dörren. "Det påverkar" berättar intervjupersonen, och erfarenheten är att i sådana situationer blir det "tydligt att vi behövs." De möter barn som kan behöva prata av sig i ett sammanhang som är tryggt, som har tid att lyssna, och där det är en självklarhet att deras erfarenheter tas på allvar.

Projektledningen valde att inte tala om projektet som ett projekt inför lärare och elever. Anledningen är: "Förorterna är trötta på projekt som är något jippo i två år. Barnen får måla graffitti och sedan är det inget mer."

Berättarministeriet ser sig själva som en projektorganisation, men det är en diskussion de inte för externt: "Vi säger aldrig att det är ett projekt till skolan. Utan att det är för dom. Vi ser det som ett projekt, men vi vill inte att lärare och elever ser det som det." Tilliten till Berättarministeriet bygger på att skolor kan vara trygga med att verksamheten finns kvar.

Spår

Den mystiska lådan lever vidare som en del av den kärnverksamhet som Berättarministeriet erbjuder. Intervjupersonen säger helt enkelt: "Den mystiska lådan är ett *go-to-program* som vi vet fungerar." Och utvärderingar med lärare visar att elevernas språkkunskaper stärks av projektet. Så *Den mystiska lådan* är fortsatt aktiv och har spridit sig till olika delar av landet. Det började i Södertälje och Husby men finns nu även i Hagsätra och Göteborg. Och delvis har den gått online som en effekt av Coronapandemin.

Därtill skapar *Den mystiska lådan* indirekta spår. Det handlar om de volontärer som utbildas som ett led i att få verksamheten att fungera. De kommer till platser där de inte själva bor, som Husby, och möter ett annat Husby än mediebildens. Intervjupersonen berättar:

Volontärer kommer till Husby och lär sig om förorten och sedan går dom på middagar och kan ge en nyanserad bild till de som inte bor i Husby. För de har sett en vanlig dag. Livet rullar på. Det är ingen skillnad på folk där och någon annan stans. Det målas upp som om att det är *no go-zoner*. Det finns problem men det blir onödigt stora klyftor. Volontärer gör ett stort jobb. Vi har utbildat över 2 300

volontärer som kan vara med och vara med och bidra till att nyansera bilden av olika områden.

Materiella spår som också har lämnats handlar om utbildningsmaterial som tillgängliggörs kostnadsfritt på Berättarministeriets webb.

Vägar

En viktig väg för att överleva efter projektslut är kopplingen till grundskolans befintliga strukturer. *Den mystiska lådan* knyter an till skolans läroplan. Programmet är en positiv förstärkning inför årskurs 3: s nationella prov. Samarbeten som fungerar väl är en framgångsfaktor för studerade projekt. För *Den mystiska lådan* är skolan en viktig samarbetspartner. Relationsbyggande med lärare har prioriterats, intervjupersonen berättar:

Vi gör det för skolan. För lärarna. Där slutkonsumenten är eleven. Vi tar fram lektionsplanering och artefakter. Vi arrangerar att eleven får komma på besök. Men lärarna sköter de kommande 14 lektionerna och sedan kommer de tillbaka till oss.

Berättarministeriet känner sig trygga med att materialet fungerar. Det är väl beprövat och utvecklas i relation till målgruppens feedback. I likhet med projektet *Jag ska bli barnorganist* så stärker projektet *Den mystiska lådan* målen i en etablerad institution. Projekten bidrar till att barn kan få utvecklas inom ramen för en befintlig kärnverksamhet. Eller som intervjupersonen uttrycker det: ”Vi kommer inte in från sidan. Eleverna tycker det är kul och lärarna får en undervisningsplanering som är kopplat till deras ämne.”

Ekonomiska resurser är avgörande för att något ska kunna överleva efter projektslut. *Den mystiska lådan* kräver ekonomiska medel till utvecklings- och personalkostnader. *Den mystiska lådan* får stöd av kommuner och olika huvudparter.

En digital utveckling påbörjades när Covid-19 inträffade. Berättarministeriet tog tillfället i akt att undersöka möjligheter till ett pilotprojekt. Under tiden för intervjun befinner sig denna pilot i en utvecklingsfas. Syftet är att möta barn i andra regioner:

Om vi ska nå ut till alla skolor i socioekonomiskt utsatta områden så behöver vi en digital version också. Det har aldrig funnit tid till det, men under Covid fanns det tid. Så togs en pilot fram. Det ska inte ersätta det fysiska. Men en skola i Arvika ska kunna göra det. De får ett filmklipp från oss. Istället för att komma till oss. Så får de se oss vara förtvivlade att vi förlorat vår fantasi.

Sammanfattningsvis, så är motivet med *Den mystiska lådan* att stärka kunskaper i svenskämnet hos barn i socioekonomiskt utsatta områden. Delaktighet görs genom lyhördhet för barns idéer och genom att ta vara på barns fantasi under genomförandet. Inkludering av elever görs genom att avböja att på förhand få tillgång till lärares bilder av enskilda elever. För att skapa tillit till *Den mystiska lådan* i ”projektskadade” områden, så talas den inte om som ett projekt i mötet med elever och lärare. Vägar till överlevnad efter projektslut handlar om att det finns ekonomiska resurser, goda samarbeten med skolor, och fokus på svenskämnet vilket knyter an till en obligatorisk struktur i barns liv: Läroplanen.

2.3 SpinnVäxa SpinnUnga – För allas rätt att dansa och ta plats på scen

SpinnVäxa SpinnUnga – Studieförbundet Bilda Väst (2015–2018) handlar om ett ömsesidigt utbyte mellan konst och målgruppen unga (barn, unga, och vuxna upp till 35 år) med och utan funktionsnedsättningar. Kultur beskrivs i termer av en ”mänsklig rättighet” och ett ”grundläggande mänskligt behov”, samtidigt som kulturen behöver ”spegla vårt samhälle”. Projektets syfte är: ”Att de som inte fått möjlighet att bidra får göra det och se vad det innebär för konstans utveckling.” Dans är projektets kulturella fokus med två grundläggande utgångspunkter: Mänskliga rättigheter – allas rätt till kultur – och att utveckla dansens konstuttryck.

Intervjupersonen betonar att en blandad målgrupp behövs för att vi behöver ett samhälle för alla. Projektet vill ”motverka ett särsamhälle” och istället ”vara en mötesplats”. Och detta gäller särskilt för människor med funktionsnedsättningar, eftersom de inte har samma möjlighet till kulturutveckling från ung ålder vilket är något som ofta krävs inom dansen för

såväl semiprofessionella som professionella dansare. Syftet med att starta en utbildningsverksamhet för ett danskompani beskrivs på följande sätt:

För att andra dansinstitutioner inte är tillgängliga för personer med funktionsvariation. Vi är inte en särverksamhet utan här möts dansare utan eller med funktionsvariationer. Vi tillgodoser ett behov i svenska samhället där alla ska ha möjlighet att förkovra sig inom dans från tidig ålder. Vi vill vara en språngbräda att rusta sig inom dansen. Oavsett vilken funktion man har.

Unga med funktionsnedsättningar ges ökade möjligheter inom danskonsten från hobbynivå till professionell nivå. Stereotyper om vad dans är och kan vara har utmanats. Inte minst för att två målgrupper som sällan möts bedriver skapande verksamhet tillsammans. Dansen har dock blivit kittet som för människor samman som en emotionell länk. Intervjupersonen berättar:

Unga med funktionsvariation är ofta i bomull och får inte visa vad de kan. Vi satte krav och en ribba för vi såg att personer hade kapacitet. För personer utan funktionsvariation är det svårt att leva mångfald i praktiken. Vi får vara en plattform där man utsätts för varandra. Man möts med konsten som ett gemensamt intresse.

Det var en jämn blandning av semiprofessionella dansare och dansare med olika funktionsuppsättningar som kom att delta. Projektet beviljades 2 081 120 SEK och hade 80 aktiva deltagare i arvsfondens målgrupp. I likhet med de andra projekten har många fler nåtts via workshops, scenframträdanden, med mera.

Upplevelser och delaktighet

Målgruppen var inte delaktig i arbetet med själva projektansökan, men projektet föregicks av en förstudie på sex månader där erfarenheter och behov samt målgruppens drömmar och viljor dokumenterades. Kroppens platstagande var i fokus under genomförandet, och intervjupersonen beskriver det med följande ord:

Dans har en inneboende egenskap genom att man jobbar med att ta plats med sin kropp. Med rörelse. Att hitta vem man är i rummet. Med andra i rummet. Det gör något inifrån och ut med individen. En större självklarhet att ta plats.

Projektet arbetade med övningar där känslan hos deltagaren blev: ”Min idé får plats” och ”den får en koreografi.” Ett erkännandegap av en på diskursiv nivå stigmatiserad kropp kan överbryggas genom upplevelsen av att ta plats med sin kropp via dansen, där det egna konstnärliga gestaltandet erkänns som värdefullt. Min tolkning är det kan påverka individens egna möjligheter att uttrycka sig – även bortom scenen.

Under projekttiden utfördes inget systematiskt utvärderingsarbete i en traditionell bemärkelse med målgruppen. En av anledningarna är att de ”inte är så lätt ur en tillgänglighetsaspekt”. Istället arbetade de mer ”utifrån golvet, utifrån vad vi såg”, berättar intervjupersonen. Målgruppen har dock kunnat engagera sig i ett styrelsearbete där deltagare är med och formar den pågående och kommande verksamheten.

I projektledningens konkreta arbete med delaktighet har det kommit att innebära att utmana sig själv och inte reproducera rådande samhälleliga dominansordningar. Målet för delaktighet har enligt mig ramats in av en kritisk självreflektion. Intervjupersonen berättar:

Vi har hela tiden fått utmana oss med vad det innebär att möta jämlikt utifrån att vi har en ledarroll men inte hamna i en funktionsmaktsordning. Att inte vi alltid vet bäst. Utan vem lär av vem. Att vi alla kan bidra med något i en skapande process. Allt i vår undervisning och konstnärliga processer bygger på samskapande processer och att utveckla förmågan att hitta sin konstnärliga röst och uttryck.

Att arbeta med delaktighet kan också vara en utmaning. Det största hindret för delaktighet i detta projekt har handlar om när olika behov ”slås mot varandra”. Det kan handla om: ”En person har torquettes och gör höga ljud och någon är känslig för höga ljud. Någon har behov av att vara nära ledare och har synnedsättning och andra springer runt och krockar.” Dansassistenter rekryterades, men det har delvis varit svårt med resurser. För även om ”arvsfondsprojekt är välfinansierade” som intervjupersonen säger så ”kostar inkludering”. Utmaningar löstes genom lyhördhet, följsamhet, och anpassning:

Det är viktigt att se individen. Vad är grundintresset? Ett behov av att springa. Inget intresse av dans? Men om det finns ett intresse för dans så försöker vi hitta övningar

som passar. Där en dansassistent kan vara bodyguard om någon är utåtagerande i övningar. Det är tidskrävande [att arbeta med delaktighet].

Rekryteringen till aktiviteterna väckte fördomar till liv.

Stigmatiseringsprocesser och statusordningar fanns närvarande. Vissa kroppar och funktioner har hög status medan andra har lägre. För vissa deltagare blev ”vilka grupper man vill identifiera sig med eller inte” en fråga.

Projektmedarbetarna arbetade för en ökad förståelse mellan deltagare med olika funktionsuppsättningar: ”Ha tålamod med varandra. Nyfikenhet behövs. Och att vilja vara en grupp tillsammans.”

Intervjupersonens reflekterar över kriterier för delaktighet. Särskilt när det gäller deltagare med intellektuella funktionsnedsättningar. För det finns en undran: ”Vad menar arvsfonden? Vad är delaktighet på riktigt? Det finns olika sätt att uttrycka sig.” Mer stöd i arbetet med ansökningar vore önskvärt menar intervjupersonen, där målgruppen inte bär den normativa kroppen och det finns också en önskan om att forskningsresultat av hur projekt där olika funktionsförmågor möts har fungerat.

Representation och inkludering

Projektet har planerat för ett inkluderande perspektiv. Verksamheten har inte bara anpassats efterhand, utan målet var att deltagarnas upplevelse ska vara att de är ”väntade” genom interaktion och specifika material. Personer som sökte upp verksamheten ”hade en medvetenhet” berättar intervjupersonen, ”om att här möts vi över funktionsgränser” med olika verktyg som bildstöd och teckenstöd. Projektet byggde en struktur där personer kände sig inte ”bara välkomna utan just väntade”.

Vi som leder har en självklar förväntan att alla har en stor potential att utvecklas inom sig. Att vi möts i konsten. Ett gemensamt intresse som är grunden att vi är här. Dansen är fenomenal. Den gynnas av att vi är olika. Det blir mer kreativt.

Projektledningen vill upplösa funktionsgränser och skapa en verksamhet som kan verka på jämställda villkor. I dansens, men också i många andra världar, så

finns det få rum som är tillgängliga för alla. Det gäller både på hobby- och på en professionell nivå.

Projektledningen har haft en normativ funktionsuppsättning.

Intervjupersonen säger att ”Det är många glasögon som inte jag har på mig”. Målet är dock att inom kort ha en annan sammansättning av personer och att arbeta aktivt med att bredda variationer. Kritisk självreflektion är närvarande i samtalet.

Vad kan jag problematisera? Ska jag driva ett sådant här projekt? Vad har jag för rätt? Vårt mål är att ha representation. Att inte jag ska prata för funktionsvarierade. Att vara trovärdig, jag är så medveten om min normativa glasögon.

Främst förändrades över tid tänkandet kring ledarskap och den funktionsmaktordning som leder till att en funktionsförmåga med hög status i samhället för med sig erkännande och resurser, medan personer med olika funktionsnedsättningar riskerar att diskrimineras och osynliggöras. Utmaningen stod i att bedriva en verksamhet som är ledarledd men som inte får fastna i en maktordning som enbart representeras av normativa kroppar. Intervjupersonen menar dock att alternativet att inte göra något alls är ett ickealternativ. De svårigheter projektet har stött på i arbetet med att vara inkluderande har som ovan uttrycks ha varit att hantera den normativa positionen inom projektledningen. Rekrytering och representation har varit ytterligare ett dilemma och som handlar om:

Vilka är här och vilka som inte är här? Vi försöker jobba förebildsmässigt. Vem står på scenen? Bara två killar av tolv i en grupp. Vara medveten om det. Om att möjliggöra olika identiteter. Men mycket mer finns att göra. Ser man att man är väntad?

Ett annat hinder som projektet har erfarit är att samverka med andra institutioner ibland kan innebära en förväntan på en fortsatt uppdelning i olika rum för olika kroppar och funktioner. Vissa verksamheter är helt enkelt enligt intervjupersonen ”inställda på särverksamhet”. Men, ”så klart kan separatistiska rum vara bra men vi ska inte fastna i de rummen, utan föra dialogen. Om det är ovanifrån eller underifrån.” Inkludering är en komplex fråga.

Spår

Personer har via projektet funnit en plats att förverkliga drömmar om dans på. Så för projektledningen är det främsta spåret: ”På individnivå, det har påverkat livsriktningen för individer som vill bli dansare.” Även om det har varit några få som har nått en professionell nivå har projektet och den pågående verksamheten bidragit till en institutionell förändring genom att vara ”ett viktigt inlägg i scenkonstbranschen”. Projektet har kunnat ge ”exempel för vad det innebär på golvet” att överskrida funktionsgränser.

Målgruppens intresse för dans har levt vidare efter projektets avslut. Projektet startade 2015 och nu: ”Har vi fått se dansare med funktionsvariation som var i 15-årsåldern när de startade och som nu arbetar och praktiserar på teaterinstitutioner och som har fått jobb.” Men de finns också de som har fortsatt med dans som en hobbyaktivitet. Så projektet har inneburit olika vägar för deltagarna som en hobby och som en öppning för att vara verksam i (semi)professionell verksamhet.

Erfarenheterna från projektet har efterfrågats av andra, och erfarenheterna från projektet har spridits vidare. När kulturinstitutioner tar kontakt så söker de efter ”kunskap om att arbeta med tillgänglighet” berättar intervjupersonen och förtydligar att de ser det som ”sitt kulturpolitiska uppdrag”. Den kunskap som efterfrågas kan handla om didaktiska verktyg till hur en ska förhålla sig till en strukturell nivå av ideal och resurser som inte är formade för funktionsvariationer. Ett aktuellt exempel handlar om Stockholms konstnärliga högskola. De vill lära mer om vad det innebär för koreografi att mötas och samskapa konst över funktionsgränser.

Det som Allmänna Arvsfondens medel var med och startade är en fortsatt livaktig verksamhet med bland annat danskurser, workshops, föreställningar, och nya projekt (även finansierat av Arvsfonden). Dansensemblen SpinnUnga lever vidare. Verksamheten är förlagd till västra Götaland, men workshops utförs även på andra platser i Sverige. För intervjupersonen har projektet kommit att utvecklas till att bli: ”Hela mitt arbetsliv.” Anledningen är att

projektet utvecklades till en organisation som blev grunden till dagens verksamhet.

Vägar

Det finns olika vägar till att projekt lämnar spår. Detta projekt har etablerats till en verksamhet som lever vidare. Jag kommer nedan att ge exempel på detta utifrån vägar som är kopplade till kulturella diskurser, ekonomi, och relationer.

Att arbeta för att människor med funktionsnedsättningar ska ha samma rättigheter som alla andra är enligt projektledningen en fråga som de opinionsbildar i. Och det är inte helt fel i tiden. Intervjupersonen säger helt enkelt att ”olika frågor trendar, till exempel hbtq-frågor. Och vårt mål är att trend-sätta frågan. Och (samtals)klimatet för funktionsfrågan har blivit lite mer öppet, det pratas mer om det. Det har blivit en större dialog kring det.” Att det har blivit en fråga som är mer i tiden kan även avläsas från intresset för projektet från det etablerade kulturlivet. Högskolan för scen och musik i Göteborg och Stockholms konstnärliga högskola har tagit kontakt och vill lära sig mer om hur man koreografiskt kan arbeta i funktionsöverskridande möten där konst samskapas. Detta intresse har växt under åren. Intervjupersonen upplever att kulturinstitutioner och det fria kulturlivets intresse har gått från att vara mer på en retorisk nivå till: ”Nu är det ’doing’ av det.”

Den fortsatta verksamheten som har utvecklats till en förening får ekonomiskt stöd från olika håll. Regionalt verksamhetsstöd från Västra Götalandsregionen, och stöd ges även från idrotts- och kulturförvaltningen. Kontinuerligt söks nya projektmedel och ett nytt arvsfondsprojekt *Konstra* har beviljats. De lever även vidare genom säljverksamhet av danskurser, workshops, och fortbildningar. Och de samarbetar med kulturskolan som köper in samverkan för sin egen utveckling.

Ett projekt kan varken skapas, drivas, eller leva vidare utan att personer tar initiativ, samverkar, och planerar för en fortsättning. Projektledningen har i detta fall varit stabil. Två personer har tillsammans varit med och drivit och driver fortsatt verksamheten. Att ta i och att inte vara rädd för att dra sitt strå

till stacken har varit en förutsättning. Det har handlar om hårt arbete över åren som sammanfattas med orden: "Blod, svett och tårar." Samverkan med andra större organisationer har varit ett strategiskt vägval.

Vi ser oss som en liten organisation som gärna samarbetar med större verksamheter som kan påverka mer och har muskler att få igenom det. Vi är måna om att inte vi är unika. Vi är bjussiga. Vi gör något tillsammans som ger effekt. Vi har gett oss den på att det ska fungera.

De "nätverkar". Och framkomliga vägar handlar också om att "vara bra på det vi gör", berättar intervjupersonen, samtidigt som "vi arbetar med det som är relevant, det behov som finns, det som efterfrågas" i en anda av att vara beredd på en kontinuerlig utveckling och en omformulering vid behov. De har även valt att avsluta samarbetsrelationer som till en början fungerade bra. För efter en tid, i kölvattnet av en omstrukturering och personalförändringar, förändrades ett gott samarbete till vad intervjupersonen kallar ett samarbete som snarare blev "en bromskloss". Detta skapade ett hinder på vägen som behövde röjas undan.

Sammanfattningsvis var syftet med *SpinnVäxa SpinnUnga* att skapa möjligheter där normativa kroppar möter kroppar med olika funktionsnedsättningar för att skapa dans tillsammans, och samtidigt bidra till ett platstagande på olika (sambhälls)scener för att på så sätt bryta med stigmatiseringen av icke-normativa kroppar. Delaktighet gjordes främst under genomförandet där målgruppens idéer fick ta plats. Att arbeta inkluderande har inte varit en smärtfri process. Kroppar har olika status vilket skapat spänningar i förhållande till vilken kropp en deltagare vill vara associerad med. Men dansen är samtidigt en konstform där olika kroppar tillsammans kan bidra till konstnärlig förnyelse. Att skapa i blandade rum har lämnat spår. Det handlar både om att individers liv och scenkonstbranschens attityder förändrats. Vägarna som bidragit till överlevnad efter projektslut är att det finns en ökad kulturell vilja om att gestalta olika kroppar bland svenska kulturinstitutioner. Projektledningen valde strategiskt att samarbeta med större organisationer vilket har underlättat den fortsatta finansieringen vid sidan av nya projektmedel och säljverksamhet.

2.4 En annan del av Huddinge – Vi Teater Och Kultur kloka – Vi ToK kloka

Målgruppen för *–En annan del av Huddinge* (ABF, Huddinge, 2015–2018) bestod av personer med en måttlig till en grav funktionsnedsättning, och personer med en lindrig intellektuell funktionsnedsättning. Detta är således ett projekt som riktar sig till fler målgrupper än barn och ungdomar. Aktiva deltagare under projekttiden uppgick till 366 personer, och projektets budget uppgick till 3 989 184 SEK. Motivet var att förbättra livsvillkoren hos målgruppen genom fritidsaktiviteter som teater, dans, och film. Det handlade om att bryta individers isolering samt att erbjuda en plattform för drömmar och känslor. De konkreta aktiviteter som projektet erbjöd handlade om att prova på teater (sommarteaterläger), en daglig träffpunkt med pyssel och annan kreativ verksamhet, popgrupp, föreställningar inför publik, danskurs, start av en konstgrupp, enskild undervisning i instrument, med mera. Att målgruppen får skapa kultur är angeläget enligt intervjupersonen:

Det viktigaste är att få känna sig som alla andra. Stå framför publik, de älskar att uppträda, att få vara dansare, skådespelare. Jag kan. Jag också. De övar på empati, samspel. Det som alla behöver jobba med.

Det handlar om att utveckla verksamheten där målgruppen får ”mycket att välja på”, att bidra till en ”bra fritid” där målgruppen ges en möjlighet att ”få vara som alla andra.”

Upplevelser och delaktighet

Genom vårdnadshavarnas beskrivning får intervjupersonen ta del av hur målgruppen har upplevt aktiviteterna. De berättar att deras barn har gått från att ha varit ”tysta till att de börjat sjunga”. Och intervjupersonen säger att ”föräldrarna blir jättegglada när de ser hur de utvecklas”. Sammantaget är målgruppen och deras vårdnadshavare positiva enligt intervjupersonen.

Intervjupersonen, med erfarenhet från särskolemiljön, tillfrågades att komma med synpunkter när projektansökan formulerades. Hen kunde då berätta om

det stora intresset för kultur hos målgruppen. Hens tidigare erfarenhet av att starta teatergrupper för målgruppen kom väl till hands. Anhöriga samlades även för att diskutera utkast på projektansökan. Projektet har en lång förhistoria. Den växte successivt fram under en tioårsperiod. Kommunens kulturutvecklare hade fokusgruppssamtal med intellektuellt funktionsnedsatta flickor om önskemål på aktiviteter. Även intellektuellt funktionsnedsatta vuxna intervjuades. Den kulturella verksamhet som kommit att institutionaliseras betyder mycket för målgruppens välbefinnande särskilt eftersom att: ”De syns inte i samhället. De glöms bort.”

Delaktighet under aktiviteterna har inneburit att alla grupper har fått komma med önskemål. Det har handlat om att ta fram manus i teatergruppen, att planera en musikal, eller att skapa sin egen akvarellmålning. Målgruppen ger förslag och ”vi anpassar oss. Och vi frågar ’är det här okej?’ ’Vilken musik tycker ni att vi ska ha?’ ’Vill du byta roll?’” I en träffpunkt för äldre med funktionsnedsättningar får de ge förslag på vad de vill göra från termin till termin. Det innebär: ”Jag får lära mig vad de vill ha och hur de tänker och att förenkla så att de blir så nära deras önskan som möjligt.”

Eftersom intresset för att engagera sig i kulturella aktiviteter har funnits från början hos målgruppen, så är det svårt att uttala sig om intresset ökat. Men ett fortsatt intresse att skapa kultur är synligt. ”Vi ser ju att de kommer tillbaka år efter år. Så de tycker att det är bra.” I de grupper där det var möjligt gjordes även mer traditionella utvärderingar. Vid intervjutillfället är en musikal i tillblivelse för de som har lättare funktionshinder, där deras egna tankar om sitt funktionshinder gestaltas.

En viktig förutsättning för delaktighet handlar om tillitsfulla relationer mellan ledare och målgrupp. Intervjupersonen berättar att det handlar om; ”Goda relationer och förtroende mellan ledare och målgrupp. De ser mig som kompis. Ringer och vill prata. De kallar mig kompis.” I och med att projektet riktar sig till individer med olika funktionsuppsättningar medför det utmaningar när det gäller att vara vaksam och sensitiv för just deras behov, önskningar, samt upplevelser. Intervjupersonen berättar: ”Det svåra är med de som har stora problem, de som är multihandikappade. Man lär sig deras kroppsspråk, vikten

av att ställa enkla frågor, och sedan titta och ser hur de reagerar.” För denna målgrupp är tillitsfulla relationer särskilt viktiga och att det finns en kontinuitet i personalgruppen. En strukturell utmaning är Arvsfondens kriterier för delaktighet. Dessa beskrivs i relation till målgruppen med grav funktionsnedsättning som ”knöliga”. Det är inte givet hur denna målgrupp ska vara med under planeringsfasen, i projektgruppen, eller som referensgrupp. Det har hänt att:

Vi har fått avslag för det som vi brunnit för. Det blir en exkluderande process för de som har måttliga och grava funktionshinder eftersom vi som söker medel inte kan fylla i arvsfondens boxar rätt. Man drar sig för att söka pengar för det här kommer inte att funka [beviljas] på grund av deras kriterier.

Allmänna arvsfonden möjliggör projekt som leder till att olika målgrupper synliggörs, får känna delaktighet, och uppleva ett erkännande. Samtidigt upplever intervjupersoner som representerar olika projekt i denna utvärdering att kriterierna för delaktighet inte passar alla målgrupper.

Representation och inkludering

Syftet var att målgruppen med intellektuella funktionsnedsättningar ska få en: ”Bra fritid, att de ska få vara som andra, kunna få samma möjligheter som alla andra.” Projektet bidrog till möjligheter för ett kulturellt skapande för målgruppen. De som kom att delta i projektet var personer med en måttlig till en grav funktionsnedsättning, samt personer med en lindrig intellektuell funktionsnedsättning från sex år och uppåt. Unga kvinnor har särskilt betonats inom ramen för projektet. Ett forum för ”tjejsnack” tog form och en ”tjefestival som bara var för tjejer”. Deltagare med ett annat modersmål än svenska har varit svåra att nå. Hens tanke är att denna grupp också finns, men att den är än mindre synlig i samhället till följd av att det ”finns troligen en skam hos familjen” som leder till att individer ”göms undan”. Så de svårigheter projektet har stött på i arbetet med att vara inkluderande har handlat om att det har varit svårt att engagera deltagare med en utländsk bakgrund. ”De finns, men kommer inte med på fritiden. Vi hittar dom i

skolorna men steget till fritidsaktiviteter är svårare” berättar intervjupersonen.

Spår

Arvsfondens bedömning är att projektets resultat överlevt efter projektslut. Min egen bedömning är att detta stämmer, vid tiden för intervjun. Nya aktiviteter har startat och flera teatergrupper är igång. Det finns en barngrupp, en ungdomsgrupp, och två vuxengrupper för teater. Och så finns det en musikalgrupp och en popgrupp; *Brända bandet*. Projektet har blivit en del av vardagen för målgruppen i Huddinge med omnejd, samt blivit en del av ABF: s ordinarie verksamhet. Det som har upphört från projektet är skolbesök. Men även om projektet har slagit rot finns det en gnagande oro för neddragningar.

Projektet har varit viktigt för var intervjupersonen befinner sig i dag. Projektet ledde till heltidsanställning. Erfarenheterna från projektet har efterfrågats av andra och spridits vidare. Verksamhetens nuvarande ledning ingår i en nationell nätverksgrupp för ABF. Att målgruppen är vana att uppträda har även kommit att innebära att *casting* agenter för film- och teveproduktioner hör av sig. Det viktigaste spåret är dock på individnivå menar intervjupersonen, och påminner om rättigheten att: ”Få vara som alla andra.”

Vägar

En väg som var av betydelse för att projektet skapade spår var att det fanns förkunskaper att knyta an till, och en befintlig verksamhet att utveckla. Det fanns en teatergrupp på ABF. Representanter från ABF ”såg” enligt intervjupersonen ”att behovet fanns för en bortglömd målgrupp.”

Projektledningen har varit stabil under hela projekttiden, och intervjupersonen som anställdes för att driva verksamheten är fortsatt på plats för målgruppen. Hen känner dem och deras behov. Hen är ledare för verksamheten och driver ett aktivt nätverksarbete och påverkansarbete, samt leder vissa grupper själv. Ett nära samarbete med daglig verksamhet och gruppboenden och lyhördhet för målgruppens behov har varit viktiga aspekter i de vägar som skapat spår.

Utöver projektledningens kunskaper har väl fungerande relationer mellan kommunen och projektet varit en viktig väg för de spår som projektet lämnat. ”Vi har haft väldigt bra kontakt med Huddinge kommun, Kultur- och fritidsansvarig i kommunen” berättar intervjupersonen och fortsätter ”men det är även en bra kontakt med Stockholms kranskommuner och deras kulturansvariga.”

Under slutet av projekttiden pågick en återkommande diskussion där frågan var: ”Hur ska vi finansiera detta?” Intervjupersonen säger med glädje i rösten: ”Och det har lyckats!” Projektet finansieras idag av ABF, med bidrag från Huddinge kommun, samt med deltagaravgifter. Ett orosmoln finns dock. Ekonomin har blivit ansträngd och Huddinge kommun har flaggat för neddragningar.

Sammanfattningsvis så bygger *En annan del av Huddinge* på goda kunskaper om målgruppens behov och drömmar. Det har inneburit ett projekt som möjliggör ett kulturellt skapande för en målgrupp som har en låg status i samhället, och som längtar efter att få känna sig som alla andra. Delaktighet med målgruppen var starkast under genomförandet och bygger på tillitsfulla relationer med projektmedarbetare. Arvsfondens kriterier för delaktighet anses inte, enligt intervjupersonen, vara anpassade i relation till målgruppen med grav funktionsnedsättning. Individer med funktionsnedsättningar som har utländsk bakgrund har varit få. Verksamheten finns kvar med undantag för skolbesök. Framkomliga vägar för att projektet lever vidare är kunskaper om målgruppens behov, goda kontakter med kommunen, samt finansieringsmöjligheter.

2.5 Skaparverkstan på Fårö

Mellan 2015–2018 växte inom ramen för ett projektbidrag om 2 742 575 SEK Skaparverkstan på Bergmancenter på Fårö (Stiftelsen Bergmancenter) fram. Barn fick skapa i ett eget rum. Intervjupersonen berättar: ”Istället för att vänta på sin mamma och pappa så fick de göra saker som Bergman gjorde. Det fanns möjligheter att göra väldigt mycket. De kunde ta hem eller hänga upp det. Många föräldrar satt också och jobbade därinne.” Det blev en ålders- och

generationsöverskridande plats. Antalet aktiva deltagare uppgick till 725 personer. Projektet har varit betydelsefullt eftersom ”vi har kunnat arbeta fram med en metodik för barn i en sådan kontext och nå en yngre generation.”

Upplevelser och delaktighet

Målgruppen har enligt intervjupersonen uppskattat aktiviteterna: ”De tyckte det var väldigt väldigt roligt. Att de kunde göra saker och ta med sig hem. Och komma tillbaka. Några tjejer på Fårö som var kring 15 år kom dag efter dag och gjorde fantastiska saker.” Det är svårt att veta om målgruppens intresse för kultur har stärkts på något sätt efter mötet med Skaparverkstan. Men barn och ungdomar har dock återkommit år från år. När projektet planerades upplevde intervjupersonen att det var svårt att arbeta systematiskt med barns delaktighet. ”Det var inte så lätt att göra det. Första gången hade vi inte barnen. Barn vet inte vad som finns, det behöver man berätta.” Delaktigheten under genomförandet handledes av konstnärer och konstpedagoger som fortfarande är aktiva inom ramen för Skaparverkstan. Barnen hade fria händer utifrån de möjligheter till skapande som erbjöds.

Utmaningar för delaktigheten, eller rättare sagt för hela projektets existens, var att ”det var inte alla som hade tänkt att det skulle vara barn [på Bergmanscenter].” Intervjupersonen kommer ihåg: ”Jag var väldigt tydlig. Jag hade möjlighet att få pengar. Hade vi inte fått pengar hade vi aldrig kunnat göra Skaparverkstan i det rummet på Fårö. Det här måste göras för att det är så viktigt. Det fanns [interna] spänningar [mellan olika prioriteringar].” Men för intervjupersonen var det självklart att hela familjer ska känna sig välkomna till Bergmanscenter. Resursbrister hos skolor på Gotland har också påverkat möjligheten för barn att kunna delta under projekttiden. Skolan på Fårö kunde komma till Bergmanscenter med hela klasser. Men det var svårt för andra skolor på ön att komma till Fårö. Reflektioner görs vid Bergmanscenter över de ojämlika villkor som olika verksamheter upplevs ha vad gäller Allmänna arvsfondens ansökningskriterier. Liksom föregående projekt som menade att målgruppen i sig kan påverka möjligheterna att leva upp till rätt kriterier, så menar en representant för Bergmanscentret att förutsättningarna skiljer sig åt

i olika delar av landet. Men att kriterierna för projektansökan utgår från att alla har samma förutsättningar. Den konsekvens som kan uppstå beskrivs, i något tillspetsade former, vara:

Att ett projekt blir väldigt påhittat. Istället för att bygga upp något som kan hålla i längden. Det är snäva ramar [hos Arvsfonden]. Som gör att det blir kortsiktigt. Tanken är att det ska leva vidare. Men då kan man inte ha, på Gotland kanske det finns tre barn som passar för [Arvsfondens] kriterier, istället bör det finnas en tilltro till att det finns en yrkeskunskap som kan förvaltas och som kan utveckla en viktig verksamhet.

Projekt och dess överlevnad kan vara en skör historia. Erfarenheten är: ”Det bygger på engagemang och kräver lite för att det ska fallera.”

Representation och inkludering

Skaparverkstan har varit öppen för alla. Men flickor har i huvudsak varit intresserade. Skolklasser bjöds in och familjer kom under sommarmånaderna. Men ”flickor kom av sig själva” berättar intervjupersonen. Under projektiden så bjöds asylsökande till verksamheten, där vissa var ensamkommande. ”Vi visste att det framförallt hade kommit pojkar. Vi bjöd dem till oss.”

Det var fantastiskt. Vi gjorde några dagar och nätter med killarna. De sov över. Och de berättade om sin resa till Sverige. Det var jättefint. Helt sanslöst. En kille hade gått hur långt som helst. Vi gav dem möjlighet att göra filmer. Och de fick möjlighet att se dessa filmer i Filmhuset. De grät och vi grät. Jättefint.

De svårigheter projektet har stött på i arbetet med att vara inkluderande har handlat om en kombination av geografiska avstånd och resurser. Det har inte funnits medel att ta målgruppen till Fårö från till exempel Visby.

Spår

Skaparverkstan finns kvar och erbjuder verksamhet under sommaren. Intervjupersonen berättar: ”Vi skulle gärna satsa mer på Skaparverkstan. Ha mer öppet. Hela året.” De har sökt medel för att finansiera det eftersom det är ”omöjligt med det stöd vi har idag”. Intervjupersonen säger: ”Än så länge har

ingen tänkt sig att Skaparverkstan skulle stängas. Det är så viktigt. Hade inte Skaparverkstan funnits hade det varit ett fattigt Bergmancentrum.” Så projektet lever vidare på samma plats som det startade, dock inte i den omfattning som önskas av nuvarande verksamhetsledning.

Vägar

De vägar som möjliggjort att Skaparverkstan lever vidare är bland annat att de erfarenheter som gjordes under projektiden får ta en fortsatt plats i verksamheten, eftersom de två personer som var med och la grunden för och utvecklade Skaparverkstan är kvar i verksamheten. Det möjliggörs genom att det finns en konkret plats – Bergmancenter – som har en given plats på Fårö med besökare under framförallt sommarsäsongen. Verksamheten i Skaparverkstan finansieras med medel från Kulturdepartementet, Region Gotland, intäkter från butik och inträde, samt från en mindre avgift för de som vill använda Skaparverkstan. Det möjliggör två deltidsanställda under sommaren. Det finns inga öronmärkta resurser för Skaparverkstan men en stark vilja att den ska finnas kvar. Intervjupersonen berättar:

Det har aldrig varit så att man har velat ta bort den. Det är jätteviktigt att ha verksamhet för barn och unga. Vårt hjärta. Vårt uppdrag är att föra vidare arvet efter Bergman och då måste vi nå en ny generation. Viktigt för vårt uppdrag.

Sammanfattningsvis handlar syftet med Skaparverkstan om att tillgängliggöra Bergmans arv för en yngre publik genom skapande verksamhet. Delaktighet har prioriterats under genomförandet och handlat om att målgruppen har haft en fri tillgång till skapande material. Även ansvariga för detta projekt menar att Arvsfondens kriterium för delaktighet utgår från att alla verksamheter har samma förutsättningar. Men i praktiken kan målgrupper och geografisk placering ha betydelse. Svårigheter som projektet stött på rörande inkludering handlar om bristande resurser i regionen, vilket har inneburit att alla barn på Gotland inte har haft möjlighet att bli erbjudna de aktiviteter som Skaparverkstan möjliggjorde. Framförallt har det varit flickor som sökt sig till verksamheten. En viktig förutsättning eller väg för att verksamheten fortsatt är

levande är att aktiviteterna är del av det som verksamhetsledningen på Bergmancenter definierar som sitt uppdrag.

2.6 Sverige berättar eller Marija från Osijek

Sverige berättar eller Marija från Osijek – Kroatiska Riksförbundet i Sverige (2015–2018) har arbetat med att ta fram modeller för att berätta om möten med det nya landet Sverige. Det beviljade projektstödet uppgick till 6 575 831 SEK. Syftet var att skapa intresse, nyfikenhet, och kunskap om den resa som far- och morföräldrar gjorde från Kroatien under 1960-talets arbetskraftinvandring till Sverige. Det handlar om en form av generationsöverskridande berättarkonst där manus skrevs och teaterföreställningar producerades. Utbildningsmaterial och utbildningsdagar för barn, ungdomar, kulturskolor, skolor, och Studieförbundets personal utfördes. Och i olika delar av landet genomfördes workshops som ledde till att teatermanus togs fram. Och en installation om arbetskraftsinvandringen till Sverige producerades. Projektets idé kom från Sofia Cedervall (f d Balić) som är ingift i en kroatisk familj. Hon reflekterade över de erfarenheter som far- och morföräldrar bar på. Hennes eget barn (barnbarn till den äldre generationen) var också nyfiken över familjens migrationserfarenheter. 1960-talets Sverige var en tid av stor arbetskraftsinvandring medan samtidens Sverige i spåren av 2015 är en tid av flyktinginvandring. Mötet mellan dessa olika typer av migration och det Sverige som de mötte står i fokus för projektet.

Antalet barn och ungdomar som var aktiva deltagare under projekttiden uppgick enligt avrapporteringen till 234 personer. Förutom barn och unga som huvudsaklig målgrupp, så var en central sekundär målgrupp barnens och de ungas mor- och farföräldrar. Det vill säga de som anlände till Sverige som arbetskraftsinvandrare under 1960-talet. Målgruppen nåddes via nätverk, informationsmöten, sociala medier, samarbetspartners, och skolor. Projektet har enligt intervjupersonen bidragit till: ”En av våra [Kroatiska riksförbundet] största målsättningar, som handlar om kulturellt medvetande, om att vara medveten om sin historia. Projektet har varit banbrytande och stort.” Det viktigaste för projektets unga målgrupp är enligt intervjupersonen att:

Få en djupare vetskap om sitt ursprung och förutsättningarna som gällde då. Hur det var förr. Historiekunskap. Man fick kämpa. En stolthet. Att se sina mor- och farföräldrar i ett annat perspektiv.

Förhoppningen är att projektet leder till ny kunskap och ökad självkänedom. Projektet har stärkt; ”bandet mellan generationer.” Berättelser har delat språkinläringen i olika tider, hur dåtidens möte med nya språk i landet Sverige inte nödvändigtvis handlade om det svenska språket. Istället var det de språk som dominerade på arbetsplatsen som kom nära. En berättelse handlar till exempel om kroatiska kvinnor i Borås som inte fick någon svenskundervisning. De bodde med finska kvinnor och det kom att betyda att de till en början kunde mer finska än svenska. Att mor- och farföräldrar delade sina erfarenheter och öppnade sina analoga fotoalbum för sina barnbarn bidrog till samtal om klädstilar och om att vara ung i en annan tid: ”Vilken kort klänning du har mormor!” utbrast ett barnbarn vid ett tillfälle. För en del barnbarn var det via projektets aktiviteter som ett första möte med far- och morföräldrarnas migrationshistoria skedde.

Upplevelser och delaktighet

Idéen till projektet stärktes just av en flicka vars farmor och farfar invandrade till Sverige. Hon var nyfiken på hur det var när de kom till Sverige som arbetskraftsinvandrare. Idéen presenterades för Kroatiska Riksförbundet. Förbundet förankrade idén i landet. Vid kontakt med handläggare på Allmänna Arvsfonden utvecklades denna idé med att knyta ihop berättelser om mötet med det nya landet från målgruppen kroater med målgruppen unga nyanlända som kom till Sverige i samband med 2015 års långa sommar av flykt. Förankringen av projektet hos unga nyanlända har skett via resurspersoner, skolor, tolkar, språkin introduktionslärare, samt intresseföreningar. Workshops genomfördes mellan kroatiska kulturföreningar och nyanlända ungdomar på olika platser i Sverige. På projektets hemsida finns det intervjuer med bland annat ensamkommande ungdomar från Afghanistan. *Sverige berättar* hade stor betydelse för bland annat Mohammed Zare som även deltog i framtagandet och gestaltandet av de berättelser som nyanlända delade med sig av. Han berättar att arbetet med teaterpjäsen *Svenska änglar – en nyanländ fantasi* (som

producerades inom projektet) skapade ”en frizon.” Deltagandet i projektet skapade en möjlighet och känsla av ”att bli hörd, att bli sedd.” Det var djupt meningsfullt att vara med. Pjäsen sattes upp under mars 2018 och gestaltar de negativa konsekvenser som migrationspolitikens kursförändring skapade för asylsökande ungdomar i Sverige rörande rätten till ett liv. Eftertexterna i den filmade versionen på projektets hemsida uppmanar till att stoppa utvisningarna. Pjäsen *Svenska änglar – en nyanländ fantasi* – om barn på flykt skapades tillsammans med en grupp unga från Afghanistan och Sara Beers manus.

De goda förutsättningarna för delaktighet var bland annat att projektledningen berättade om upplägget och syftet med projektet, samt att dramapedagoger arbetade med deltagarna kring hur en historia kan utformas. ”Att de som satt där kände att det här är gjort för vår skull.” Reaktionen på projektet från deltagarna illustreras av en farmor som enligt intervjupersonen sa:

Visst hämtar jag barnbarn på dagis men vi har inte haft det här samtalet. Samtalet om att komma till Sverige. Jag har inte känt att det intresserat barnbarnen. Men du kan visa en annan affektion med barnbarnen. Som föräldrar jobbade man i skift och jobbade hårt. Och uppfostrade.

Med barnbarnen finns en annan möjlighet att knyta an till sin historia som inte prioriterades när de var i arbetsför ålder. Under genomförandet av projektet var en utgångspunkt att alla involverade skulle känna att de hade något att tillföra projektet. Upplägget för workshops startade med mingel. Det kunde vara lite ”trögt” till att börja med berättar intervjupersonen. ”Inte kan väl jag? Vad kan jag bidra med?” Det fanns en blygsamhet inför sitt eget bidrag och sina egna erfarenheter. Sedan när arbetsgrupper kom på plats ”så gick det inte att få tyst på dom” berättar intervjupersonen och fortsätter. ”Det var som från noll till hundra.” Ett uppdämt behov identifierades av att dela migrationserfarenheter med andra.

Barnbarn som kommit ner från Stockholm, de fick ta del av instruktionerna. Och förberedelsen var att ta med en personlig ägodel om mötet med det nya landet och som skulle presenteras. Mormor, farmor, farfar, morfar berättade. När de första frågorna var ställda blev det sedan automatiskt en fortsättning.

Allas historier delades och deltagarna kunde se resultatet av sitt eget bidrag gestaltat. Intervjupersonen berättar att det ”var berikande med olika historier” eftersom ingen var den andra lik, en heterogenitet som möjliggjorde att deltagarna kunde identifiera sig med olika erfarenheter (jfr Lund, 2022).

Vi kunde implementera deras erfarenheter. Utformningarna [av berättelserna] var lyhörda. Det mynnade ut i teaterföreställningar. Där har det verkligen varit att det skulle vara *community* teater. Några var med från målgruppen, men inte i den omfattningen som vi hoppats på. Men kul att ha engagerade teaterstudenter som inte hade med historien att göra men som var engagerade och glada.

Enligt intervjupersonen så kunde publiken som på olika sätt hade en relation till migrationserfarenheter känna igen sig i de gestaltade narrativen. Och arbetet med *community*-teatern innebar att deltagare kunde påverka både formen och innehållet. Den unga målgruppen som har mor- och farföräldrar som invandrade till Sverige från Kroatien uppskattade, enligt projektrapporteringen följande saker inom ramen för projektet:

- Att få komma nära äldre generationer
- Att få veta hur det är att vara ny i ett land
- Att få lära sig om konstnärliga uttrycksformer och prova på att stå på scen

Intervjupersonen berättar att det har funnits hinder för en delaktighet. Hen lyfter fram att föräldragenerationen ibland behövde stötts för att tro på projektet. *Sverige berättar* handlade om ett möte mellan far- och morföräldrar samt deras barnbarn. Generationen däremellan såg inte per automatik något behov av att deras barn skulle prioritera projektet framför fritidsaktiviteter. Föräldrar kunde initialt tycka att det inte var så värdefullt enligt intervjupersonen. ”De tyckte att det tog tid från deras barn. Det krävdes övertalning [...] ’Johanna har ju handbollsträning.’ Vi fick betona för föräldrarna att det här var en *once upon a lifte time* möjlighet. Barnbarnet är på och de äldre ville, medan föräldrarna såg mer hinder.” Hade intervjupersonen startat om projektet på nytt hade hen:

Varit mer krass – tror du att dina föräldrar kommer att leva för evigt? Varit mer rak på sak. Och skakat om föräldrarna, handbollstjatande mammor, och sagt: ”Tror du att din mamma kommer leva för evigt? Ge denna gåva till dina barn.”

Föräldrarna fick inte vara med under alla aktiviteter. Anledningen var att projektledningen ville skapa ett rum där samtalet mellan far- och föräldrar och deras barnbarn stod i centrum. Ytterligare ett hinder för delaktighet har Coronapandemin varit. En aktivitet som fungerade sämre under pandemin var användandet av ett studiecirkelmateriale som togs fram för workshops.

Vi fick igång det, men Corona har lagt ett täcke över allt. Det har inte funkat. Mötet behövs. Det ska vara fika. De äldre ska få umgås med varandra. Och de unga sitta med sina Ipads. Corona gjorde skada.

Representation och inkludering

Den inkludering som projektet aktualiserar handlar om mötet mellan generationer med olika migrationserfarenheter. Familjers historia ses i ljuset av svensk industrihistoria. En röd tråd spänns, berättar intervjupersonen, mellan ”första och tredje generationens svenskkroater. Hur upplever de [unga] sitt påbrå? Hur upplever far- och morföräldrar sitt liv? Ingen har frågat [innan].”

Projektet arbetade även med inkludering bland annat genom att verka för tillgängliga lokaler; öppna inbjudningar; ett anpassat innehåll efter deltagare; för att arbeta i språköverbyggande team; för att sprida verksamheten i sociala medier samt för att ha översatt inbjudningar till målgruppens språk. Även erfarenheter av okunskap och förminskandets rasism påtalas av intervjupersonen. Hen berättar: ”Det är ju rätt många som intervjuar mig och som säger ’vilken bra svenska du talar’. ’Ja, jag är ju född här.’” Vikten av att få berätta ”min historia” lyfts. Särskilt i ett klimat där kunskap om kroaters och andra arbetskraftsinvandrares liv och bidrag till det svenska samhället är något som behöver stärkas. För intervjupersonen är projektet ett upplysningsprojekt. ”Det handlar om att upplysa det svenska samhället”, och om att lyfta erfarenheter att vara stolt över som svenskkroat:

Vi har skapat ett nytt liv, bostad här och kanske även i Kroatien. Det finns en stolthet vad de lyckats med. Att barnbarn går högskola. Att resa till ett nytt land och skapa sig ett nytt liv från en diktatur.

Projektledningen tryckte även på att det finns en styrka i att många av de erfarenheter som iscensätts och förs vidare mellan generationer är generella, och delas med andra invandrare oavsett etnicitet eller från vilken del av världen de lämnat för Sverige.

De svårigheter som projektet stött på när det gäller att arbeta på ett inkluderande sätt aktualiserar strukturer på en samhällsnivå. Dessa är svåra att förändra och påverka deltagarnas välbefinnande. Det handlade bland annat om att flyktingpolitiken gjorde en u-sväng, och därmed förändrades situationen för unga nyanlända – frågan om var någonstans de kan få skapa sig ett hem kom att bli allt mer oviss. Denna osäkerhet om framtiden ledde till negativa psykosociala konsekvenser hos de nyanlända, och påverkade även arbetssituationen för det konstnärliga teamet. En viktig kommentar i rapporteringen av projektet under *övriga kommentarer* pekar på projektkulturens nackdel. Projekt har en sluttid: ”Vi hade gärna sett finansieringsmöjligheter till att fortsätta hjälpa målgruppen vidare då de fortsatt efterfrågar en fortsättning av det viktiga vi byggt upp och tagit fram tillsammans.” (Slutrapporten, s. 23) Intervjupersonen aktualiserar former för inkorporering när jag reser frågan om det funnits några svårigheter med att vara inkluderande. Hen lyfter då blicken och reflekterar över ”dagens polarisering och bilden på dagens invandring. Assimilation. Hur kan man vara i ett samhälle och få behålla det som är ens särart. Hur mycket ska man anpassa sig?”

Spår

Sverige berättar har en gedigen dokumentation på sin hemsida och har även skapat studiematerial som är fritt tillgängligt för att andra ska kunna fortsätta med att dokumentera och gestalta personers möte med Sverige. I studiematerialet som vänder sig till familjer så beskrivs en modell om hur berättelser kan samlas in och gestaltas. Den första träffen handlar om ”Det nya

landet” och innehåller en dramaövning, en skulpturövning (med kroppen), samt en intervjudel där det är de unga som intervjuar mor- eller farföräldrar. Där ges följande intervjufrågor som exempel: ”Hur var första intrycket i Sverige? Hur luktade det? Hur smakade maten? Hur såg det ut? Vad är det konstigaste med Sverige? Hur var första mötet med svenskar? Vad hände med det första intrycket? Har det förändrats?” (Ceder, 2016, s. 6). Träff 2 handlar om att välja en berättelse; Träff 3 om att göra digitala berättelser; och Träff 4 om visning av digitala berättelser. Den modell för berättande som har tagits fram är lättillgänglig och möjliggör att föreningsliv, utbildningar, och privatpersoner kan använda denna modell för att lära sig mer om de erfarenheter som människor har gjort i sitt möte med Sverige.

Hemsidan *Sverige berättar* (se länk i referenslistan) beskriver projektet och visar vad det åstadkom. Korta filmer med personer som berättar om sitt möte med Sverige presenteras. Det handlar om hur de som invandrade från Kroatien kunde anlända en måndag och gå till arbetet på onsdag. Det handlar om språkinläring, om arbetsvillkor, samt om relationen med föräldrarna som de lämnade bakom sig. Men vi kan också få ta del av berättelser från de som kom som nyanlända på senare år och hur deras möte med Sverige tedde sig. Det handlar till exempel om boendesituationen, om rädslor, och om mötet med nya värderingar, identiteter, samt relationer. Det handlar om hur det som var ”konstigt har blivit ganska normalt” efter ett år i Sverige, som en nyanländ flicka berättar i en av filmerna.

Under projektiden togs två utställningar fram om arbetskraftsinvandringen från Kroatien till Sverige. En är digital och en är fysisk. Två teateruppsättningar producerades som bygger på de berättelser som samlats in med personer som mött Sverige. *Baka kom på söndag och började jobba på måndag* gestaltar hur de som kom som unga från Kroatien genast fick arbete i 1960-talets Sverige. Och *Svenska änglar – en nyanländ fantasi* gestaltar den svenska migrationspolitiken i ett kritiskt perspektiv. Båda dessa uppsättningar är filmade och kan upplevas via hemsidan. Det finns även korta dokumentärfilmer om arbetet med teaterproduktionerna. Därtill förvaltar Nordiska museet material som

samlades in under projekttiden för forskning. Detta material görs tillgängligt utan kostnad.

Ett spår som skapades som en oavsiktlig konsekvens under projekttiden handlar om ett stärkt intresse för modersmålet kroatiska. Samtal fördes i projektet på både svenska och på kroatiska. Inte alla i de generationer som inte själva invandrat hade ett intresse för far- och morföräldrarnas modersmål. Men projektet kom att stärka värdet av att förstå ytterligare ett språk. Modersmålet är viktigt – för identiteten och känslan av tillhörighet. Även om föräldragenerationen till en viss del kunde vara svåra att övertyga om projektets betydelse, så fanns det också en annan sida. En del föräldrar blev mer intresserade av föräldrarnas modersmål och de kroatiska föreningarnas verksamhet.

Spåren är existentiella, digitala, och didaktiska. En generationsöverskridande berättarmodell skapades och möjliggjorde möten mellan nyanlända då och nu. En ökad historiemedvetenhet om förändrade förutsättningar för arbetskraftsinvandrare och asylsökande produceras. På en samhällsnivå bidrar projektet också med kunskap om hur Sverige blev ett välfärdsland tack vare personer från andra länder som bidrog med tid och kunskaper.

Vägar

En förutsättning för att projektet blev av och är fortsatt digitalt aktivt är förankringen i föreningslivet. Den kroatiska föreningen omfamnade projekt-idén och har burit den vidare. Ett behov identifierades. Intervjupersonen menar att det handlar om: ”Intresset för den egna historiken. De äldres vilja att prata av sig och känna ett arv i detta.”

Intervjupersonen lyfter fram vikten av inkluderandet av fler generationer, att det finns ett tydligt syfte med projektet, samt en känslomässig dimension av meningsfullhet. För att projekt ska lyckas menar hen att:

Det måste finnas en slags känslomässig koppling och en klar nytta i framtiden och i slutet av projektet. Vår fackla var ökade historiekunskaper. Internt [inom den svensk-kroatiska gruppen] och externt [det svenska samhället].

Den emotionella dimensionen är viktig. Men det behövs fler vägar för att skapa ett hållbart projekt som relationer och ekonomiska resurser. *Sverige berättar* ingick i ett antal samarbeten inom bland annat folkbildning och med kulturinstitutioner. Samarbetet bestod av; Unga berättar, Kulturskolans mediecenter, Studieförbundet, Kulturskolor, skolor och gymnasieskolor, samt Riksteatern. Kroatiska föreningar samarbetar med Studieförbundet som tillhandhåller studiematerialet. Och olika källor bidrar till att bland annat underhålla hemsidan.

Hinder som försvårade möjligheten att skapa spår var svårigheten att planera långsiktigt, eftersom vissa insatser förlitade sig på ideella insatser från föreningar. En ytterligare utmaning för det generationsöverskridande berättarprojektet var att inkorporera nyanlända i Sverige och deras berättelser i projektet. Det blev till målsättningar som inte alltid gick hand i hand.

Sammanfattningsvis så handlar *Sverige berättar* om att skapa generationsöverskridande möten där första generationens kroatsvenskar möter sina barnbarn för att dela migrationserfarenheter, samtidigt som lärdomar om att flytta till Sverige under arbetskraftsinvandringens tid speglas i unga asylsökandes erfarenheter i den svenska samtiden. Idéer till projektet väcktes av individer med kroatisk bakgrund. Delaktigheten var på så sätt inbyggd från första stund. Svårigheter för delaktighet har handlat om föräldragenerationens syn på nödvändigheten av att deras barn ska ta tid från andra aktiviteter för att ingå i projektet. Projektet har arbetat med representation och inkludering på flera nivåer: Mellan generationer, att representera migrationshistoria, samt att synliggöra modersmålet kroatiska. Spåren är existentiella, digitala, och didaktiska. Vägarna är förankrade i det svensk-kroatiska föreningslivet och i goda samarbeten, samt att det finns en stark meningsfullhet närvarande som handlar om att levandegöra och dela med sig av sin och därmed Sveriges migrationshistoria.

2.7 Dalakulturens teater – tradition och samtid som modern internationell marionetteater

Dalakulturens teater – Föreningen Himlaspelet (2017–2021) handlar om att etablera en ny konstform – en marionetteater i Leksand. Syftet var att via en återuppsättning av *Himlaspelet* öka kännedomen om och intresset för marionett- och dockteater. Detta gjordes bland annat genom; marionettspel, ensembleuppbyggnad, fortbildning, och workshops. Grundskolelever producerade pjäser och skapade dockor, scenografi, och repertoar. Nätverk mellan skolor, fritidsgårdar, och teatrar skapades. *Himlaspelet* är en klassisk berättelse som hade urpremiär i Leksand 1941 och handlar om en man (Mats Ersson) och hans handlingar när han förlorar sin käresta Marit som döms till döden. Vägen tar honom till ”Himlens hus för att kräva en rättvis dom av Vår Herre”. På föreningen *Himlaspelets* hemsida så görs kopplingar till samtidens politiska våld. Det står:

Spelets budskap är viktigt. Vi bränner inga häxor idag i Sverige men i krigets Syrien och andra konflikthärdar utsätts inte minst kvinnor och flickor för brutala kränkningar. Frågor om utanförskap, våld, främlingsfientlighet, gott och ont är lika aktuella idag som 1941. (*Himlaspelet*, 2022)

Målgruppen var barn och unga från årskurs 3–9 och unga vuxna asylsökande och döva (främst bland de asylsökande) och svenska döva. Cirka 579 personer var aktiva deltagare i projektet vars budget uppgick till 6 412 326 kr SEK. Den viktigaste betydelsen som detta projekt har haft är enligt intervjupersonen att kunna erbjuda ”ett annorlunda perspektiv på verkligheten.” Att målgruppen får ”göra något som inte är målstyrt, ett kreativt skapande som inte är tävlingsinriktat som istället handlar om samverkan och skapande tillsammans.” Drivkraften är att målgruppen kan ”upptäcka alla sina sinnen, att experimentera och att skapa från sig själva. Det är kärnan. Att ge och öppna upp för ett nytt språk.” Det finns en stark tro på konsten och skapandets värde som den unga målgruppen ännu inte upptäckt, där tanken är att digitala spel och skärmars underhållning försvårar. Intervjupersonen berättar att en utmaning har varit att de har; ”brottats med det moderna samhället. Dagens kutym bland barn och unga är datorn och spel. Vi har försökt få dom att möta

en konstform som är uråldrig.” Att möta eller skapa kultur kan enligt intervjupersonen ge målgruppen möjligheter att utvecklas och finna nya intressen att bära med sig genom livet. Jämförelser görs med idrott. ”Ofta får jag samtal om sport. Ja, det är viktigt. Men växer vi som människor via sporten? Våra personer? Nej.” Att få möjligheter att upptäcka ”uttrycksmöjligheter” kan enligt intervjupersonen handla om att ”upptäcka sin förmåga” och sina ”oanade resurser. Källor till att få blomma ut på flera och nya sätt.” Marionetteatern tilltalar enligt intervjupersonen ”intellektet, rörelsen och hantverket”. Samtidigt är hen realist och har inte orealistiska förhoppningar, utan säger: ”Förhoppningsvis fortsätter några.”

Upplevelser och delaktighet

Upplevelsen av målgruppens engagemang varierade från enskilda elever som inte ville vara med (”ett grabbgång”) till de som blev intensivt intresserade. De yngsta bland projektets deltagare fann projektets innehåll som spännande och roligt. De gick in för att ”hantera dockor och spelade med i det de skapade.” Fördelen med konstformen är att den innehåller olika uttrycksformer som text, musik, gestaltande, med mera vilket möjliggjorde att deltagare kunde upptäcka det som tilltalade dem mest. Högstadiееlever ”var mer skeptiska” än andra åldersgrupper. Intervjupersonen analys är att: ”Det lever kvar en fördom att dockor leker man med, inte spelar med.” Här arbetade projektet med att skapa dörrar till marionetteatern via de ungas egna kulturella intressen som film och animation. Det möjliggjorde ett oväntat engagemang för de unga.

Det finns självkritik i förhållande till sättet att arbeta med ungas delaktighet. Hen säger: ”Jag har lärt mig mycket. Personligen gick jag in omoget.” Med detta uttalande avses de ”vuxna delarna med ekonomi och organisation”, och hen säger: ”Jag var överväldigad av alla kontrahenterna.” Resultatet blev att intervjupersonen inte hade så mycket personlig kontakt med målgruppen. Istället ”filtrerades” denna kontakt genom lärare. Vid intervjutillfället säger intervjupersonen: ”Jag borde ha haft mer personlig kontakt med eleverna.” Hen förklarar: ”Jag hade gärna velat komma närmare barnen tidigare.” På frågan vad det hade kunnat innebära berättar intervjupersonen att: ”Jag hade

lyckats styra projektet närmare barnens perspektiv” – till exempel hade det kunnat bli mer av film och animation som barnen initierade. Helt enkelt: ”Jag hade drivit vissa frågor hårdare om deras centrala roll.” Under planeringen av projektet var barnen med i de första idéerna via elevombud. I återrapporteringen till Arvsfonden framgår:

Projektidéns initiala formulering är ett resultat av en projektförstudie som genomfördes i Dalarna under år 2015 – 2016. Den fick sin avgörande och mer definitiva form först i början av 2017 efter möte med Leksands elevkulturombud vid kommuns kulturutbudsdag och efterföljande samtal. Projektet kunde därför från första början utgå från målgruppen själv, startas och förankras i skolan med barnens medverkan vid läsårets början 2017. (Slutrapport, s. 21)

Under genomförandet påverkade eleverna vad som skulle göras i skolan, och hur projektet skulle integreras som en del av skolundervisningen i bild och samhällskunskap. Under den senare delen av projekttiden utvecklades inslag i skolans vardag där barnen kunde göra egna föreställningar som var kopplade till deras vardag. Och två filmer producerade i relation till berättelserna: *Himlaspelet* och *Barnen från Frostmofjället*. Utanför skoltid bildades också en egen grupp som producerade en egen föreställning. Under utvecklandet av inslag av animation var huvudtemat med *Himlaspelet* helt släppt och eleverna bestämde själva innehållet. Det kom att handla om allt från vikingar till japanska berättelser. Projektet var även med i en musikal som gjordes från skolans sida.

Lärarna var viktiga med ett öra mot marken för att lyssna in eleverna. Under somrarna fanns ett teaterlab, och kurser erbjöds en yngre målgrupp. Deltagarna under sommarveckorna var en blandning av barn på besök och ortens barn. Under pågående projekt fördes samtal med eleverna om deras upplevelser av projektets kulturaktiviteter. Inga regelrätta utvärderingar gjordes. Kontinuerliga samtal har förts med gymnasie- och högstadieelever som agerat som kulturombud om hur verksamheten ska kunna leva vidare.

De goda förutsättningarna för delaktighet handlade främst om konstformen i sig eftersom den gjorde det möjligt för alla typer av barn att delta på sitt sätt. Det fanns en stor bredd med många ingångar. Målgruppen kunde bland annat

välja mellan att måla, skriva, berätta, eller filma. Intervjupersonens erfarenhet är att om en kulturaktivitet ska kunna verka inkluderande och vara en plats där ”alla ska ha en plats”, så ”behöver det finnas” som hen uttrycker det ”ingångar i konstformen för alla”.

Konstnärliga ideal, som också förstärks av det som jag i inledningen skrev om som en generationsordning (Alanen, 2003), kunde dock stå i konflikt med kriteriet för delaktighet. Enligt intervjupersonen uttryckte en konstnär under samarbetet med projektet: ”Varför ska barnen vara med?” Det innebar en viss konflikthantering när det kom på tal men löste sig under projektets gång.

Representation och inkludering

Frågor om representation och inkludering i detta projekt har berört tre saker: ålder; funktionsnedsättning, och innehåll. Intervjupersonen har strävat efter att engagera gymnasieelever. Det har varit svårt.

Jag hade velat ha en yngre ensemble. Nu är det så att det estetiska programmet lades ner. Skolan stängdes ner. [Orten har] satsat på hockey. Svårt att engagera gymnasister på fritiden. De sticker härifrån [dvs. från orten].

Istället har den grupp som kommit att etablera en marionettteater på orten blivit en grupp av vuxna musiker; en hantverkare och en teaterpedagog.

Projektet arbetade med döva, nyanlända, unga vuxna och vuxna. Många var från Afghanistan. Ett samarbete inleddes med *Tyst teater* och en dövskola.

Intervjupersonen, som tog en kurs i teckenspråk, berättar:

Det var jättefint och tragiskt. Det blev ett slags integrationsprojekt tillsammans med svenska kyrkan. Att tillverka och spela tillsammans. Folk från Sverige, afrikanska länder och Afghanistan. Det var en kulturkrock också. Ovana för några att det var både kvinnor och män. Och de fick vara barn – som de kanske hade förlorat efter vägen. Vi testade om vi kunde utveckla en tyst dockteater.

Samarbetet beskrivs som ”minnesvärt”, men också ett samarbete som krävde eftertanke. Konstformen fungerade inte så väl eftersom ”dockor kan inte teckna.” Under en period användes dövtolkar under skapandeprocessen och

föreställningarna. Arbetet med och upplevelsen av marionettteatern blev dock inte så lyckat. Intervjupersonen berättar: ”Vi resignerade inför de begränsningar som dock- och marionetteatern hade till målgruppen.” Därtill blev upplevelsen inom ramen för projektet att projektet och dess ledning var ”fel avsändare” av en konstform som inte riktigt passade:

Vi höll på att appropriera de dövas värld. Vi backade undan. Det måste finnas en önskan. Och som kolonizatör av en hörande värld. Vad behöver man känna och kunna innan? Går det ens att göra det? Döva är en stark grupp. Vi är inte en del av den gruppen. Vi lyckades så gott det gick.

Det hade varit annorlunda tror intervjupersonen: ”Om de hade gjort det själva. Då hade det kunnat fortsätta och få en annan form. Vi kommer in utifrån. Vi lämnar det här. Vi inkräktade på ett område som var okänt.”

Under hösten 2017 ställdes innehållsliga frågor i centrum. Då hamnade själva utgångspunkten *Himlaspelet* i ”besvär”. Elever som ville diskutera HBTQ-frågor kunde inte finna innehållsligt stöd i berättelsen *Himlaspelet*.

Spår

Det är svårt, menar intervjupersonen, att uttala sig om huruvida målgruppens intresse för marionetteater har levt vidare på något sätt efter projektets avslut. En sak som bidrar till att försvåra den analysen är att de unga ”blir äldre och med det är det svårt att följa upp dom.” Men eftersom intervjupersonen är engagerad i den lokala kulturpolitiken vet hen att projektet har lämnat spår i grundskolan, inte minst i bildämnet och slöjden. Intervjupersonen flyttade till Leksand som en följd av projektet och har därmed blivit ett spår i sig självt. ”Det har gett mig en helt annan smak för vad kultur betyder på riktigt.”

Jag har flyttat till Leksand. Personligen en otrolig resa. Det lokalförankrade. Den nära kontakten i en liten miljö. Där man känner varandra. På gott och ont, att få uppleva alla svårigheter att bo på landsbygden och kvaliteterna.

Konkreta spår handlar om att elevers digitala arbeten finns kvar liksom scenografi, dockor, och olika attribut. Skolorna skapade en utställning med de konstnärliga föremål som skapades inom ramen för projektet. En målarbok om

Himlaspelet producerades av en konstförening och är i produktion. Projektet erbjöd något nytt till kulturen på orten, och tanken är att kulturskolan ska ta erfarenheterna vidare in i sin verksamhet. Detta har i skrivande stund inte realiserats. Som en följd av projektet uppstod nya samarbetsformer och samarbetspartners via projektet; mellan kommuner, stat, kulturinstitutioner, föreningar, skolvärlden, och internationella nyckelinstanser. Det finns tydliga spår, och den idé som projektet till en början grundade sig i har utvecklats. En konstform som inte tidigare har funnits på orten har etablerats:

Ursprungsidén. Den var att sätta upp en föreställning som betytt mycket för en specifik konstnär och teater. *Himlaspelet*. Men det som är kvar är så mycket mer som bara angick ett par tre personer.

En fast ensemble har skapats. Leksands marionetteater. Men i konkreta termer är det vuxna utanför Arvsfondens primära målgrupp som är verksamma i denna ensemble. Den bildades 2018 och har enligt slutrapporteringen till arvsfonden ”tillräcklig kunskap och erfarenhet för att erbjuda barn och unga, men också vuxna och äldre, kurs- och utbildningsmöjligheter inom konstformen. De har idag en repertoar om 5 föreställningar som kan spelas runt om i hela länet och kapacitet till att producera nya föreställningar både av och med barn samt helt egna. Leksands marionetteater tar över stafettpippen efter projektets slut” (s. 23). Dock- och marionetteater har blivit en del av Leksands kulturutbud med regelbundna föreställningar, och ensemblen deltar även under den årliga barnteaterveckan i regionen.

Vägar

De framkomliga vägarna för projektets överlevnad har handlat om stabila relationer, platsen, konstformens möjlighetsstruktur, och att former för finansiering finns närvarande. Intervjupersonen har varit med från att de första idéerna diskuterades, från att hen genomförde förstudien och skrev ansökan, samt från att hen arbetade för att göra projektet betydelsefullt för fler än föreningen *Himlaspelet*. Relationer tar tid. Lärdomar som förmedlas är att längre projekt är att föredra framför kortare projekt. Särskilt i ”komplexa projekt” eftersom de behöver förarbete för att just ”bygga förtroende och tillit.

[...] Ett projekt borde ha en tid att skapa relationer som förankras ordentligt innan det dras igång.” Om tid att förarbeta finns inplanerat i budgeten finns det möjligheter ”att bygga en bra start”, är intervjupersonens erfarenhet.

I praktiken, det vill säga i genomförandet av projektet, har ”lärarna varit avgörande”. För ”utan lärarna hade det inte varit möjligt” berättar intervjupersonen. De visade ”förtroende för projektet” och fick ”det att stämma med läroplanen. De har varit modiga och engagerade.” Projektet knöt med hjälp av lärare an till skolans styrdokument. Hen blev imponerad av lärarnas arbete inte minst mot bakgrund av att det var få lärare och många elever och ansträngda ekonomiska och tidsmässiga resurser.

I övrigt har projektet ingått i samarbeten med regionen, ett flertal organisationer, föreningslivet, och svenska kyrkan. Leksands kommun har till exempel varit en partner och stöttat projektet med bland annat lokaler. Eftersom projektet genomförts i en liten kommun så har kommunikationsvägarna varit relativt enkla där kulturchefen samarbetat direkt med intervjupersonen och med den lokala kulturskolan. Intervjupersonen har verkat för att hen inte ska vara en ensam drivande person eftersom:

Där det finns en eldsjäl kan man bygga men det blir också fragilt. Vissa saker kan inte drivas om det bara en person som är aktiv.

Men samtidigt är hen numera en del av regionens kulturliv och kan utifrån den positionen också påverka hur spåren som projektet lämnat får en fortsatt betydelse för målgruppen: ”Jag har fått mycket respekt. Som ett resultat [av projektet]. Jag har blivit invald i politiken och är drivande i kulturfrågor i bygden. Jag har blivit kulturpolitiskt aktiv.” Hen sitter därtill med i Riksteatern i Dalarna, är ordförande för den lokala arrangörsföreningen, och är aktiv i arbetet med den regionala Barnteaterveckan. Intervjupersonen betonar att det var värdefullt att introducera Marionetteatern i Dalarna. Det fanns inte på platsen. Men det som fanns närvarande var en stark hantverkstradition. Konstformen i sig bär också på möjlighetsstrukturer. Intervjupersonen tydliggör att i en marionetteater samsas olika konstformer, vilket öppnar

dörrar för olika estetiska intressen och innebär att skilda delar av det lokala kulturlivet behöver samarbeta.

Former för finansiering är att ensemblen för marionetteatern finansieras av kommunen och de söker bidrag (nu från Region Dalarna). I övrigt bidrar medlemsavgifter och föreställningsintäkter. Det finns överlag synergieffekter mellan skolan, kulturskolan, och den kulturella infrastrukturen i regionen som bidrar till att stödja konstformens fortlevnad på orten.

Ett hinder på vägen har Coronapandemin varit. Under en period gick verksamheten över till digitala eller hybrida former. En dock- och teaterkurs för barn utanför skoltid riskerades att ställas in men kunde utföras i fysiska möten med strikt anpassade deltagarantal som följde anvisade restriktioner. Tids- och aktivitetsplanen påverkades men hindrade inte projektet från att fortgå. En förändring var att delar av den inplanerade verksamheten på och med skolorna behövde ställas in, samt att ett samarbete med en japansk filmfestival inte kunde genomföras enligt planen.

Sammanfattningsvis så var syftet med *Dalakulturens teater* att etablera en ny konstform i Leksand och låta målgruppen utvecklas i mötet med skapande processer. Delaktigheten gick främst genom lärarna och deras arbete med elever som inom ramen för skoldagen kom i kontakt med projektet. Projektledningen är självkritisk och önskar i efterhand att den unga målgruppens röster tidigare och i en högre grad hade lyssnats till. Konstformen i sig (marionetteatern) som innehåller så många olika uttryck på en och samma gång banade dock väg för olika former av deltagande. Gymnasieungdomar var svåra att inkludera i projektet. Och det spår som projektet lämnat är en ny konstform på orten som i huvudsak representeras av vuxna kulturaktörer. En annan svårighet som nämns är samarbetet med döva individer. Här visade sig konstformen inte passa, och en känsla av att inte kunna representera gruppen på gruppens egna villkor uppstod. Så ledningen för projektet tog ett steg tillbaka. Spår har skapats som visar att teaterformen engagerar fler än det fåtal som först kom på idén till projektet. Vägarna till en ny konstform handlar om förankring. Denna förankring gjordes genom en förstudie, genom goda relationer i regionen, och genom ett bra

samarbetsrelationer med lärare. Det finns en hantverkskultur på orten som projektet länkar till, och projektet rekryterade en person till att bli en central aktör för kulturfrågor i regionen. Finansieringsmöjligheter har skapats.

3. Erfarenheter lever vidare

I detta empiriska kapitel presenterar jag sju projekt som jag bedömer tillhör kategori 3. Det betyder att de har utvecklat en verksamhet, en metod, eller ett syn- eller arbetssätt som efter projektets slut fortsatt används. Men i jämförelse med kategori 4 är det för dessa projekt svårare att uttala sig om omfattningen. Varje projekt i denna kategori beskrivs liksom i föregående kapitel utifrån syfte, målgruppens upplevelser och delaktighet, samt frågor om representation och inkludering. Avslutningsvis beskrivs de spår rörande lärdomar som projektet lämnat och vad de framkomliga vägarna har varit. En sammanfattande kommentar om de mest centrala mönstren avslutar projektpresentationerna.

3.1 Rösträtt

Projektet *Rösträtt* – Föreningen UngiKör (2010–2013) handlar om att stärka sången i förskolan på barns villkor. Målet var att bygga en arbetsmodell för musik och delaktighet med barn i förskolan. Projektet beviljades 6 780 000 SEK och projektägare var Malmö högskola, Körcentrum Syd, och RGRA (Rörelsen Gatans Röst och Ansikte). Målgruppen var barn i förskoleåldern (1–5 år). I projektet deltog rytmikpedagoger och kompositörer som jobbade med barn i 20 förskolor (cirka 350 aktiva deltagare). Projektet nådde därtill ut till ungefär 4000 barn. För intervjupersonen är det viktigt att barn får möta och göra musik tillsammans med varandra och med vuxna. Hen menar:

Det är kittet eller essensen till att få vara en hel människa. Att stå för sin röst. Det man tycker. Våga säga det med en stark röst. En grundpelare. Vågar inte förskolepedagogerna med en stark röst så vågar inte barnen det heller. Att enas med en stark röst. Att få växa upp till trygga vuxna.

En problematik som projektledningen identifierade var att musiken har förlorat i kraft inom förskolepedagogiken. Intervjupersonen beskriver det med följande ord: ”Det är enklare att ta upp en padda eller lyssna på färdigskrivna musik än att arbeta skapande med barnen.” En viktig betydelse som projektet

har haft enligt intervjupersonen handlar om demokrati och den kritiska reflektion som vuxna aktörer utvecklat som ett resultat av att arbeta med delaktighet:

Demokrati – [projektet är] en manifestation för det. Och för delaktighet. Bär med sig det starkt. Från projektet. Musikens vikt. Delaktighetsfrågor. Hur jobbar vi med det? Är vi verkligen delaktiga? Eller tar vi vuxna över? Att våga lyssna på barnen och testa.

Upplevelser och delaktighet

Rösträtt grundas i Barnkonventionen. Barn har rätt till estetiska uttryck och att uttrycka sin åsikt. Denna demokratiska värdegrund gavs barnen, och de fick tydliga ramar för sitt medbestämmande. Och en central dimension i projektet var att ”barn och vuxna bestämmer tillsammans” och kan vara varandras resurser för ett ömsesidigt lärande. Barnen beskrivs ha blivit mer engagerade under sångstunderna på förskolan, och ett ökat spontansjungande i verksamheten tog form som en följd av projektet. Målgruppens upplevelse av projektet beskrivs av intervjupersonen med ordet: ”Jättebra!” Och det gällde även pedagogerna: ”Vi märkte att det handlade om att *boosta* pedagogerna ute på förskolorna. Vi fick jättebra respons om barns inflytande kopplat till rösten.” De vuxna deltagarna erbjöds att skriftligt utvärdera aktiviteterna. Barnens engagemang utvärderades i stunden.

Barns delaktighet definieras som ett ”musiskt medbestämmande”. Delaktighet har varit ett ”ledord” och beskrivs som projektets ”essens” samt något ”vi hela tiden arbetade med.” Delaktighet var en röd tråd i föreläsningar, och de utgick i arbetet från Harts medbestämmandetrappa (1992). Intervjupersonen berättar: ”Trappan visar på olika grader av delaktighet. Det är inte rätt eller fel utan det handlar om att analysera hur delaktiga är barnen.” Deras egen bedömning är: ”Vi hamnade högt upp på trappan, eftersom vi i samråd med barn och vuxna beslutade vad som ska göras.” I praktiken arbetade till exempel rytmikpedagoger i lekar med barnen för att komma fram till vad som ska göras. Intervjupersonen minns: ”Man lekte fram låtar som framfördes.” Barn bestämde över sången. De hittade på ljud och rörelser och fick välja samt rösta

om sånger och aktiviteter. Intervjupersonen berättar: ”Barnen ville vara med i skapandeprocessen.” Projektet anlät därför kompositörer som skrev text och musik med barnen. Och det avslutades med en konsert med 500 barn (5–6 åringar). ”Det var mycket tråkigare att presentera något färdigt tyckte barnen. Det var roligare att få skapa själva” berättar intervjupersonen. Sista året gjordes en musikfestival med artister i Folkets park med barnmusik och verkstäder för barn. Det var ett arrangemang för alla åldrar upp till sex år.

Intervjupersonen beskriver det som ett; ”häftigt projekt att vara med i.” Eftersom hen ”utmanades som människa, i hur tänker man delaktighet. Det är så lätt att som vuxen lägga på en idé om vad som är rätt. Men i projektet handlade det om att låta barnen bestämma med oss. Att bygga upp det från grunden. Konceptet var inte färdigt från början.” Innehållet utvecklades pö om pö. Och framförallt är erfarenheten att:

Innehållet hade inte blivit som det blev om vi inte lyssnat på barnen. Barnen ville gärna ha konsert på slutet. Förskole-pedagogerna var med på scenen. Vuxna är lika viktiga. Att göra saker i samråd – barn och vuxna. Tillsammans. Det påverkade hela projektet.

Under planeringen av projektet undersökte en rytmikpedagog vad barnen eftersökte genom att jobba med barnen i deras lekar. Dessa erfarenheter blev viktiga och formade projektet tillsammans med vuxna professionella. Pedagoger blev som ett resultat av projektet mer medvetna om vikten av barns medbestämmande i sångliga praktiker.

Förutsättningarna för delaktighet har varit möjligheten att knyta ”kunniga personer om barn och musik” till projektet. Att det har funnits, och som ofta är en återkommande position inom kulturvärlden; ”eldsjälar”. Det betyder även att det har funnits hinder för att arbeta med delaktighet och dessa hinder stavas; ”personer och deras prioriteringar.”

Representation och inkludering

Projektet arbetade med inkludering av olikhet på ett ”indirekt” sätt, ”eftersom vi jobbade med så många barn”. Platsen skapade dock ”en naturlig gång att

arbeta med flerspråkighet i och med det mångkulturella Malmö.” Tydligt i projektet är enligt intervjupersonen att ”den svenska musikskatten ser annorlunda ut och den behöver utökas med barnens musikhistoria”. Det intervjupersonen menar är att repertoaren behöver utökas. Eller som hen säger: ”Mors Lilla Olle räcker inte. Varken barn eller personal är det aktuellt för längre.” Personal- och barngrupper har rötter från många olika länder. Att bredda repertoaren för att spegla ett mångkulturellt Malmö är ett utvecklingsarbete som behöver göras. Projektet tog även hänsyn till barnens kroppar, genom att de vuxna fick anpassa sig till barnens storlek och arbeta med att inkludera barnen på ett sätt så att de var väntade i konserthallen så att säga. En värld byggdes med barnen som utgångspunkt ”så att de vuxna fick böja sig ner”.

Spår

Målgruppens intresse för att arbeta i linje med de läroprocesser som skapades i *Rösträtt* har levt vidare efter projektets avslut. Intervjupersonen berättar: ”Rösträtt är kvar på förskolorna. Och i Lund har det spridit sig vidare. Och namnet rösträtt är kvar.” I Lund har rytmikpedagoger utbildat sig i ”rösträttstänk”, och de utbildar förskolepedagoger. Det är en verksamhet som är knuten till kulturskolan i Lund. Och även om en verksamhet inte alltid lever kvar under det namn som initierade den, så menar intervjupersonen att ”man jobbar vidare med musiken utifrån hur vi jobbade”. Genom att påverka förskolepedagogers professionella utveckling kan projektet få långsiktiga effekter. Boken *Rösträtt. Musik på barns villkor* av Ylva Holmberg är ett konkret spår. Den innehåller erfarenheter och praktiska tips på olika övningar och lekar, och den används i förskolor. ”Genom boken som verktygslåda så lever projektet kvar” menar intervjupersonen.

Vägar

Framkomliga vägar handlar, som i andra projekt, om att ingå i fungerande relationer. Det handlar om att samarbeta med människor som är engagerade. Samarbeten med Musik i Syd, Region Skåne, Malmö högskola, samt Ung i kör

”fungerade jättebra”. Projektledningen fann det fruktbart för projektet att ha kontor på Malmö högskola eftersom det innebar en möjlighet ”att sitta tillsammans” med en samarbetspartner.

Andra viktiga relationer handlade om att enhetschefer på förskolor prioriterade projektet så att personalen fick tid att delta, till exempel på workshops på Malmö högskola. ”Tid är en utmaning” berättar intervjupersonen. Att förskolepersonalen får tid och utrymme har varit viktigt, och erfarenheten är att ”om chefer inte prioriterade så faller det ju”. Och ”där vi fick tid och där personalen ville vara med fungerade det bra. Men det behövs stöd från cheferna.” En hög personalomsättning kunde skapa skav i projektets aktiviteter, och det förstärkte att ”för mycket ansvar läggs hos eldsjälar”.

Tanken var att en förening skulle skapas som skulle ta aktiviteter och lärdomar vidare men det blev ingen förening, ”det föll”. och förklaringen är att det berodde ”på flera faktorer”, men bland annat ”saknades det någon som ville ta bollen vidare”. Det betyder att ingen permanent hemvist har hittats för projektet.

Sammanfattningsvis så handlar *Rösträtt* om att stärka barns sångliga medbestämmande i förskolan. Delaktighet är en röd tråd genom projektet, och ses mot bakgrund av barnkonventionens fokus på barns rätt till estetiska uttryck och att få en möjlighet att säga sin åsikt. Barn och vuxna beslutade i samråd om vilka aktiviteter som skulle utföras. Det mångkulturella Malmö pekar på att sångrepertoaren för barn behöver uppdateras för att relatera till olika musikaliska bakgrunder. Vid projektets avslut fanns det ingen permanent hemvist för *Rösträtt*. Projektet har dock möjliggjort en professionell utveckling i förskolor. Och en bok författades där projektets pedagogiska verktyg presenteras. Så här finns det lärdomar att fortsatt ta del av. Bra samarbeten och en fysisk plats att arbeta från (kontor på Malmö högskola) var centralt. Där tid var en knapp resurs och aktiviteterna svårare att förankra skapades skav i arbetet.

3.2 Stafetten

Stafetten – Masthuggsteatern (2014–2017) är ett konstnärligt, pedagogiskt, och socialt projekt där tonåringar skulle lämna över scenkonstnärliga gestaltningar med utgångspunkt i barns verklighet och drömmar i en stafettliknande process – från högstadiet, via mellanstadiet, till lågstadiet, för att till sist nå förskolebarn. Från barnen och de ungas erfarenheter och drömmar producerades teaterföreställningar för barn i Göteborg. Tre föreställningar (*Hem*, *Skatten* och *Signalisterna*) producerades och spelades av professionella skådespelare. Projektet beviljades 4 998 316 SEK. Motivet bakom *Stafetten* handlar om att teatern vill vara ett stöd för elevers sociala utveckling i socialt utsatta områden i en segregerad storstad, om att bidra med att stärka deras kännedom om yrken, samt om att vidga barnens förståelse för kreativa processer. Barn i grundskolan (årskurs 1–9) med eller utan funktionsnedsättning var målgruppen. 165 aktiva barn och unga under projektets tre år ingick, och många fler tog del av föreställningarna i mötet mellan scen och salong. För intervjupersonen var det av vikt att barn (i projektets specifika målgrupp) lär känna teatervärlden:

För mig var det viktiga att avmystifiera konsten genom mötet med teater. Att få den här känslan av att äga konstformen. Det är inte farligt med teater. Att de själva kan skapa och ha upplevelser där. Det är det viktiga. *Empowerment*. Att känna att det här [teaterkonsten] är något som tillhör dom. Också. Även om det är vita medelklassmänniskor på Masthugget. Göra och uppleva. Alla vill inte. Men du måste testa för att känna dig bekväm att diskutera och ha en åsikt [om teater].

Samtidigt är intervjupersonen realist och menar att det också är viktigt att som kulturaktör inte fästa för stora förhoppningar vid kulturens kraft. Hen säger: ”Tro inte att du kan förändra världen! Du kan skapa en bra upplevelse. Några blir kanske starkare. Men du vet inte [om det blir så].”

Upplevelser och delaktighet

I avrapporteringen till Arvsfonden så beskrivs målgruppen uppskatta insatserna. De vuxna skriver att eleverna ”känt sig sedda och värdesatta” genom att det är deras tankar och liv som fått stå i fokus. Men

intervjupersonen berättar även att målgruppen värderade upplevelsen på olika sätt. Vissa elever ansåg att projektets aktiviteter var det "töntigaste som någonsin funnits", medan andra ansåg att det var "fantastiskt". Så det var blandade reaktioner, från uttråkade deltagare till en känsla av "empowerment". Själva idén med en stafett av berättelser föll inte i så god jord hos målgruppen. Grundidén var att skicka något vidare till yngre barn utifrån idén: "Vad hade du velat se när du var yngre?" Det var dock inte ett koncept som var givande för unga deltagare. Högstadiungdomarna hade mycket att hantera i nuet. "De ville inte tänka tillbaka" berättar intervjupersonen och fortsätter med att "de ville framåt". Lågstadiel elever som uppmuntrades till att fundera över "vad hade varit bra för min lillebror?" fungerade inte heller fullt ut. Idén var helt enkelt inte så tilltalande för målgruppen som projektledningen trott.

För högstadielklasserna var "det mycket annat som hände i livet". Det var många olika erfarenheter. "Vi var naiva" berättar intervjupersonen och fortsätter med att "vi var inte beredda på de problem som barnen kunde ha. Röriga liv. Katastrofala saker." Det förstärktes av att eleverna själva "inte hade valt det här själva". Och delaktigheten fick på så sätt sig en törn även i relation till de vuxna i skolan. För även lärarna behövde ingå i ett samarbete som inte de heller hade valt. Ytterligare en dimension i barnens relation till projektet yttrade sig i att det fanns en "besvikelse över att det inte skulle vara barnen som skulle stå på scenen". Barnens delaktighet var representerade i andra former på scenen, med röster eller med sång i ett musikvideokollage.

Det konstnärliga teamet arbetade med att finna en balansgång rörande hur berättelser från barnen kunde ta plats på scenen samtidigt som de inte skulle bli utpekande för någon specifik person. Barnen ville dela sina historier och se dessa speglade på scenen. Och samtidigt talade de konstnärliga idealen för att dessa berättelser "behövde höjas ett konstnärligt snäpp". Intervjupersonen önskar att budgeten tillåtit att barnen också kunnat få skapa en föreställning. I så fall hade barnen "fått göra en föreställning som vi hade kunnat komma och titta på. Det hade varit ett snäpp till [i delaktigheten] om de hade varit på scenen och vi hade tagit in det."

Det finns inga minnen av att målgruppen var särskilt involverade under projektets planeringsfas. Under genomförandefasen var barnen delaktiga genom att delta i workshops med förbestämda teman som var inspirerade av den mångfald av språk som talades på samarbetsskolan. Eleverna fick lämna feedback på aktiviteter och ge bidrag till föreställningarna som växte fram om hur den verklighet och drömmar de delat med sig av förvaltades av scenkonstnärerna. Eleverna fick möta projektets anställda och projektets innehåll på olika platser (på teaterns hemmaplan, i skolan, och i samband med ett föreställningstillfälle).

Att barnen träffade teatern och dess konstnärliga team flera gånger påverkade barnens relation till teater. Enligt intervjupersonen blev barnen allt mer avslappnade i samband med att teaterns värld blev mer välbekant. Ett led i denna process var att barnen bjöds in till en kostymworkshop under arbetet med föreställningen *Skatten*. När barnen senare besökte ett genomdrag hade de blivit varma i kläderna. Intervjupersonen berättar:

När barn kommer, det kan vara första gången de är på teater, i en annan del av stan, det kan vara otryggt. Människor ser annorlunda ut. Men de såg genomdraget [av föreställningen] och var avslappnade. De var så trygga i det annars konstiga rummet. De vågade ha åsikter. De hade kunskaper att säga något om det [teatern].

Skriftliga utvärderingar med barn gjordes under projekttiden med klasserna i samarbetsskolan. Men ”de gav inte så mycket. Det var ganska ytliga svar” berättar intervjupersonen. En sak som bidrog till projektets goda förutsättningar för delaktighet var när ”lärarna inte var rädda för att säga positiva och negativa saker.” Lärarna lämnade kritik till teatern rörande bristande transparens i projektet. De hade gärna sett en tydlig beskrivning av hur det barnen delade med sig av skulle bli en del av föreställningen. Barnen (enligt intervjupersonen) ”såg kanske inte alltid själva hur viktiga de var för gestaltningen”. Deras rörelsemönster och berättelser var viktiga men ”vi hade kunnat prata mer med barnen om *hur* det var viktigt”. Den konstnärliga processen togs delvis för given av det konstnärliga teamet.

Representation och inkludering

Medias bild av stadsdelen Bergsjön och av hur detta område framställs på "ett inte så trevligt sätt" var projektets startpunkt. Inom teatern väcktes "en känsla av 'varför är vi aldrig där [med vår teater]?'". De på teatern kände sig själva "segregerade" och intervjupersonen berättar att de kom fram till att: "Ska vi göra en föreställning som speglar Göteborg så behöver vi träffa hela Göteborg." Att omsätta en vilja till att "jobba mer inkluderande" blev grunden för projektet. Intervjupersonen berättar att i området där teatern verkar finns en skola där alla kulturarbetares barn i Göteborg går. Hen delar med sig av hur minsta motståndets lag tenderar att reproducera kulturella klassklyftor.

Ska man ha provpublik är det enklast att ringa till den skolan. Men är det dom vi jobbar för? Är det dom vi skapar teater för? Vilka ska vi ge ett ägarskap till? Det kan inte vara våra kompisars barn! Kulturområdet är väldigt vitt och väldigt medelklass och koncentrerat till vissa delar av stan. Vilka är det vi sällan träffar? De som lever i ett annat Göteborg än [x]skolan.

Med projektet vill Masthuggsteatern bidra till att realisera det kulturpolitiska uppdraget om att demokratisera konstnärliga upplevelser. Annars är risken att teaterkonsten utarmas, som intervjupersonen uttrycker det, genom "enformiga teaterhändelser". Målgruppen valdes av två anledningar. Masthuggsteatern vill lära sig av och om de erfarenheter som individer bär på i ett segregerat Göteborg, och teatern ville bredda äganderätten till kulturen i staden. Samarbetsskolan låg i Bergsjön. Området har en högre arbetslöshet och är därmed mindre ekonomiskt stabilt med en större ohälsa och kortare livslängd än många andra bostadsområden i Göteborg.

Intervjupersonen är dock självkritisk och menar att projektorganisationen inte var tillräckligt sensitiv och kunnig rörande målgruppen. Hen säger: "Vi var naiva." Särskilt gällde detta högstadieklassen där det var ett antal elever som höll på att fly från ett krig när de tittade tillbaka till sin elvaårsålder. Deras berättelser "handlade inte om att vara invandrare i Sverige och att bo i Bergsjön. Utan det var berättelser om hur man tar sig till Sverige i en sådan situation."

För att stärka kommunikationen mellan teatern och eleverna skedde ett medvetet arbete med ”att bredda representationen av kulturell och etnisk bakgrund i [det konstnärliga] teamet”. Det möjliggjorde bland annat arabiska repliker i en av föreställningarna, och barnen uppskattade att få höra andra språk än svenska på scenen. Den arabisktalande skådespelaren var populär bland barnen och bidrog till en förändrad publikinteraktion.

En arabisk karaktär och repliker på arabiska lades in i föreställningen *Skatten*. Det förändrade makten i publiken. Någon som inte har makt över språket. Alla vänder sig om [till en arabisktalande] som får berätta vad som händer. Ett effektivt sätt att förändra dynamiken i publiken!

Erfarenheten är att skådespelaren som kunde arabiska ”gav *cred* i rummet. De [barnen] var inte bara turister i rummet. Det fanns delade erfarenheter och bakgrunder.” Förhoppningen hos intervjupersonen är att representationen kan visa: ”Jag äger den här kulturgrejen.” Vilket kan leda till att en känsla förs över till den unga målgruppen om att: ”Du kan också äga den [kulturen].” I rekryteringen av medarbetare till projektet: ”Tänkte vi ett steg längre. Vi är så vana med vilka vi brukar samarbeta med. Vi gjorde på nya sätt för att hitta andra personer som inte bara var vita svenska skådespelare.” En av anledningarna handlade om att skapa en vidgad möjlighetsstruktur för ett ömsesidigt, möte och för att målgruppen skulle finna förebilder att dela erfarenheter med.

Vi öppnade upp processerna. Vi *castade* inte bara de man sett många gånger. För att göra det här så anställde vi en skådespelare med Nordafrikanskt ursprung. Hon representerade inte bara något annat. Hon representerade också andra teatererfarenheter.

Intervjupersonen berättar att andra erfarenheter kom in i teatersammanhanget eftersom: ”Vi annonserade stort och vitt. Vi träffade helt andra människor än vad vi annars gör.” Masthuggsteatern fick via rekryteringsarbetet ett nytt nätverk av kulturaktörer. Efter att projektet avslutats vill teatern fortsätta att samarbeta med personer med andra erfarenheter och bakgrunder. Dessa anställs för specifika projekt samtidigt som hen beskriver den egna ensemblen som ”helvit” och fortsätter: ”För

tillfället ser vi inte varierade ut men det är större chans att vi anställer mer folk som vi inte hade jobbat med innan.”

Utmaningar i att arbeta inkluderande och samtidigt dokumentera arbetet uppstod. Det handlade bland annat om svårigheter som uppstod i samband med att filma workshops, att få vårdnadshavares underskrift och kunna hantera skyddade identiteter. Här behövdes formulär översättas på olika språk. Det var inget som hade planerats in i projektet från början.

Spår

Arbetet med projektet *Stafetten* har inneburit att ett nytt syn- och arbetssätt har tagit plats i teaterorganisationen. Det handlar, som jag beskrivit ovan, om nya sätt att arbeta med rekrytering för att spegla en mångkulturell stad och för att utveckla teaterkonsten. Men det handlar också om ett nytt sätt att förhålla sig till den unga publiken. Intervjupersonen berättar att det handlar om ett stärkt arbetssätt som beaktar: ”Den absoluta vikten av att träffa barn, att testa med barn och göra med barn.” Teaterensemblen har fått en ”större kännedom om barnen”. Tidigare var barnen i skolan en provpublik som fick se föreställningar innan de hade premiär, men mer för att vänja skådespelarna än att barnpubliken kunde vara med och påverka den färdiga uppsättningen. Arbetssättet har förändrats så att barnens röster involveras tidigare i den konstnärliga processen: ”Nu gör vi ofta föreställningar där vi försöker träffa barn, till exempel med workshop i ett tidigare stadium.” Workshops som kan handla om andra saker än själva dramat. Scenografi, kostym, ljus ,och ljud står också på agendan i mötet med barnen. Ensemblen vill ge: ”Insikt och makt över flera grejer än skådespelandet”, berättar intervjupersonen och fortsätter med att förklara att det handlar om att ”öppna upp teatern för en massa barn som älskar teater men som inte vill ställa sig på en scen.” Målet är teater som en trygg plats. Ett beslut fattades att låta barnen från samarbetskolan få livslånga fribiljetter till Masthuggsteaterns teaterproduktioner, och cirka tre elever brukar använda denna möjlighet.

Projektet har inneburit att ensemblen ”har blivit självsäkrare med att jobba närmare barn”. Det betyder att det inte bara är barnen som blivit *empowered* (stärkt) i relation till teaterkonsten. Även ensemblen har blivit *empowered* i relation till barnpubliken. Masthugsteaterns kulturella ideal stärktes när det gäller att ta barnen på allvar och ”inte bara underhålla dom en halvtimme” som intervjupersonen uttrycker det. Målet är att åtminstone ”en liten bit av en känsla av att äga föreställningen läggs över till barnen”.

Projektet har lämnat spår i teaterns verksamhet även om Coronapandemin innebar att vissa saker som det fortsatta samarbetet med skolor behövde pausas. Det sista föreställningen *Signalisterna* blev dock en ”jättesuccé”, och det visade sig genom att den blev uttagen till Bibu och Swedstage. Den skulle ha turnerat i Kina, men det blev inte av på grund av pandemin. Erfarenheterna från projektet har också spridits via pedagoger som är fortsatt verksamma i organisationen, och som träffar andra pedagoger i skolans och teaterns värld. Därtill författades ett dokument om hur samarbetet mellan teatern och skolan kan fungera, där en modell presenteras som kan användas till exempel i Skapande skola-projekt.

Vägar

Lärdomar som intervjupersonen delar med sig av handlar om vikten av goda och stabila samarbetspartners som är nära barnen i sin vardag, och att det finns en plan för överlämning om någon central aktör slutar. Samarbetet med elever och personal i samarbetsskolan samt med kulturpedagoger har varit viktiga för projektets genomförande och kvalitet. Därtill var ett delat ansvarstagande rörande projektets aktiviteter och målsättning hos samtliga i teaterns konstnärliga/pedagogiska team av vikt. En viktig dimension i projektets betydelse för såväl barnen som teatern var en breddad rekrytering till ensemblen. Olika bakgrunder i mötet med barnen var centralt. Det var ”vikigt att vi hade en person som var skådespelare och som kunde arabiska. Det gav *cred* i rummet”.

Intervjupersonen som är verksam i ensemblen menar att den viktigaste betydelsen som projektet *Stafetten* har haft är ”internpolitiskt”. För de medel som tilldelades ”sätter krav på en”. Dessa krav bidrar till en annan prioritering inom organisationen eftersom: ”Det är lättare att få gehör för att jobba med barnens *empowerment* än att bara sätta upp en teaterföreställning. Det förändrar ens tänk som pekar på vad vi vanligtvis inte tänker på lika mycket.” Min tolkning är att medlen från Arvsfonden plogade upp en väg för att utveckla en ökad medvetenhet kring teaterns roll i samhället, vikten av representation, och barnens betydelse som delaktiga på ett mer vidgat sätt än den som publik.

Utan medlen hade inte de producerade enligt berättar intervjupersonen nått ut till så många barn utan kostnad i olika delar av staden. Den ”legitimitet” som medlen från arvsfonden gav ledde till att det var enklare inåt mot teatern att verka för att utvecklas i relation till barnens perspektiv på livet och konsten, samt utåt mot skolan för att skapa ett intresse för att delta i projektet.

Intervjupersonen menar att ett arvsfondsprojekt ger ”cred” och ”en legitimitet” samt arbetstid. Så legitimitet via Arvsfonden, arbetstid, bra samarbeten inåt och utåt, samt en breddad rekrytering till teatern var viktiga vägar för att skapa spår inför framtiden.

Det är dock inte alltid enkelt att driva projekt. Förutsättningar kan ändras och grundidéer kan behöva revideras (som jag skriver om ovan – varken stafetten i sig eller det innehållsliga om att Bergsjön skulle stå i centrum visade sig vara faktorer som blev relevanta). Och pandemin försämrade möjligheterna med att samarbeta med skolan. Detta samarbete är något som teatern vill återskapa. Relationer som är bräckliga försvårade även genomförandet.

Personalomsättning i elevernas vardag påverkade genomförandet i en negativ bemärkelse. En lärare som var insatt i projektet blev långtidsjukskriven. Den vikarierande läraren ”var stressad över kulturprojektet och rektorn slutade” enligt intervjupersonen. Den nya rektorn var inte involverad i projektet från start vilket bidrog till skav i samarbetet.

Ett konkret hinder för att ta sig ut i staden handlade om skolans personal och stadens infrastruktur. Erfarenheten som projektledningen mötte var att skolor och förskolor inte har tillräckligt många pedagoger för att känna sig trygga i

lokaltrafiken. Det löstes genom att teaterns personal ibland åkte till skolan för att slå följe med barnen till teatern. Underbemanning, en utarbetad personal, och personalomsättningen kan bidra till svårigheter i samarbeten med skolor. Därtill uppstod interna konflikter inom teaterhuset. Att samarbeta är inte alltid lätt. Kanske särskilt inte inom en konstnärlig värld med starka ideal om rätt och fel. Projektledningen behövde förhålla sig till ”konstnärliga maktpositioner som inte köper konceptet [med barns delaktighet] fullt ut”. En regissör som *Stafetten* samarbetade med uttryckte: ”Barn har inget sinne för konst.” Det handlar, menar intervjupersonen, om att finna:

En balans mellan en positiv upplevelse för barnen, att de ska äga uttrycket, och samtidigt skapa konst. Det kan vara ett stort problem. Därför kan det bli konflikter med konstnärlig personal. Man behöver uttala det och inte förklara saker för andra i den konstnärliga arbetsgruppen. Vara tydlig med uppdragsbeskrivningen.

Det kan således finnas en disharmoni mellan projektutföraren och projektplanen. Och ”om det inte är i balans kan det bli problem”. Möten mellan olika professionsideal kan skapa spända förväntningar. I en teatergrupp kan ideal finnas ”om att man inte ska vara pedagoger” berättar intervjupersonen. Kulturpolitiska satsningar som Skapande skola förstärker denna spänning eftersom det pedagogiska där anses ”få för mycket plats på bekostnad av det konstnärliga”. Den fria teaterkonsten i sig bör räcka enligt idealet.

Sammanfattningsvis, *Stafetten* syftade till att leva upp till den kulturpolitiska målsättningen om att teater ska finnas för alla. Projektet arbetar med elever i ett socioekonomiskt utsatt området för att stärka deras sociala utveckling, och stärka relationen mellan teater och en ung målgrupp i en segregerad stad. Målgruppens reaktioner var blandade och projektledningens ursprungliga idéer behövde revideras. En kritisk självreflektion om de egna förkunskaperna i förhållande till målgruppen gjordes. Delaktigheten var en balans mellan konstnärliga avvägningar och barnens (och lärarnas) förväntningar på att den konstnärliga gestaltningen på ett tydligt sätt skulle representera barnens drömmar och erfarenheter. Som ett led i att stärka kommunikationen mellan scen och salong rekryterades scenkonstnärer med annat modersmål än svenska. Detta blev lyckat och är något teatern vill fortsätta med. Teatern

utvecklade ett nytt syn- och arbetssätt tack vare projektet. Det var inte bara barnen som kom att lära känna teaterns värld. Teatern blev mer bekväm att arbeta med barn på fler sätt än som endast publik i en salong. Den legitimitet som projektmedlen skänkte möjliggjorde denna förändring.

3.3 Konst för alla

Målet för *Konst för alla – Bild- och Formskola på Körbärsgården* (2014–2017) var att låta barn och ungdomar med eller utan funktionshinder få utlopp för kreativitet genom att skapa konst i Körbärsgårdens Konsthall på Gotland. Projektet drevs av Stödföreningen för Körbärsgårdens Konsthall och Skulpturpark. Intervjupersonen berättar att det handlar om att ”frigöra barnens kreativitet och fantasi”. Erfarenheten är det ”blir frimodiga ungar” när de får ”jobba i grupp och pröva sig fram” konstnärligt. Barnen blir ”orädda”. Detta är något som hen upplever när hen tänker på de barn som återkommer till verksamheten från år till år. Intervjupersonen menar att möjligheten att få skapa inte borde vara några få förunnat, utan något som ”borde vara obligatoriskt” för just alla barn. Årskurs 1–6 på södra Gotland, samt barn som är bosatta på Gotland under sommaren kom att delta i projektet. Antalet barn som var med i projektets verksamhet anges i slutredovisningen vara; 2 289 personer. Projektet samarbetade med skolor och hade kursverksamhet med konstpedagoger och konstnärer, samt hade en projektbudget på 3 306 000 SEK.

Upplevelser och delaktighet

Syftet formulerades med utgångspunkt i vikten av att samarbeta med barn i skapande verksamhet för att ”frigöra barnens kreativitet och fantasi”.

Intervjupersonen hade studerat hur en japansk konstnär arbetade med barns kreativitet, ett arbetssätt som kom att influera verksamheten där målet är att alla sinnen är närvarande. Målgruppen har enligt projektåterrapporteringen varit positiv till verksamheten. Inte minst har det syntts genom en fulltecknad sommarverkstad och fulltecknade kurser. Anledningen till den positiva eller till och med ”entusiastiska” responsen var enligt intervjupersonen bland annat att

det inte fanns någon liknande verksamhet tidigare i regionen. Utställande konstnärer involverades i projektet och en pedagog anställdes. Barnen kunde arbeta med konstnärerna. Pedagogerna hade en bakgrund inom skådespeleri och utvecklade också barnen presentationsteknik. Att barnen lärde sig att presentera och inta en scen bidrog till lärares och rektorers positiva feedback. Målgruppens intresse för konst har inte avtagit efter projektet. Snarare vill barnen komma tillbaka år efter år. Och några uttrycker explicita drömmar om att själva bli konstnärer eller en vilja arbeta i verksamheten som unga vuxna berättar intervjupersonen. Efter en sommarkurs var det några barn som gjorde om sina rum till ateljéer. Tre syskon öppnade även ett eget konstmuseum efter att de deltagit i projektets verksamhet. Intervjupersonen menar att möjligheten för barn att få arbeta med konstnärlig verksamhet får effekter på lång sikt:

Konst är otroligt viktigt. Om man återförde konstämnet i skolan. Det vore bra för framtida forskning. Man får en annan kapacitet i huvudet, om man får med alla sina sinnen.

Delaktigheten som skapas i arbetet med konst inom projektet handlar inte bara om den konkreta verksamheten på plats, utan också om den sammanhållning som skapas i bygden:

Vi har fått med lokalbefolkningen. De skulle aldrig titta på konst om det inte var för att ungarna går på konstskola. En sammanhållning på södra Gotland skapas genom våra kurser.

Inget systematiskt arbete utfördes med målgruppen under planeringsfasen. Ett par år innan projektet så tillfrågades barn spontant om den kommande verksamheten. Under projektiden utfördes skriftliga utvärderingar med barn. Utifrån resultatet ”gjordes det förändringar. Barn som hade åsikter tog vi tillvara på.” Aktiviteterna utgick från Körbsärgårdens utställningar och den teknik som konstnärerna arbetade med. Barnen och konstnären arbetade tillsammans på ett tema. Pedagogiken utgick från barnen, men aktiviteterna skedde således inom ramen för de utställande konstnärnas tekniker. Någon konstnär var scenograf och då gjorde barnen scenkläder. Ett HBTQ-kollektiv arbetade med återvunnen plast med barnen. Barns intresse i miljöfrågor

uppmuntrades genom att ”skräp” som tagits med hemifrån bearbetades konstnärligt. En av de goda förutsättningarna för delaktighet har varit aktiviteternas popularitet. Att barnen har velat komma åter – år efter år – har inneburit en kontinuerlig återkoppling och att projektinnehållet förändras från aktivitet till aktivitet. Samtidigt har projektet stött på ett hinder för delaktighet som bygger på att aktiviteterna är omtyckta och att barn vill delta år efter år. Intervjupersonen berättar att det handlar om:

Popularitet. Kurserna blir direkt fulltecknade. Alla som vill kan inte vara med, vi har styrt lite grand och sagt att kurser precis vid skolstart kan du komma med i år också på. Det kräver av föräldrarna att de ska stanna längre på Gotland.

Barnen var inte delaktiga i att ingå i arbetet med att finna former för en fortsättning efter projektiden.

Representation och inkludering

Representation och inkludering berör i detta projekt främst frågor om klass, ålder, stad och land, samt funktionsförmågor. Inom ramen för projektet har synsättet på barns inkludering definierats som en fråga om just konst för alla. Intervjupersonen berättar:

Alla var ju med, vi skilde inte ut barn. Grupperna, sommargrupperna bestod ju också av sommarfolk av stockholmare och barnen här i jordbruksbygd och särskolans barn. Olika klassbakgrund och funktionsvariationer.

Den svenska kulturpolitikens önskan om ett breddat deltagande oavsett socioekonomisk position kunde realiseras. Det gällde åtminstone under sommarmånaderna då 50 procent av deltagarna var sommarboende och 50 procent var åretruntboende. ”Det blev en väldig blandning med alla sorters barn” berättar intervjupersonen. En betydelsefull aspekt av projektet var att verksamheten ”inkluderar alla sorters begåvningar”. Att göra något gemensamt över funktionsgränser betraktas inte som något anmärkningsvärt. Hen säger: ”Egentligen gör man det bara man möts. Ett forum där man får träffa alla. Barn gör ingen skillnad. Men samhället grupperar och skiljer ut barnen.” Möten mellan barn med olika funktionsförmågor var inte på något

sätt en utmaning. Vårdnadshavare kunde dock oroa sig och var ”tveksamma om deras barn kunde delta i grupp, att deras barn var inbundna, hade kort fokus”. Dessa vårdnadshavare ville gärna själva vara på plats under kurstillfällena. De ombads att sitta utanför och vänta. Men det visade sig inte vara några problem. Intervjupersonen berättar att dessa barn deltog i aktiviteterna ”oavbrutet i två till tre timmar och då sa mamman eller pappan att det aldrig har hänt förut”. Projektet höll tolv sommarkurser per sommarsäsong. Kurserna var tre till fyra dagar långa. Intervjupersonen betonar:

Man ska inte skilja ut barn, utan inkludera barn med särskilda kombinationer. Det funkar väldigt bra. Om man vill få dom att bli sedda ute i samhället. Ska man börja tidigt. Barnen ser vad finns det för kapacitet för det annorlunda – de blir mer accepterande för olikheter. Här var alla tillsammans och lärde av varandra. De såg helt andra saker.

I praktiken arbetade de i grupper med cirka sju till åtta barn i de yngre åldrarna, och upp till 15 stycken i kurser för de något äldre barnen. Även om inga barn skildes åt rörande funktionsförmågor så gjordes en åldersindelning: ”Vi delade in dom i åldersgrupper. För de större barnen ville vara själva.” Det projektet önskar är att de även hade velat nå vuxna med funktionsnedsättningar. Under projektets gång så aktualiserades världens oroligheter. 100 asylsökande anlände till södra Gotland. Projektet åkte ut till asylboenden och projektets pedagog hade kurser med barnen. Erfarenheten är att det var bra att pedagogen hade möjlighet att åka till de asylsökande familjerna, och att barnen fick skapa på plats. Detta beror på ”föräldrarna ville inte skicka iväg dem på något okänt”. I övrigt har projektets arbete med konst för alla stärkts av ett samarbete med särskolan, att projektets pedagog har erfarenhet av att arbeta med barn med olika funktionsnedsättningar, att anläggningen handikappanpassades och att konstnärerna var män och kvinnor i olika åldrar.

Spår

Det viktigaste spåret för intervjupersonen är den utveckling som de har haft möjlighet att bidra med till barns kreativitet och fantasi. De tre åren med *Konst för alla* ledde till att Körsbärsgården blev ett namn inom konstpedagogiken. Konstpedagoger kom resande och ville delta i kurserna med barnen. En del av projektet lever kvar via sommarkurser och finansieras med att vårdnadshavare betalar en avgift. De skolmöten som *Konst för alla* också arbetade med finns inte kvar längre.

Det konkreta arbetet summeras i en bok som heter *Konst för alla*. Boken presenterar ett synsätt som lyssnar in barns och ungas röster. Den skickades till den svenska museivärlden och spreds bland pedagoger. Skolorna i närområdet och de deltagande barnens vårdnadshavare har fått boken. Och många med intresse av att lära sig mer om *Konst för alla* hör av sig via boken berättar intervjupersonen. Projektets aktiviteter dokumenterades även och tre filmer producerades (en per år) och tillgängliggjordes via hemsida och *Youtube*.

Konstpubliken förnyrades enligt projektrapporteringen genom projektet, och föräldrar fann verksamheten via sina barn. Och samarbetet med pedagoger och utställande konstnärer fortsatte efter det avslutade projektet liksom samarbetet med särskolan, särgymnasium, och regionen. Därtill utvecklades ett nytt arvsfondsprojekt med fokus på miljön och hållbarheten – *Konst och kunskap*.

Vägar

Projektet skapade spår genom det förarbete som gjordes, och som skapade en grund att stå på där basen i pedagogiken blev befintliga samlingar, årets utställare, samt samarbetet med utställande konstnärer. Intervjupersonen berättar:

Vi påbörjade en verksamhet för barn i konsthallen på Körsbärsgården. Ville involvera barn i det konstnärliga skapandet. Under ett år hade vi en japansk konstnär med kollegor här. En utställning arbetades fram. De var angelägna att barn skulle närvara. Barn bjöds in och arbetade med varandra trots att det delade språket

inte fanns. Han arbetade annorlunda jämfört med tidigare erfarenheter av konstnärer. Generös och inkluderande.

Relationer samt kompetent och en engagerad personal har varit ytterligare en viktig faktor. Inte minst var en viktig nyckelperson den konstpedagog som varit verksam på Körbärsgården genom åren. Samarbetet mellan konstnärer, barn, och pedagoger beskrivs som gott. Projektets barn på ön nåddes via skolan där pedagogen var en väg in till projektet för deltagarna. Samarbetet med grundskolor, kontaktpersoner för Skapande skola på Gotland, särskolan, och sörgymnasiet har fungerat väl enligt intervjupersonen. Kulturincitamenten på gymnasieskolor erfars dock vara svaga. Inget samarbete med gymnasiet utvecklades, och det påverkades av som intervjupersonen uttrycker det, ”att ämnen som omfattar konst och kultur lyser med sin frånvaro på program som inte är de estetiska”.

Direkt efter avslutat projekt var det svårt att via regionen få tillgång till en fortsatt finansiering. Idag finansieras den verksamhet som projektet *Konst för alla* kom att inspirera till via vårdnadshavares avgifter och genom ett nytt arvsfondsprojekt. Det är vanligt i de granskade projekten att hinder på vägen för att skapa mer varaktiga spår stivas ekonomiska resurser. Region Gotland beskrivs som särskilt svår av olika projektägare. ”En nackdel för oss alla på ön är givetvis Regionens usla ekonomi” Erfarenheten är att: ”Alla pengar till kultur dras det ner på.”

Sammanfattningvis så stod barns rättighet till konst i fokus. Delaktighet görs under det konkreta genomförandet och i samarbete med utställande konstnärer. Projektet arbetade inkluderande. Olika funktionsförmågor och socioekonomiska bakgrunder samlades och samarbetade. Även sammanhållningen i regionen stärktes av att barnen i närområdet träffades och utförde konstnärliga aktiviteter. De spår som skapades handlar om individers fortsatta konstintresse, om en förnygrad publik, och om att verksamheten har påverkat den konstpedagogiska utvecklingen i Sverige. I dag lever delar av verksamheten som utvecklades under projekttiden kvar och finansieras via deltagavgifter, och ett nytt arvsfondsprojekt har beviljats. Regionen Gotlands ekonomiska resurser anges inte vilja prioritera kultur för en

ung målgrupp. Väl fungerande samarbetsrelationer med skolor och vårdnadshavare har dock varit centralt för projektets framgång, samt en kunnig konstpedagog.

3.4 I dina skor – en modell för mentorskap och konstnärligt samarbete mellan barn och vuxna

I dina skor – en modell för mentorskap och konstnärligt samarbete mellan barn och vuxna – Sveriges Kulturskoleråd (2014–2017) var ett projekt vars motiv var att få in ”fler dimensioner till kulturskolorna, kulturinstitutionerna och hos konstnärerna”. Dimensionerna avser ett ömsesidigt lärande mellan barn och vuxna genom att utveckla en nationell mentorsmodell. Mentorsmodellens syfte var att tillföra inspiration och starkare inkludering i kulturskolan, samt samtidigt ge barn och kulturskolor en större inblick i konstnärliga processer. Så verksamheten handlar om ett ömsesidigt mentorskap. Där visionen är ”att barn och unga ska få bättre möjligheter till kulturutövande”. Betydelsen av projektets ömsesidiga mentorskap handlar om att ”synliggöra värden av att göra konstnärliga saker med barn”. Projektet beviljades 3 728 275 SEK. Målet var att involvera barn och konstnärer i ett ömsesidigt mentorskap och att prioritera barn med funktionsnedsättningar. Under 2016 ingick 13 konstnärer och 18 barn i tre kommuner/kulturskolor och konstnärliga institutioner (i Göteborg, Gävle och Kalix). Totalt sett var 32 barn och ungdomar med eller utan funktionsnedsättning aktiva deltagare. Ambitionen var att arbeta med barnmentorer som har funktionsnedsättningar. I Göteborg hade samtliga barnmentorer en funktionsnedsättning. I Gävle och Kalix hade ungefär en tredjedel det.

Upplevelser och delaktighet

Samtliga projektdeltagare (kulturskolerektorer, lärare, vuxen- och barnmentorer) fick enligt projektledningen upp ögonen för vinsten av att arbeta med ömsesidiga mentorskap. En vuxen deltagare som är citerad i en skrift som författades mot bakgrund av lärdomar som projektet gjorde betonar:

En del säger att vi alla är lika och att vår längtan efter sammanhang och delaktighet är densamma. Men kanske är det så att vi alla är olika, att vi längtar på olika sätt och har olika regler – och just därför måste vi lära känna varandra och respektera varandra noggrant och intensivt (Kulturskolerådet, s. 18).

En ung deltagare uttrycker: ”Det bästa har varit att få berätta det jag tänker och göra konst av mina tankar. Ha någon att jobba och prata med” (Kulturskolerådet, s. 23). Barnmentorerna har uttryckt uppskattning över det jämbördiga samarbetet kring ett gemensamt intresse med professionella aktörer, och enligt avrapporteringen har barnen fått en legitimitet i sitt eget skapande via de professionella aktörerna. I projektets konkreta möten mellan konstnärer och barn så fanns det en metod där den minsta gemensamma nämnaren mellan barn och vuxen identifierades, och det kunde vara en artist eller en musikmak.

Intervjupersonen uppskattar Arvsfondens riktlinjer rörande delaktighet men reflekterar även över att kriterierna ”kan vara väldigt svåra”, att administrativa system och rutiner har *ett* tidsspann, och barnen som ska engageras och ge synpunkter under en planeringsfas kan ha *ett annat*. Det sammanfattas med orden: ”Det är inte ett schysst barnperspektiv. Man kan inte involvera barn ett och ett halvt år innan ett projekt.” Projektledningen har som intervjupersonen beskriver det löst det med att integrera ett barnperspektiv genom med att aktivt ”lyssna av ungdomsgrupper, ungdomsorganisationer, jobba med pedagoger, göra uppföljningar i kommuner”. Det betyder att innan någon process vad gäller ansökningar aktualiseras så ”försöker vi systematiskt kolla av att intresset kommer från barn och unga”. I detta projekt har de frågat barnen hur en vuxenmentor ska vara: ”Öppen, snäll, påhittig, lyhörd och intresserad” (Kulturskolerådet, s. 10) är några svar. Under genomförandet av *I dina skor* så byggde verksamheten på barns konstnärliga intresse. Och barnens upplevelse av aktiviteterna följdes kontinuerligt upp. Barnens delaktighet i utförandet av aktiviteterna definierades av de vuxna i projektet som ömsesidigt kompetenta i det ömsesidiga mentorskapet.

Delaktighet är inte enkelt att realisera. Och intervjupersonen menar att man behöver vara ”ödmjuk för att det är en komplex fråga”, och varnar för en konstruerad delaktighet som mest ser bra ut på papperet. Hen menar att Arvsfonden skulle kunna ”ställa krav på att man har tagit del av aktuell forskning, experter, tidigare sammanställningar och argumentera för projektet utifrån aktuell forskning. Inte behöver man pilotungdomar då!” Hen menar att det ofta inte räcker med det förarbete som en del projekt kan lockas till att göra. Det kan till exempel vara att ”möta ungdomar från en specifik grupp från en elevförening”, eftersom det blir för smalt och inte representativt för barn och unga i stort.

Representation och inkludering

Projektet arbetade med barn och unga med olika funktionsförmågor. ”Särskilt fokus låg på funkisgruppen”, som intervjupersonen säger. Motivet var att det skulle vara ”jättespännande”, men samtidigt ”en utmaning att jobba med konstnärliga mentorskap med barn med tuffa funktionsnedsättningar”. Utmaningarna handlade bland annat om lokaler och rätt stödpersonal. Fler personer blir del av arbetsgruppen om barn har särskilda behov. Hen erfar att det är stor skillnad jämfört med att arbeta med barn som inte kräver anpassningar eller som lever ”i välfungerande familjer”. ”De är” ”självgående”, förklarar hen. Projektet har inneburit att kulturskolor har blivit mer lokalt intresserade av att arbeta konstnärligt med barn med olika funktionsförmågor. Det har ”vidgat synen på barnen” som är i kulturskolan:

Först handlade det om rummen, kommer de in med en rullstol? Sedan handlade det om instrument, behöver vi skapa ett specialinstrument? Och nu har steget kommit till att *alla* [även barn med funktionsnedsättningar] kan uttrycka sig konstnärligt. Det här projektet öppnade upp det tankesättet.

Ett inkluderande synsätt har förstärkts. Intervjupersonen sammanfattar sina upplevelser av arbetet med inkludering med att det är en ”bra prioritering av Arvsfonden, när det gäller målgrupp.” Projektet öppnade även upp samarbeten mellan vuxna aktörer som på olika sätt arbetar med barn, men som sällan ses. I Kulturskolerådets skrift om projektet kan vi läsa att *I dina skor* har väckt tankar

om vad kulturskolan kan göra för att arbeta mer medvetet och inkluderande. En kritisk självreflektion har väckts kring risken med att se vissa barn och unga som inte en del av det vardagliga arbetet.

Ändå tenderar vi att göra verksamhet som rör barn i behov av särskilt stöd till ett särskilt kapitel. Detta vill vi försöka komma tillrätta med, genom att uppmuntra olika tillvägagångssätt för inkludering. Metoden ömsesidigt mentorskap skulle kunna vara ett steg på vägen i en riktning som innebär att musik- och kulturskolan som institution blir en plats där alla kan känna sig välkomna. (Kulturskolerådet, s. 18)

I detta projekt har ”professionella konstnärer tillsammans med barn och unga med funktionsvariationer hittat gemenskap och inspiration genom konstnärligt utforskande” (Slutrapport, s. 6). Vuxenmentorerna uttrycker att de fått nya perspektiv på sitt arbetssätt, och att de har reflekterat över sin syn på prestation.

En svårighet under själva projektets genomförande och som anges i projektrapporteringen anges den uppsökande verksamheten vara. Det vill säga hur barn med funktionsnedsättningar ska kontaktas. Självkritik riktas mot att de inte fullt ut lyckats engagera barn som inte är de vanliga deltagarna i Kulturskolan. I slutrapporten kan vi läsa:

Barn i utsatta områden som normalt inte når kulturskolan har varit underrepresenterade. Man har utgått från redan befintliga kulturskoleelever som varit tillgängliga och lätta att komma överens med eller har man gått via andra kanaler för att hitta barnen med funktionsvariationer. Det hade behövts mera mod och mera uppsökande verksamhet för att hitta de barn som kanske hade behövt projektet ’ännu mer’, men som också hade utmanat de vuxna mentorerna än mer. En teori är att det är väldigt mycket upp till regionansvarigs tid, ork, mod och energi i ett så pass litet projekt. Man har haft rädslan med sig att trampa någon på tårna, utpeka någon som man tror sig hade behövt detta projektet, och då är det lättare att röra sig inom sina trygga ramar, med barn som redan är villiga och tillgängliga (s. 15-16).

Ett annat hinder för att arbeta inkluderande är, som intervjupersonen uttrycker det, att ”synen på barn bland professionella inte alltid är att barn är en resurs”. Detta förstärks av kulturen inom kulturvärlden där ”kulturpolitik

oftare värderar att göra *för* barn istället för *med* barn”. Detta synsätt har länge varit rådande där barn blir: ”En konsumentgrupp som ska ta del av ett utbud. Vi vill vända på det. Ta vara på barns konstnärliga del som viktig och se barnen som bärare av konstnärlig agens. Att öppna upp för det.” Att bryta ett dominerande synsätt inom kulturskolesektorn är en viktig del av projektets mål. Och intervjupersonen formulerar det till och med som en ”hemlig agenda” i termer av att: ”göra mer tillsammans, *med* barn istället för bara *för* barn”.

Spår

Vilka spår har då projektet lämnat? Tre saker lyfts: ett synsätt, lärdomar rörande hur en projektorganisation kan byggas, samt dokumentation. Synsättet rör barn som mer än konsumenter. ”Barn är spännande.” Kulturskolans representanter, enligt intervjupersonen, hör fler röster ute i landet om hur viktiga barns röster är och att hänsyn tas till barns eget ”konstnärliga driv”. Att projektet hade en nationell spridning kan också innebära spår som är med och stärker en inkluderande kulturskola. Projektet slutsats är att *I dina skor* kan få en normstyrande funktion eftersom mentorskap med barn är en fråga som är värd att ta på allvar.

Hur en välfungerande projektorganisation ska fungera är också ett viktigt spår som syns internt i kulturskolans verksamhet. Lärdomar inför framtiden är ett strategiskt tänkande för kommande projekt. Intervjupersonen förklarar: ”Förr så anställdes någon som var duktig på temat och sedan slutade personen. Nu tänker vi oss en projektkoordinator som kan jobba med alla projekt”. Och på så sätt stärks kompetens där den finns och ska vara kvar. Och ”vi skapar ett sammanhang” för andra. Helt enkelt, de som arbetar med målgruppen ska finnas kvar efter projektets slut och på så sätt skapa förutsättningar för att kunskaperna i projektet finns kvar i organisationen och kommer målgruppen till del.

Särskilda material togs fram som till exempel skriften ”Ömsesidigt, konstnärligt mentorskap mellan barn och professionella kulturutövare” som

Kulturskolerådet publicerade, och inspirationsmaterial som avser filmade workshops som synliggör hur man kan arbeta med mentorskap och olika funktionsförmågor. Dessa konkreta spår används när andra, till exempel nya chefer, ska informeras om vad de gjorde och lärde sig av projektet. Intervjupersonen säger att materialet har ”en peppande effekt” som fungerar som ”ögonöppnare” för olika samarbeten och arbetssätt.

Vägar

Viktiga vägar för att skapa spår har nätverk för erfarenhetsutbyten och väl fungerande samarbeten varit. Kulturskolan som organisation innefattar ett nationellt nätverk. För erfarenhetsutbyte av projektets arbetssätt och resultat har ett länschefs nätverk varit viktigt. Samtliga chefer har fått ta del av aktiviteterna *I dina skor*. Organisationen möjliggör således att erfarenheter förmedlas och lämnar spår eftersom det finns en struktur för att förvärvade lärdomar sprids till andra kulturskolor i landet. Under pågående projekt var det viktigt med avstämningsmöten med regionala projektledare. I och med att projektets verksamhet befann sig i tre olika kommuner i Sverige verkade projektledningen för att medarbetarna på dessa platser hade en god kännedom om projektet. Intervjupersonen berättar: ”Alla ska vara medvetna om mål och syfte med projektet”, men också om ”det här ska vi ha med oss under hela året. Hur långt har vi kommit?” Sådana kontinuerliga samtal med de vuxna medarbetarna är viktiga. I annat fall är risken: ”Att det blir en efterkonstruktion. Vilket ofta är det vanliga i projektvärlden.” I projektet användes också skriftliga överenskommelser: ”Vissa av medarbetarna får skriva på ett avtal (som Kulturskolan i Kalix) att de följer målen i Arvsfondsprojektet.” Detta kan vara en viktig sak att tänka på när projekt ska genomföras med flera parter. Samarbeten med kommuner, konstnärligt verkamma, en ideell förening som verkar för allas rätt till ett meningsfullt och aktivt liv med fokus på barn och unga med funktionsnedsättningar, samt med skolor har fungerat väl.

Hinder efter vägen handlar om resurser och professionsideal. I Gävle där projektets mentorsverksamhet var som starkast fanns ingen finansiering efter

projektavslut. Gävle sökte via kommunen, men verksamheten fick drivas vidare inom ramen för kulturskolans ordinarie verksamhet. Erfarenheten är att nya arbetssätt ofta lever ett prekärt liv. För om neddragningar görs (berättar intervjupersonen) så ”går man tillbaka till sitt kärnuppdrag och när det finns resurser så är man mer nyfiken på att också pröva nytt”.

Även om samarbeten fungerade väl är en erfarenhet (som intervjupersonen delar med sig av) att: ”Konstnärliga organisationer har lite svagare” samarbetslust jämfört med skolan. Det kan förstärkas av att konstnärer saknar erfarenhet av projektets syn- och arbetssätt och kanske det ”det personliga modet, ’klarar jag detta?’ ’Vad behöver jag veta?’ En större osäkerhet. Mycket glädje också. Men en oro att ge sig in det här. Det blev ett urval. Till slut hamnade vi med de som är mer intresserade än andra.” Erfarenheten är att konstnärliga organisationer inte per automatik utgår från att deras ”uppdrag är att jobba med det [barn som konstnärligt aktiva]”. Istället är det mål som eftersträvas enligt intervjupersonen: ”Vi ska se till att finns barn i publiken men det är inte vårt kärnuppdrag [att samarbeta med barn]. Det är så de tolkar sitt uppdrag.”

Sammanfattningsvis så tar *I dina skor* fasta på hur ett mentorskap mellan barnmentorer och vuxna kulturaktörer kan skapas, där en del av barnmentorerna har funktionsnedsättningar. Delaktigheten gjordes framförallt i nuet och byggde på att finna en gemensam nämnare mellan målgruppen och projektmedarbetarna. Inför ansökan så undersöktes målgruppens intresse för idéer genom att tala med representanter för en ung målgrupp. Allmänna arvsfondens riktlinjer för delaktighet diskuteras och anses vara svåra att leva upp till. Att arbeta inkluderande med en målgrupp med olika former av funktionsnedsättningar har varit viktigt för kulturskolans läroprocess, och har inneburit en ny öppenhet att arbeta konstnärligt med unga med olika funktionsförmågor. Ett dilemma kan vara konstvärlden professionsideal där barns perspektiv inte alltid ses som en resurs. Projektets viktiga mål har därmed varit att skapa ett syn- och arbetssätt där kulturaktörer ges erfarenhet av att arbeta *med* och inte bara *för* en målgrupp. Projektets kunskaper har spridits inom organisationen på nätverksträffar och via

uppföljningar under pågående projekt. Och tillsammans med väl fungerande samarbeten har detta varit betydelsefulla vägar för de spår som lever vidare.

3.5 Kulturskolan och barn på flykt

Kulturskolan och barn på flykt – Sverige Kulturskoleråd (2015–2018) handlade om att erbjuda kulturverksamhet för barn på flykt. Grundidén utvecklades genom att vara närvarande i samtiden, med ”örat mot marken” som intervjupersonen uttrycker det. Många barn och ungdomar som sökte asyl kom till de svenska kommunerna där kulturskolor finns och Kulturskolan ville ”hjälpa till”. Projektet utvecklades och involverade nyanlända barn och unga. Projektet kunde enligt intervjupersonen bidra ”via kulturverksamheten” med ett andrum där nyanlända unga ”kunde komma bort från den knepiga situationen som de satt i”.

Förhoppningen var att projektets målgrupp bestående av nyanlända och/eller ensamkommande barn och ungdomar med eller utan funktionsnedsättningar lärde känna Kulturskolans verksamhet och på så sätt också inkluderas i Kulturskolans ordinarie verksamhet. Målgruppen lärde känna projektet via boenden för nyanlända, samt via de skolor som involverades i projektet. Projektet beviljades 5 688 174 SEK och hade 4 984 deltagare.

Upplevelser och delaktighet

De vuxna aktörerna i projektet uttryckte att det var en stark upplevelse att arbeta med asylsökande barn och ungdomar. Det har enligt intervjupersonen varit: ”Otroligt rörande.” De pedagoger som var involverade fick en ökad insyn och kunskap om de asylsökandes vardag i hemlandet och resa till Sverige. Det handlar om ”fantastiska historier som man fick höra”. Det meningsfulla för målgruppen handlade enligt intervjupersonen om att de ”fick hjälp att sätta ord på tankar och känslor. Få vila i något. Slippa boendet ett tag. Det blev som en fristad. Projektet har betytt mycket för det enskilda barnet”. Det som utmärkte målgruppens upplevelse var att få ”vara med andra i ett lustfyllt sammanhang” minns intervjupersonen och fortsätter: För ”när allt snurrar

runt omkring en” kan en gemenskap i det kulturella skapandet bidra till ett subjektivt välmående åtminstone för stunden. Arbetet med att skapa delaktighet diskuteras genom att också kritiskt reflektera över att förutsättningarna för det ser olika ut beroende på målgrupp. Målet var att de nyanlända skulle vara involverade:

Vi hade en stor ambition om det. Men ska man vara lite krass och ärlig. Ju mer utsatta barn desto svårare är det att involvera dem. Man kräver från Arvsfonden att de ska vara involverade före, under och efter men det är en omöjlighet för ensamkommande barn. Det är omöjligt. Det går bara inte.

Att jobba med utsatta grupper ställer andra krav förklarar intervjupersonen:

På ett generellt plan finns det en inbyggd naivitet om ungas inflytande. Då blir det bara medelklassprojekt. Eller självgående unga som kan föra sin talan. Det är jätteenkelt, vi skulle kunna göra 10 000 sådana projekt. Men ju mer utsatt desto svårare. Och det är cyniskt att ta kontakt med ungdomar och säga att om ungefär ett halvår kan det bli något.

I detta projekt innebar det att den unga målgruppen inte var delaktig i den initiala projektplaneringen. I stället stämde idéer av med vuxna aktörer som arbetade med nyanlända barn samt ensamkommande unga vuxna som varit i Sverige en längre tid och som delade med sig av egna erfarenheter. Däremot var målgruppen delaktig i planeringen och genomförandet av delprojekten. För att skapa denna delaktighet var projektledningens strategi att ”få målgruppen att få känna på verksamheten först. För utan att veta vad det finns för möjligheter kan det vara svårt att tycka till.” Därefter har aktiviteter och verksamheter enligt intervjupersonen ”successivt utvecklats och avvecklats utifrån målgruppens mottagande och upplevelser”.

Eftersom de flesta kulturskolor har kö till ordinarie kursverksamheter var det en liten andel av målgruppen som började den traditionella vägen med att gå en kurs på Kulturskolan. Istället skapades nya utbud – en större palett av aktiviteter och sätt att arbeta på. Och projektledningen ställde krav på att pedagogiken skulle utgå från barnens egna berättelser och erfarenheter, samt att de unga skulle få testa olika saker. Det fanns en medvetenhet om att gruppen nyanlända är heterogen och att det kunde finnas en fara i att

delprojekt valde att göra aktiviteter som inte skulle ta hänsyn till individuella önskemål. ”De [målgruppen] har ju inget att göra med varandra annat än att de är nyanlända.”

Projektet synliggjorde även kulturskolans konventioner. Mötet med nyanlända familjer pekade till exempel på sårbarheten i etablerade men dolda överenskommelser som utgår från: ”Att föräldrar ska veta hur det går till, att man ska anmäla sig, man ska ha ekonomiska resurser. Och att man är stabil på samma plats över tid.” Projektets verksamhet behövde däremot vila på en annan grund. Målgruppen söktes upp där den redan fanns (till exempel på boenden) och så gjordes ”saker där och då”. Under helger och lov samt utan anmälan och avgift. Detta var centralt menar intervjupersonen eftersom: ”Den traditionella kulturskolan har en avgift. Vem ska betala det? Och en kö. Med väntan. En ny verksamhetsform behövdes i denna kris.”

I detta projekt har de goda förutsättningarna för delaktighet varit att ”inta en pragmatisk hållning”, där delaktighet har säkrats genom att arbeta med inflytande på flera nivåer. Det har handlat om välinformerade vuxna projektdeltagare som lyssnar av den unga gruppens önskemål, samt att en bredd av olika aktiviteter erbjudits så att målgruppen som inte på förhand vet vad som finns att välja mellan får kännedom om det. Det handlar som intervjupersonen beskriver det om att: ”Laga efter läge.”

Intervjupersonen är självkritisk rörande vårdnadshavares roll i kulturskolan. Hen säger: ”Rent generellt är vi för dåliga på föräldrasamverkan.” Under genomförandet blev det tydligt att målgruppens vårdnadshavare var viktiga för barnens möjlighet att delta eftersom ”en offentligt finansierad kulturskola är inte så vanligt i världen. I andra delar av världen är det mer en elitverksamhet.” Inom ramen för projektet arbetade de med att integrera vårdnadshavare i den mån det var möjligt. De inspirerades av El Sistema-verksamheten på så sätt att hela familjer bjöds in till aktiviteter.

Utmaningar för delaktighet handlade om att Kulturskolan var en ny erfarenhet hos nyanlända. Så kunskap om vad kulturskolan är och kan erbjuda behövde förmedlas. Ytterligare en utmaning handlade om den utsatthet som följde en

osäker boendesituation. Ibland bodde barn och unga bara under korta perioder på samma plats. Definitionen av vad Arvsfondens kriterium delaktighet är diskuteras i relation till frågor om social och kulturell reproduktion, och om den inneboende risken att återskapa snarare än att förändra relationer mellan unga och kulturen. Det vill säga att det är en: ”Välanpassad medelklass” som passar bäst in i ansökningshandlingarnas mall. Intervjupersonen menar att delaktighet utgår från att målgruppen är homogen snarare än heterogen. I Arvsfondens kriterier är det viktigt att personer ur målgruppen, eller företrädare för målgruppen deltar aktivt. Men delaktighet i planeringen kan se ut på olika sätt (Allmänna arvsfonden 2023c, s. 4). Intervjupersonen menar dock att Arvsfonden bör utveckla en större medvetenhet kring hur olika livsvillkor skapar olika villkor för hur delaktighet kan formas. Det finns ingen mall att följa. Snarare är delaktighet något man gör i mötet med den specifika målgrupp som ett projekt avser att arbeta med. Några råd till Arvsfonden blir enligt intervjupersonen därmed att de som söker medel bör:

Inventera vilka andra aktörer som har erfarenheter som jobbar med dessa unga. Finns det kartläggningar att använda? Finns det kunskap på Arvsfonden som kan användas? Uppmuntra till fler sätt att skapa delaktighet som inte bygger på en färdig mall som passar vissa målgrupper bättre än andra.

För om målgruppen (enligt intervjupersonen) ”ska vara delaktiga, före, under och efter då hade inte vårt projekt kunnat realiseras. Nyanlända är en heterogen grupp”. Det gör att det inte på förhand går att bestämma vilka aktiviteter som kan passa.

Att Arvsfonden efterfrågar delaktighet är uppskattat, men intervjupersonen betonar: ”Att om det inte bara ska vara poesi krävs det en medvetenhet om att det är svårt. Vem lurar man till slut? Vi, Kulturskolan, ska inte göra några hitte-på-projekt. Vi ska involvera de som vill jobba med detta.”

Representation och inkludering

Erfarenheten i projektet var att den yngre målgruppen var enklare att nå. Just vid 13-årsåldern ”tappade” de den unga målgruppen. ”De vill andra saker.” Så desto äldre ungdomar desto svårare att engagera. Undersökningar har visat att

ungdomar kan förknippa kulturverksamheter med barndomen, det vill säga något de lämnat bakom sig (Lund, 2008). En tydlig minnesbild var även:

De unga [i projektet] var så trötta på att bli behandlade som grupp trots att de hade olika bakgrunder. 'Ni är en målgrupp ni ska dansa.' Det hade vi inte tänkt på så bra innan. Varför ska de ha så stark grupp känsla? Bara för att de är i samma ålder? Fritidsaktiviteter är till för att man är intresserad och för att hitta en glädje i det och inte känna sig tvingad för att man är nyanländ.

En kritisk självreflektion inom organisationen utvecklades som ett resultat av mötet med nyanlända och kulturskolans aktiviteter.

Spår

Projektets erfarenheter nådde en stor del av Sveriges kommuner. Erfarenheter som projektet gjort har spridits till samtliga kulturskolechefer, presenterats på kurser och konferenser inom organisationen, och korta filmer har lagts ut på kulturskolans webb. Och dessa används i fortbildningsverksamhet.

Verksamheten som den utvecklades under projekttiden finns dock inte kvar. Här är den enkla anledningen att målgruppen nyanlända inte finns kvar på samma sätt som när projektet startade år 2016. Men intervjupersonen menar att erfarenheter har gjorts inom organisationen som har lett till att anställda har vunnit kunskaper om hur de kan arbeta med nyanlända, eller i en bredare mening med målgrupper som på olika sätt är sårbara eller utsatta. Projektet har utvecklat Kulturskolan. Denna utveckling består i en bekvämhet att samarbeta med andra aktörer och att vara en verksamhet för fler än de barn och unga som lever trygga och väl etablerade liv på en och samma plats. Andra utsatta grupper i samhället är en målgrupp som Kulturskolan har blivit mer redo att samarbeta med som ett resultat av projektet.

För intervjupersonen är en positiv effekt att projektet blev omtalat och fick en medial spridning som innebär att synsätt har spridit sig på lokal och nationell nivå. I politiska och andra sammanhang kunde reaktionen bli: "Aha, Kulturskolan kan också ta sig an sådana här saker." Kulturskolan kan vara en angelägen verksamhet på ett samhälleligt plan som berör fler än de som redan känner sig tilltalade. Projektet har inneburit en annan självbild, inåt såväl som

utåt: ”Vi har blivit en aktör som kan ta sig an samhällsutmaningar.” I konkreta termer innebär det i dag att ”Kulturskolan kallas till stökiga områden nu – vi har bidragit till att vi kan hugga i när saker är knepiga och utmanande.” Förväntningar och förhållningssätt till Kulturskolan har förändrats. Kulturskolan har enligt intervjupersonen genom projektet fått en ”mer samhällsbärande roll”, och ett mer uppsökande arbetssätt. En lärdom handlar om att Kulturskolan har fått erfarenhet av att arbeta med ”barn som inte har så starka strukturer runt om kring sig.”

Vägar

De framkomliga vägarna för nya syn- och arbetssätt har handlat om att involvera ett mycket stort antal kommuner och därmed kulturskolor. En metod för att komma ut till kommuner utvecklades. Intervjupersonens analys av en annan framkomlig väg handlade om att inte använda en förbestämd metod. I stället tilläts de metoder som användes växa fram dynamiskt från lokala förutsättningar, och de inventeringar som gjordes rörande möjliga aktiviteter i relation till vilka som skulle möta den unga målgruppen. Så ett sökande på plats snarare än ett utprovande av en specifik metod karaktäriserade verksamheten. På gott och ont ”byggde vi flygplanet medan vi flög” berättar intervjupersonen.

En svårighet som projektet mötte var att de organisationer som byggdes upp på orter i Sverige förändrades eller till och med upphörde under projektets gång. ”Man strök immigrationen och många lämnade småställen och att det är ett rörligt mål var det mest utmanande i projektet.” Projektets verksamhet var också svår att planera. Från en vecka till en annan kunde det vara en annan grupp som de vuxna aktörerna mötte. ”Barn försvinner eller hamnar någon annan stans.” Samtidigt som:

En stor utmaning var att hantera nyanlända tidigt i processen. Många rev och slet i gruppen samtidigt. Alla goda krafter ska samarbeta. Så det blev turbulent kring gruppen. Man märkte att det var mycket att nya strukturer skulle byggas upp som inte gjorts tidigare.

Sammanfattningsvis aktualiserar *Kulturskolan och barn på flykt* hur en etablerad kulturinstitution som Kulturskolan kan bidra till att stärka barn som är på flykt, och deras livsvillkor och subjektiva välbefinnande i en prekär situation. Idéer till projektet stämdes av med representanter för målgruppen, och under det pågående projektet var det individuella önskemål och den rådande livssituationen som påverkade aktiviteternas utformning. Utmaningar för delaktighet har handlat om att informera målgruppen och deras vårdnadshavare om vad kulturskolan är och kan erbjuda, samt att verka för att gruppen nyanlända som är heterogen inte behandlas homogent. Därtill kunde barn och deras familjer bo mycket temporärt på ett boende. Så barn som projektmedarbetare lärt känna kunde vid nästa tillfälle inte längre vara kvar på platsen. Även om asylsökande barn har minskat i antal i Sverige har Kulturskolan genomgått ett institutionellt lärande där deras egna förgivettaganden har synliggjorts. Detta var möjligt i mötet med en ny målgrupp som inte har några förkunskaper om kulturskolan. Kulturskolan har via projektet fått ett nytt socialt anseende (menar intervjupersonen) som en kulturinstitution som kan vara en samarbetsaktör i kriser där barn och unga är drabbade. Denna nya bild av kulturskolan skapades via vägar som handlade om att involvera ett stort antal kommuner. Projektet var nationellt spritt men med en central huvudorganisatör.

3.6 Skratturnén – För alla barns rätt

Skratturnén – Clowner utan Gränser (2015–2018) är ett nationellt projekt med fokus på demokrati och delaktighet. Syftet med projektet var att öka barns kännedom om barnkonventionen på ett engagerande sätt. Grundskoleelever skulle ges en ökad förståelse för barn som är på flykt och hur barns rättigheter kan förverkligas i en levd vardag. Föreningen *Clowner utan gränser* genomförde en föreställning på beställning av kommuner/skolor.

De fick en föreställning och en kort föreläsning [teatersamtal] direkt efter föreställningen, vi visade en film om barns rättigheter och vårt arbete för både vuxna och barn och en kort metodgenomgång av materialet för pedagogerna.

Syftet var att engagera barn för att gemensamt bidra till en bättre värld där alla människors lika värde beaktas. Intervjupersonen är glad över att barnen fick ”en rolig och härlig upplevelse och en ökad förståelse för barn i flyktsituationer. Och att de kunde arbeta med barnkonventionen och få en större förståelse för sina egna rättigheter”. Målgruppen var barn mellan 6–11 år. Organisationens erfarenhet är att metoderna fungerar bra för just låg- och mellanstadiet. Ett stort antal skolor och elever har fått möjligheten att se föreställningen och att delta i den efterföljande diskussionen. Det handlar om 193 skolor på elva orter och cirka 38 000 elever har nåtts av projektet genom föreställningen. Projektet beviljades 5 846 369 SEK.

Upplevelser och delaktighet

Upplevelserna av projektet var positiva hos både barn och pedagoger, och de fick: ”Jättefin feedback.” Utvärderingar skrevs av barn och pedagoger. Vad som varit bra och om något behövde förändras noterades. Delaktighet gjordes under genomförandet och det var också så delaktighet tolkades i projektet.

Föreställningen var interaktiv, vilket möjliggjorde ett aktivt deltagande. Eleverna behövdes i föreställningen för att ”hjälpa till att hitta den gömda clownen”. Intervjupersonen fortsätter: ”Man gör en rolig grej av att det barn som kommer upp [på scenen] är jättestarkt och får lösa något som clownerna inte klarar av.” Barnens kapacitet är en central kraft för att lösa problem i nuet.

Under projekttiden var det mycket fokus på barn på flykt, eftersom det var ”den tiden i Sverige” som intervjupersonens uttrycker det. Under första projektåret genomfördes en klasstävling där klassen skulle ut och göra något för någon annan. Ett flertal klasser valde att besöka boenden för asylsökande och baka tillsammans. Eller så kunde en loppis göra tillsammans med nyanlända där intäkterna gick till asylboenden.

Ett brev skickades hem till vårdnadshavare med en text om flykt och vänskap. För skratt och lek behövs inget språk. Brevets budskap var: ”Vi är samma. Du och jag. Med samma rättigheter. När känner du dig välkommen? Prata gärna om detta tillsammans hemma. Om att hjälpas åt.” Projektet hade ”en

jättemöjlighet att påverka. Även om vi är politiskt oberoende så är det ändå politik. Att öka förståelsen för barn på flykt.” I slutrapporteringen till Arvsfonden uttrycks denna förhoppning:

Deras [elevernas] roll i projektet är att vara bärare av kunskapen kring deras och andra barns rättigheter, vi hoppas att vi genom att arbeta med barnkonventionen och uppmärksamma situationen för barn på flykt bidrar till ett mer tolerant samhälle och utbildar kommande generation om allas lika värde och rättigheter (s. 10).

Eleverna kunde även delta i en frivillig tävling. 60 bidrag från 60 klasser anmälde sig, och tävlingen handlade om att skapa en genomtänkt lekidé rörande barns inkludering och tillgång till sina rättigheter. Återkopplingen gavs via en lekjury som provade alla lekar som kom in. Dessa tävlingsbidrag publiceras på projektets hemsida för inspiration till andra, och den vinnande klassen erbjöds ytterligare en föreställning.

De goda förutsättningarna för delaktighet har enligt intervjupersonen handlat om ”mötet mellan professionella artister och barnen. Och få barnen delaktiga i föreställningen.” Engagemang och nyfikenhet för frågorna skulle väckas, och det gjordes genom medveten *casting*. Artister valdes som har arbetat som volontärer på en internationell arena för ”de hade något att berätta om”. En annan förutsättning för delaktighet var kommunikationen med skolor. Den fungerade bra och projektledningen var tydlig med projektets innehåll till pedagoger och vårdnadshavare. Ibland fanns det hinder i arbetet med delaktighet. Första året försökte projektledningen skapa ett utbildningstillfälle för pedagogerna, men det var svårt att realisera eftersom alla arbetade på olika tider. Lösningen blev enligt intervjupersonen att utbildningstillfället ”bantades ned till ett möte i personalrummet”.

Representation och inkludering

Clowner utan gränser eftersträvar en bred representation på scen ”så att man kan känna igen sig”. Detta är en självklarhet inom organisationen. Socialpsykologiska identifikationspunkter är centralt vilket betyder att individer med olika erfarenheter har möjlighet att identifiera sig med

handlingen (Lund, 2022). Det handlar enligt intervjupersonen om igenkänning för att också kunna ”bryta vem och vad man vanligtvis ser på scen”. I den konkreta *castingen* handlar det om att låta ”andra kroppstyper, bakgrund, språk och åldrar” få ta plats på scenen. Det kan också betyda att föreställningar görs verbalt språkfria för att tillgängliggöra förståelse. De arbetar genomgående med att vara normkritiska i sin gestaltning. Män kan vara svaga och kvinnor starka. I den film som producerades gjordes karaktärerna fria från ett bestämt kön. På så sätt utmanas även konventioner inom clownkonsten.

Förutom representation på scenen prioriterades vissa områden i Sverige högre än andra. En prioritering som gjordes mot bakgrund av en vetenskap om att det finns en kulturell segregation, det vill säga att rätten till kultur är ojämlikt fördelad. Och för *Clowner utan gränser* är just ”rätten till kultur en av de viktiga delarna i barnens rättigheter”. Det innebar enligt intervjupersonen att ”hela turnén lades i områden där inte alla barn har lika rätt till kultur.” Det handlar om socioekonomiskt utsatta områden där tillgången till kultur behöver stärkas. Intresset var stort hos skolorna. Det fanns en tacksamhet från skolan över att kulturen tillgängliggjordes på den plats där de verkade, samt för elever där mötet med scenkonsten inte är en självklarhet. Det visade sig att det var första mötet med en cirkus för många av eleverna. Skrattet i sig kan vara en viktig dimension för att överbrygga erkännandeklyftor (Lund 2022). *Clowner utan gränser* uttrycker det så här i sin slutrapportering:

Genom föreställning, film och samtal har vi med hjälp av blandningen mellan det teatraliska och det allvarliga inslaget ökat barns förståelse att även om vi är från olika kulturer och har olika erfarenheter, binds vi samman genom skrattet och leken. Skratt förenar, bortom politiska, ideologiska, språkliga och religiösa separationer (s. 4).

Spår

Projektet syftade inte till att bli en bestående verksamhet, men däremot att den kunskap som projektet förmedlade ska vara tillgänglig. Det som lever vidare är ett metodmaterial med en koppling till läroplanen med övningar om barns rättigheter, och att möta barn på flykt. Detta material går att ladda ner utan

kostnad för lärare och andra intresserade på *Clowner utan gränser* hemsida. I olika sammanhang kommunicerar *Clowner utan gränser* att detta material finns, och det är fortsatt trafik till webbsidan. *Clowner utan gränser* blev mer kända i Sverige som ett resultat av projektet. Och erfarenheten som Arvsfondsprojektet gav har inneburit en kunskap inom organisationen av att ta sig an större projekt.

Vägar

Viktigt för projektet har varit att det har ”legat rätt i tiden, med en stor flyktingström 2015 och framåt”. Intervjupersonen berättar: ”Alla projekt handlar om att vi ser ett behov som finns och så skapar vi och formulerar ett projekt utifrån det behovet. Och försöker finna finansiering.” *Clowner utan gränser* är även en organisation som har erfarenhet av att arbeta med de frågor som de sökte medel för.

Skolan fungerade bra som en samarbetspartner. Det ”kändes” helt enkelt ”väldigt enkelt, lättarbetat och tacksamt. Skolor ”ville ta emot oss”. Upplevelsen var att skolan tänkte att ”det här är perfekt”. Ett flertal av skolorna valde att skapa temaveckor som blev en ingång till frågor om barn på flykt och barns rättigheter. Vid de tillfällen där skolan var lite svårare att nå så handlade det om lärares knappa tidsresurser.

Sammanfattningsvis så handlade *Skratturnén* om att skapa förståelse för barn på flykt och att stärka barns lika värde. Barns, vårdnadshavares, och pedagogers delaktighet togs i beaktande. Publikens bjöds in under föreställningen, vårdnadshavare fick ett brev hemskickat om vad skratt och lek kan betyda för vänskapen mellan barn med olika modersmål, och pedagoger fick ett informationstillfälle om föreställningen. Skolor var välkomnande och uppskattade föreställningens tematik. Representationen på scenen av människor med olika kroppar och erfarenheter har varit viktig, och skrattet används som en inkluderande emotion. Ett uppskattat metodmaterial kan fortsatt laddas ner. Och *Clowner utan gränser* har blivit mer kända som en följd av projektet, samt lärt sig hur stora projekt kan ros i land. Att

flyktingsituationen i Sverige var mycket aktuell, och att skolor uppskattade möjligheten att arbeta med frågor om att vara på flykt och barns lika värde i samband med *Skratturnén* var viktiga vägar för de spår som projektet lämnat. Därtill är *Clowner utan gränser* en scenkonstgrupp som har god kunskap om projektets frågor.

3.7 ... när vi lyser för varandra

Projektet *... när vi lyser för varandra* – Scenkonstgruppen Kollaborativet (2015–2018) handlar om att skapa bättre förutsättningar för teckenspråkiga barn att delta och bidra i kulturlivet. Projektet handlar om att göra *med* istället för *för*, och kännetecknas av en opinionsbildande dimension om teckenspråk och dess status i Sverige. Innehållsligt så producerades sceniska produktioner; seminarier genomfördes och samarbetsprocesser med deltagargruppen utvecklades, och information spreds.

Målgruppen utgjordes av teckenspråkiga barn i förskoleålder och i grundskolan, samt deras vårdnadshavare och pedagoger. Projektet ville även nå ut till en hörande målgrupp. I de aktuella verksamheterna har 131 individer deltagit ur Arvsfondens primära målgrupp. Det vill säga barn och ungdomar med eller utan funktionsnedsättning, samt personer från 26 år med funktionsnedsättning. Därutöver har många barn, unga, och vuxna tagit del av projektet sceniska produktioner. Och vuxna även tagit del i seminarier, presentationer, och samtal som förts inom ramen för projektet. Projektet beviljades 4 870 182 SEK. Målgruppen teckenspråkiga barn och unga nåddes genom att bjudas in till sceniska produktioner. I första hand kontaktades skolor med en teckenspråkig anknytning, och inbjudningar skickade till särskolor. Elevgrupper från grundsärskolan kom att delta i projektet. De uppskattade de sinnliga och taktila inslagen i uppsättningarna. De var inte den direkta målgruppen men passade väl in i de innehållsliga dimensionerna av projektet enligt intervjupersonen. Idén till projektet väcktes av en personlig erfarenhet (i projektledningen) av att vara förälder till ett barn med en hörselnedsättning.

Upplevelser och delaktighet

Målgruppen har varit positivt inställda till projektets aktiviteter enligt intervjupersonen. Den positiva responsen från barnen med en teckenspråkig förmåga tolkas mot bakgrund av att det är sällan de får möta konst och kultur som ”passar dem”:

Jag tror att barnen tyckte det var spännande och roligt att utforska rum och material. Det blev något som de kände stolthet över. Att fler fick ta del utav. En viktig grej att det inte bara var ett projektarbete på en förskola utan att det också blev något som de kunde ta med föräldrar på. Flera förskolor kom tillbaka och upplevde [scen]produktionerna flera gånger.

Intervjupersonen tror att intresset för kultur har levt vidare efter projektets avslut. Inte minst eftersom traditionen hos familjer med teckenspråkiga barn inte har varit att göra konst och kultur som aktivitet med sina barn. Utan snarare har fritiden handlat om att mötas i sportsammanhang, men via projektet började vissa familjer se potentialen i kulturella verksamheter.

Sceniska upplevelser skapades av och för barn som är teckenspråkiga. Barnens konkreta medverkan har varierat beroende av ålder och projektets olika faser. Delaktighet var en ”en närvarande fråga” under projekttiden. På förskolor kunde delaktighet handla om att vara i nuet, där och då, med en fokus på en kommunikation som inte byggde på det verbala språket. I två förskolor deltog barn och förskollärare genom att pröva sceniskt material, komma med idéer, samt ge respons och visa vad som var av intresse med hjälp av sina egna kroppar. Här blev delaktighet en upplevelse. Och kunskapen för alla blev att kommunicera kan man göra på olika sätt. Projektgruppen arbetade nära pedagoger för att stämma av vad som fungerade för olika grupper. ”Pedagogerna blev” enligt intervjupersonen ”en förlängning av barnen, de var nära”. Att få göra sin röst hörd på sina villkor blev en central form av delaktighet. Inom ramen för projektet pågick en diskussion om ”hur man ska se på delaktighet”. I arbetet med de yngre barnen blev delaktighet något som gjordes. Intervjupersonen berättar att det handlar om: ”Delaktighet genom sin perception. Sitt utrymme att få utforska i rummet.” Hen reflekterar: ”Jag vet att i ansökningsprocessen [till Arvsfonden], så var det en fråga, hur man ser på

delaktighet. Men ibland måste det vara de som är nära barnen som blir ett språkrör för barnen.” I praktiken kom det att handla om att skapa en plats och en process där det viktiga blev att: ”Utgå från det barnen har förmågor till och är intresserade av. Hur kan vi vara med och skapa nya processer utan att vi styr över dom?” En dialog med förskolepedagoger skedde dock under utvecklingsfasen.

För de unga vuxna skapade samarbetsprocessen en delaktighet där möjligheten att uttrycka sin livshistoria och att få gehör för idéer om hur samhället kan bli mer inkluderande stod i centrum. Det kunde handla om behov som har identifierats hos institutioner av att till exempel öka sin kunskap om HBTQ-frågor.

Under genomförandet växte processerna fram på plats. Hela förloppet var inte planerat på förhand, utan växte organiskt fram i dialog med barn och pedagoger. Projektet använde vad intervjupersonen kallar för ”ett utvärderande arbetssätt”. Aktiviteter och reflektioner dokumenterades, där frågor diskuterades som hur man kan arbeta med en scenisk produktion som kan nå fler och hur barnen kan synliggöras i sceniska produktioner. Mer formella utvärderingar om olika samarbetsprocesser utfördes även:

Konkret betydde utvärderingarna mycket för oss. Vi fick med oss erfarenheter som påverkade nästa samarbetsprocess. Vi fick en tydligare bild av hur vi kan förbereda oss och vad vi kan rimligt hinna med. Det handlar om att hela tiden ha en dialog med pedagogerna och hur den kan struktureras bättre för att nå målet. Hur ser rummen ut? Hur stora är grupperna? Vad har pedagogerna för erfarenheter? Och även pedagogisk profil? Det kunde vara ganska olika. En del var mer Reggio Emilia än en annan förskola. Det fick betydelse.

Som en oavsiktlig och positiv konsekvens av projektet utvärderande förhållningssätt så skapades ett ömsesidigt lärande. Förskolorna blev medvetna om sitt eget förgivettagna arbetssätt och vilka resurser de själva hade att tillgå. De ställde frågor till sig själva: ”Kan vi strukturera om arbetet på ett annat sätt än vi brukar göra?” Intervjupersonen berättar att det var en reflektionsprocess som var bra för båda parter: ”Vårt arbete speglades genom dom, men deras verksamhet blev också reflekterad.”

De goda förutsättningarna för delaktighet handlade om tid och tillitsfulla relationer. En viktig sak som intervjupersonen lyfter är: ”Att vi träffade barnen många gånger. Vi kunde bygga en relation. Barnen fick en relation till oss och den upplevelse och utforskande som vi försökte skapa förutsättningar för. Barn tog för sig mer och mer över tid.” De tillitsfulla relationerna skapade:

En trygghet i rummen för alla och för utforskandet. Det som är väldigt intressant är just, hur vuxna gång på gång, uttrycker att de kan backa mer och mer och får på så sätt se nya sidor av barnen. De [pedagogerna] får en möjlighet att uppleva tillsammans med barnen utan att vara den som vet mer än barnen. En pedagog, som har en blandad barngrupp med resursplatser och barn med komplexa funktionsvariationer sa att det finns en stor chans att barnen som har resursplats och som i andra sammanhang inte [är lika delaktiga] som barnen från den kommunala kön i sociala strukturer och lekar att det som uppstod [via projektet] var att barnen på resursplatser blev förebilder för de gick så mycket in i upplevelsen. Och de andra barnen blev påverkade av dem. För det var andra som uppmärksammades på andra sätt. Det normkritiska perspektivet innebar att de inte behövde känna sig som den andra.

Det blev en upplevelse för pedagogerna att se barnens förmågor på nya sätt berättar intervjupersonen. Svårigheterna för delaktighet handlade om tid, om tiden som en knapp resurs. Att arbeta med en pedagogisk verksamhet är att ”pedagoger har så lite tid att avsätta för reflektionsmöten med oss. Samtidigt som det är jätteviktigt att det kan ske.” På särskilt en förskola så uppstod det svårigheter med samarbetet med de vuxna på förskolan.

Det som var svårt var att speciellt på [förskola X] var det så många assistenter som inte var anställda av förskolan utan de var kopplade till barnet. Vi nådde aldrig dem i några möten. Vi visste inte vilken information de fått. De kände sig nog inte så delaktiga. De höll i sitt barn lite extra av osäkerhet så de barnen hade kunnat ta ännu mera plats. Det var några sådana exempel på tillfällen där man kände att det var svårt att komma igenom.

Projektledningen hade velat ha reflektionsmöten med alla pedagoger, men det var inte möjligt att genomföra vilket i sin tur kan ha påverkat upplevelsen av delaktighet hos barnen. Läroprocesserna hos projektmedarbetarna har varit stora. Och det har blivit tydligt hur viktigt det är att det finns förtroendefulla relationer mellan barn, pedagoger, och de som är anställda via projektmedel.

Intervjupersonen säger helt enkelt: ”Det är det som det handlar om. Om inte det funkar så blir det inte bra och ingen känner sig delaktig.”

Representation och inkludering

Centralt i projektets inkluderingsperspektiv har varit projektgruppens tvåspråkighet. Det fanns teckenspråkiga medarbetare i projektet för att alla i projektet skulle få en större förståelse för målgruppen, och för att stärka målen om hur scenkonst kan vara inkluderande för barn som är teckenspråkiga. Gruppen utrikes födda var hög i gruppen. Det var svårt att nå CODA (children of deaf adults), det vill säga de som är fullt integrerade i vanlig verksamhet. Även om fokus i projektet har varit språklig tillgänglighet har även val inom de sceniska produktionerna gjorts för att undvika att reproducera stereotypa könsuttryck. De har också arbetat med att ha en jämn fördelning av olika könsidentiteter i trycksaker och bilder. Projektet lyckades inte heller samarbeta fullt ut med teckenspråkiga *Communitys*. ”Det fanns en viss skepsis” berättar intervjupersonen.

En central förutsättning för att skapa en delaktighet i projekt som rör barn, unga, och vuxna som har hörselnedsättningar handlar om att bryta med konventioner.

Jag tror att man måste uppmärksamma frågan om hur man kan vara delaktig utan det verbala, kodade språket. Man glömmer bort barnen som inte har tillgång till de kodade språken. Tänka till där om hur man arbetar på okonventionella sätt. Relationsskapande med rummet. Vara i perceptionen. Vi har väldigt mycket att lära av dom barnen. Att man börjar på ett annat håll. Inte tänka att man kan intervjua barnen eller samarbeta på konventionella sätt. Vara öppen för det okonventionella.

En tydlig vision i samarbetsprocesserna med barnen är att de skulle känna sig representerade i de sceniska produktionerna. ”Det skulle bli en upplevelse för barnen även om de inte var med rent fysiskt i produktionerna.” Det löstes genom ett aktivt arbete med att ta fram ett filmat material från skapandeprocesserna, där vissa fragment blev projektioner i de iscensatta rummen. Det kunde handla om att någon, som en projektion, vinkade till publiken. En känsla skapades av ”det är större än vi som är aktörer [på scen]”.

De tyckte att det var jätteroligt att se sig själva eller året efter se sin kompis. Den teckenspråkiga målgruppen är så liten så att alla vet nästan vilka alla är. Min upplevelse är att det blev en ganska stark representation av målgruppen i de sceniska produktionerna.

Representation handlar så klart även om språk. Särskilt i detta projekt. ”De vokabulär som barnen använde spann vi vidare på. Vårt jobb var att hitta sceniska former som det kan fungera på.” I detta arbete blev de döva projektmedarbetarna viktiga för att det skulle bli så bra som möjligt. Inte minst för att ”hitta ett scenspråk där den teckenspråkiga målgruppen kunde känna att det här är mitt språk. Samtidigt som den hörande målgruppen skulle bli så pass fascinerande men inte känna att det var för svårt att hänga med.” En stolthet över ”sitt [tecken]språk” var en självklar ingång för projektet.

Projektet ... *när vi lyser för varandra* mötte även barriärer för inkludering som hade med erfarenheter av det scenkulturella uttrycket och projektmedarbetares egna funktioner att göra. De märkte att vårdnadshavare och barn inte var självklara inför kulturvärlden. Som vårdnadshavare till ett barn med hörselnedsättning kan det finnas: ”En känsla av att vara inte vara inkluderad i kultur- och konstupplevelser.” För vårdnadshavare var det en ny upplevelse att kultur kunde vara något för hela familjen: ”Familjer tycker det är ovanligt med kultur som kan engagera hela familjen på ett jämlikt sätt.”

Erfarenheten var även att de inte har rätt redskap eller erfarenheter av att arbeta med den döva målgruppen. ”Ute i landet så är det en språklig minoritet och det är känsligt. Och när vi inte hade utrymmet att gå i dialog med hur vi jobbar så fanns det en skepsis kring: Vad ska ni göra med vårt språk?” Tid som en viktig resurs för tillitsfulla relationer återkommer som en central fråga för väl fungerande samarbetsprocesser. Intervjupersonen erfor: ”Det är speciellt att jobba mot en språklig minoritet. Hur man uttrycker sig. Och hur det faller ut.”

Spår

Projektet har lämnat konkreta spår i form av ett metodmaterial. Och en film producerades där vuxna döva är i fokus. Den heter: *Det som rör oss – ett*

performativt laboratorium i teckenspråkets universum och baserades på deltagarprocesser som gjordes med samarbetspartner på en förskola, med teckenspråkiga familjer inom intresseorganisationen DHB Södra, samt vuxna döva/hörselskadade teckenspråksstuderande deltagare vid en folkhögskola. Det som framförallt lever kvar är ett syn- och arbetssätt. Det handlar om ”att öppna perspektiv mot andra målgrupper” och ”om en approach att jobba deltagarorienterat” i ”samarbetsprocesser där vi fortsätter att utveckla det sceniska språket”. Det handlar om ett deltagarorienterat och samhällsförankrat syn- och arbetssätt.

Vi jobbar utifrån tanken: ’Hur upplever man detta om man inte hör?’ Finns det något taktilt som man kan uppleva och som inte bygger på att alla har normalhörsel? Det är ett perspektiv som lever vidare.

Intervjupersonen berättar att i seminariesammanhang där kulturaktörer och beslutsfattare möts delar scenkonstgruppen erfarenheter från projektet. Erfarenheter från projektet har något att lära pedagog- och konstvärlden. För pedagoger kan projektet bidra med att tillföra nya insikter i den egna verksamheten. Det samma gäller för kulturvärlden bland annat när det gäller talet om publikutveckling. I projektets slutrapport kan man läsa om inkluderande lärdomar som har gjorts:

Att språk lever, skapas och förändras av dem som använder och att svenskt teckenspråk, precis som alla språk fungerar på detta sätt, vill jag mena har varit en ögonöppnare för många hörande vuxna/pedagoger, något som i ett vidare perspektiv kan få betydelse för hur de pratar om språket inför eleverna och vilken kunskap om språket som sprids i förelängningen över tid (s. 24).

Erfarenheter från projektet ses enligt intervjupersonen som ”ett exempel på hur man kan jobba samhällsintegrerat med konstnärligt utforskande på en plattform för olika aktörer i samhället som kan mötas över generations- och professionsgränser”. Vid tiden för intervjun lever relationerna med vissa samarbetspartner från projektiden vidare även om pandemin har försvårat möjligheterna till att upprätthålla processer och bjuda in till nya aktiviteter. Men nya projekt har utvecklats där skolor med teckenspråkiga barn kommer. Och ett nätverk för en inkluderande scenkonst i Skåne har skapats där den teckenspråkiga målgruppen ”bevakas extra”.

Vägar

Projektledningens bakgrund inom scenkonsten, inom pedagogik, och som förälder till ett barn som föddes med hörselnedsättning bidrog till att det fanns kunskaper och erfarenheter som banade väg för fungerande samarbetsprocesser. Och kanske öppnades dörrar som i andra fall hade förblivit stängda. Intervjupersonen berättar:

Jag kommer från scenkonsthållet och pedagoghållet och fick det personliga mötet och erfarenheten av att komma in i den teckenspråkiga världen och många föräldrar som hamnar i när de får barn med hörsel... Frågor som sätts på sin spets med den teckenspråkiga gruppen i samhället. Alla frågor som har med språk att göra. Är det en språklig minoritet eller en funktionsvariation? Jag upplevde personligen hur dom döva barnen, hur otroligt kompetenta de här barnen är. Utgångspunkten är att hela samhället har så mycket att vinna på att byta perspektiv och skrota bristperspektivet. Vilken tillgång som teckenspråkiga barn är! Jag tänker att jag var förälder, det gjorde att vi också kom in i vissa verksamheter och fick ett slags förtroende för de visste att jag var bärare av den här erfarenheten. Svårare om det inte hade varit så.

Att projektgruppen bestått av såväl hörande som döva medarbetare som samarbetat har varit viktigt för kunskapsbasen i projektet, och att en god kännedom om målgruppens behov skapades.

Vägar för en fortsatt verksamhet handlar inte sällan om två saker: ekonomiska resurser och väl fungerande samarbetsrelationer. Regionen var positiv till verksamhetsstöd, men det har vid skrivande stund inte realiserats. En erfarenhet som gjorts eller som blivit tydligare är att det är teckenspråkiga döva som behöver vara de som driver behovet av scenkonst mot den målgruppen. Så i realiteten fanns det inga medel för att driva vidare projektets verksamhet när projekttiden var slut. Samtidigt deltar organisationen i nya projektansökningar, och organisationen har även beviljats nya projektmedel där lärdomar från det avslutade projektet byggts in. Betingelserna de lever under sammanfattas med orden: "Villkoren för att söka pengar styr vad som är möjligt."

Relationerna med samarbetspartners har överlag fungerat bra. Viktiga samarbetspartners inom kultursverige har varit muséer och teatrar, kommuner, skolförvaltningar, Språkrådet, samt högskolan i Malmö. Samarbetet med Språkrådet bidrog till att höja kunskapsnivån kring teckenspråk samt spred kunskap om projektet och om teckenspråk på ett korrekt sätt.

Samarbetsrelationers skörhet har även aktualiserats i detta projekt. Det handlar om hur viktiga kontaktpersoner slutar i en verksamhet och nya tillkommer. Relationsbyggandet får börja om från början igen. Ibland fungerar bara inte relationer trots upprepade försök. Det kan handla om att en rektor på en skola upplever projektet som ”för ogreppbart” eller ”flummigt”. Det kan även handla om svårigheter att få gehör för en projekttid där döva och hörande möts. Projektledningen mötte ibland en misstänksamhet inom den döva målgruppen om orsaker till varför projektet behöver nå ut till hörande. En kritisk självreflektion kring hur skilda språkkulturer kan mötas och broar byggas för ett inkluderande samhälle skapades inom projektgruppen.

Sammanfattningsvis, *...när vi lyser för varandra* aktualiserar teckenspråkiga barns rätt att få delta i och bidra till kulturlivet. Målgruppen och deras vårdnadshavare kunde uttrycka en förvåning att kulturlivet beaktar deras specifika behov. Pedagogerna på förskolorna blev centrala röster för att lyssna av hur delaktighet i praktiken kunde göras för målgruppen. Aktiviteter utfördes som dokumenterades och utvärderades under pågående process på ett organiskt sätt i dialog med barn och pedagoger. Projektgruppen arbetade med representation genom att vara tvåspråkig. Att ha teckenspråkigskunniga i projektgruppen var betydelsefullt för en ökad förståelse för teckenspråkiga värden och världen. Skav i projektet kunde uppstå i projektet med vissa teckenspråkiga institutioner där värdet av projektet kunde ifrågasättas mot bakgrund av vem som har rätten att ta sig an aktiviteter rörande en språklig minoritet. Nya syn- och arbetssätt har skapats inom scenkonstgruppen, och svenska kulturinstitutioner har påverkats eftersom det sceniska språket utvecklas i möten mellan olika erfarenheter. Vägar till att skapa spår har handlat om vikten av att projektgruppen har egna erfarenheter av den

teckenspråkiga världen och goda samarbetsrelationer. Det som dock behövs är ekonomiska resurser, och det har inte aktualiserats trots en region som varit positiv till projektet. I nästa kapitel möter vi projekt där spår sopats igen, men där individuella frön gror vidare.

4. Där spår sopats igen men individuella frön grov vidare

I detta kapitel tematiseras de vanligaste orsakerna hos de projekt som i dag inte är aktiva som konkreta verksamhetsspår eller lärdomar för organisationer. Det har inget att göra med projektens kvalitet, för det som skulle göras har gjorts. Däremot säger det något om projekts inre villkor samt om de yttre omständigheter som påverkar projekts möjligheter att slå rot. Här redovisas sju projekt under tre teman: Projekt är projekt, Temporära behov och bristande resurser, samt Sköra överenskommelser och resursbrist.

4.1 Projekt är projekt

Modiga barn – Studieförbundet Vuxenskolan Järpen (2011–2014) var ett projekt i Åre kommun vars syfte var att tillgängliggöra kultur i glesbygd. Att barn ska komma till skapandet och hitta uttryck som engagerar och som intervjupersonen säger ”få leva delaktighet i ung ålder”. Målgruppen upplevde enligt intervjupersonen projektets aktiviteter ”jättepositivt”. Aktiviteterna handlade bland annat om musik, dans, rörelse, och cirkus. Kulturpedagoger använde ”enkla medel med låg tröskel” för att skapa engagemang. Intervjupersonen minns inte någon som inte deltog. En del kunde dock vilja att titta på till en början för att sedan ”kliva in” i en konkret kulturaktivitet. Målgruppen var barn upp till nio år i förskolor och skolor. Projektet beviljades 1 390 000 SEK och cirka 950 barn deltog i aktiviteterna.

Handledning av lärare var en viktig del av projektet, eftersom att leda kulturaktiviteter där barnen själva blir skapande individer är ingen verktygslåda som lärare automatiskt har med sig från sin utbildning. Tanken var att om lärare tar del av de metoder som användes i projektet, så kunde skapande aktiviteter leva kvar i pedagogernas praktiker. Intervjupersonen menar: ”Om inte de [lärare] blir trygga så blir det ingen fortsättning.” Kulturpedagogerna försökte förmedla ”hur fria skapande aktiviteter kan finnas utan att det blir kaos”, förtydligar intervjupersonen. Lärdomen som har gjorts

är hur viktigt det är med en förankringsprocess. Särskilt med skolor där lärare behöver kunna få avsätta tid för sin professionella utveckling. Erfarenheten är att skolan är ”en svår institution att få tillgång till” för externa aktörer. Intervjupersonen vet inte vad som idag lever vidare från projektet. Projektet lämnade fem till sex musiklådor med enkla instrument som klingar fint tillsammans i förskolor. Men huruvida dessa används aktivt och om den pedagogiska personalen är kvar och använder lärdomar från projektet, eller om kompetens har försvunnit i och med personalbyten är inget som har följts upp.

Ytterligare ett projekt vars aktiviteter inte längre är aktiva är *Barnens egen TV* – Öppna kanalen i Växjö. Projektet pågick mellan 2012–2015. Motivet med *Barnens egen TV* handlade om att ge barn en plattform för att göra deras röster hörda i samhällsfrågor som är viktiga för dem, och samtidigt stärka barns självförtroende och bidra med en ökad förståelse mellan barn och vuxna. Intervjupersonen berättar att genom projektet skulle barn och ungdomar få en ventil att engagera sig i samhällsfrågor, och genom ett medium som de annars inte hade haft tillgång till. Målgruppen var barn mellan 10–15 år och projektet beviljades 2 738 000 SEK. Drygt 350 barn var aktiva i projektet.

Målgruppen uppskattade projektet och fann det väldigt positivt. Målgruppen uppvisade ett stort engagemang enligt intervjupersonen och ”sa att de tyckte det var roligt att få använda kameror och att intervjua.” Det pågick ett kontinuerligt lärande där barnen ”vågade gå ut och ställa frågor”. Vuxna beslutsfattare och experter mötte även barnen och ungdomarna på ett: ”Väldigt positivt sätt. Det fanns en stor vilja hos vuxna att ställa upp för barn och ungdomar. En vilja att ge av sin tid, att stötta barnen så att de fick arbeta på det här sättet.” Det var hög delaktighet under genomförandet eftersom barnen bestämde innehållet i de program som skapades och på vilka sätt de ville engagera sig i att utveckla nya program. Innehållsligt kunde det handla om allt ifrån en lokal skolas nedläggning till ungas fritidsintressen.

Efter projekttiden så kom projektägarna överens med en grundskola i Växjö (som senare bytte huvudman) om att gemensamt fortsätta att driva *Barnens egen TV*. Så när slutredovisningen skrevs levde projektet vidare. Vid intervjutillfället och genom att undersöka de hemsidor som var kopplade till

projektet, så verkar det inte vara aktivt längre. Intervjupersonen säger: ”Det är osäkert idag vad som lever kvar.”

Så tidens tand med organisationsförändringar, personalbyten, och resursfrågor har med stor sannolikhet bidragit till att projektet och dess lärdomar inte längre är synliga i lokalsamhällets medie- och skolprofil. Riksförbundet Öppna Kanaler i Sverige (2021) nämner projektet i samband med ett remissvar till Föreskrifter om mediestöd 2021:2, där konsekvenser som kan följa av projekt sammanfattas på följande sätt:

Men tyvärr så är detta [Arvsfondsprojektet Barnens Egen TV] kortsiktiga satsningar som stannar av när projekten tar slut då ingen har lust eller ork att göra samma arbete på ideell bas som man fått betalt för att jobba med under projekttiden. (Riksförbundet Öppna Kanaler i Sverige, 2021, s. 2).

4.2 Temporära behov och bristande resurser

De två projekten *Konstakuten* (2013–2016) och *Hej Salam* (2017–2020) (båda Gotlands museum och Föreningen Gotlands Fornvänner) hade liknande mål som enligt intervjupersonen var att ”få ner tröskeln för kultur med ett för stunden engagerande innehåll”. Men det fanns även en ”mer dold agenda om värderingsfrågor som handlade om samhället och mänskliga rättigheter, hur vi beter oss mot varandra och planeten”. Den agendan var mer explicit i *Hej Salam*.

Målgruppen för *Konstakuten* var barn och ungdomar mellan 7–18 år på landsbygden och i Visby. Projektet beviljades 1 303 000 SEK, 160 konstakut-”uttryckningar” gjordes, och projektet mötte cirka 4 500 barn. Både lärare och elever anges ha uppskattat projektet. Elever uttryckte en önskan om att få mer tid till eget skapande.

I *Konstakuten* fanns det en vilja att erbjuda en konstpedagogisk upplevelse till barn på landsbygden som inte på egen hand kunde åka in till museet. *Konstakuten* bidrog till ökade skolkunskaper via estetiska lärprocesser genom att med kort varsel rycka ut och hjälpa till i skolan. Det handlade också om att bredda kulturutbudet genom att barn fick möta olika genrers. Och samtidigt

berättar intervjupersonen ”skapa småjobb åt andra”, som musiker som kontrakterades för ”uttryckningarna”.

Projektet fokuserade på samtidskonsten eftersom det är ”svårast för allmänheten att begripa sig på” menar intervjupersonen. Hen vill förmedla ett förhållningssätt till konst där öppenhet och mod är centralt, och att konst är det som berör. I detta projekt finns ”det inga fel upplevelser”. Istället ställdes frågan: ”Ger det mig något? All konst är inte bra. Men kan vara bra för någon annan.” *Konstakuten* fångade upp elevernas tankar. Ofta träffade hen eleverna en gång – mellan en timme upp till en dag. I slutet av aktiviteten fick de skriva en utvärdering som påverkade arbetet med nästa skola hen besökte.

Konstakuten var ett resurskrävande projekt eftersom olika skolor hade olika behov, och det gällde att hitta nya ingångar till undervisningsstoff via samtidskonsten. Detta arbete är inget som intervjupersonen kommer att göra igen, men hen säger: ”Jag har en hel pärm med idéer att ösa ur.” Arbetet med *Konstakuten* dokumenterades inte. Intervjupersonen berättar att det fanns ”varken tid eller ork och det är inte min starka sida”. Hen reflekterar även över: ”Är det så intressant att följa upp och dokumentera?” Arbetssättet att involvera konstnärer från olika genrer är dock något som intervjupersonen har tagit med sig från projektet. Enligt uppgift förväntades Gotlands museum ta över verksamheten som *Konstakuten* startade. Men så blev det inte på grund av en bristande ekonomi hos region Gotland. Projektet lever inte vidare på en institutionell nivå.

Lärdomar som kom ur *Konstakuten* levde vidare tack vare det nya Arvsfondsprojektet *Hej Salam*. Konceptet för så väl *Konstakuten* som *Hej Salam* handlade om att komma ut till skolor och träffa elever. Målet med *Hej Salam*, som nådde 1300 barn och ungdomar, var att skapa möten mellan nyanlända och gotländska ungdomar i ”positiv anda” genom kulturella verktyg för att på samma gång stärka kulturens roll i samhället.

Hej Salam beviljades 2 184 812 SEK och bestod av två delprojekt. Delprojekt 1 handlade om att gå ut till skolor där bemötande med kultur som verktyg diskuterades. Workshops med musik och konst i olika former utfördes i

kombination med förstahandsberättelser av flyktingars upplevelser. Möten skedde även på andra platser än i skolan och engagerade Gotlands konstnärer, dansare, musiker, och skådespelare. Målgruppen för delprojekt 1 var grundskole- och gymnasieelever på Gotland. En gotländsk skola besöktes varannan vecka. Alla elever fyllde i en kort enkät efter *Hej Salams* besök och påverkade på så sätt den fortsatta planeringen och genomförandet. Den feedback som gavs var i stort positiv. Eleverna fann projektet meningsfullt. Och ”det allra bästa” enligt intervjupersonen var när asylsökande ungdomar som engagerades i delprojekt 2 besökte skolor och delade med sig av erfarenheter av att vara på flykt.

Delprojekt 2 bestod av en verksamhet utanför skoltid med målgruppen ungdomar mellan 14–19 år som bjöds in via skolbesöken i delprojekt 1. Tanken var här att asylsökande ungdomar skulle möta gotländska ungdomar. Dock nappade inga permanentboende svenska ungdomar på erbjudandet. I stället ingick tio utrikes födda ungdomar från bland annat Afghanistan och Somalia. De producerade filmer och skapade musik. För dessa tio ungdomar hade projektet en stor betydelse, eftersom för vissa av dessa unga blev projektet deras ”livlina”. De vuxna projektdeltagarna blev deras vänner och hjälpte dem i olika situationer som att hitta en advokat, tolka myndighetspråk, eller gå till sjukhuset för att kontrollera gamla skottskador. Projektledningen blev genom projektet påmind om närvaron av vardagsrasism. De utrikes födda ungdomarna stötte på hinder när de själva sökte hjälp, men om någon etablerad vuxen gotlänning stod vid deras sida öppnades dörrar.

Vardagsrasism fanns också under delprojekt 1. I samtal med utrikes födda ungdomar i projektet talades det dagligen om rasism. Men i skolorna på Gotland fanns det inte samma medvetenhet om rasism. Dessa gotländska barn och ungdomar fann projektet viktigt och hade ”det i sig att alla har samma värde” berättar intervjuperson som samtidigt kommer ihåg: ”Men sedan kan de ta ett steg tillbaka när de träffar någon som är annorlunda.” Framförallt kommer intervjupersonen ihåg hur internationella dimensioner av sociala relationer inte var något som alla var ”beredd att ta emot”. Vissa skolbesök ”blev inte bra. Dom [gotländska ungdomar] vände sig bort, och gjorde

kommentarer som var nedsättande.” På landsbygden var det ”inte enkelt att få med alla på banan”, och hen kunde erfara hur skolkulturens öppenhet påverkade elevernas öppenhet.

Därtill drabbades projektet av att högerextrema rörelser uppmärksammade *Hej Salam*. Projektet hamnade på Nordiska Motståndsrörelsens första sida. *Hej Salam* skrevs fram som en icke önskvärd satsning. Verksamheten lever inte vidare idag. En förening startade för att hjälpa deltagarna i delprojekt 2. Men denna förening var vid intervjutillfället inaktiv, och inga av de utrikesfödda ungdomarna är kvar i lokalområdet. Inga nya medel har sökts för att göra en uppföljning på *Hej Salam*. Det fanns en plan att söka medel men det blev inget på grund av personalbyten. Viktiga erfarenheter har gjorts och spår finns kvar. Projektet har lämnat en film: *Det riktiga Sverige*, och musik: *Du gamla du fria* efter sig. Därtill har de lärarkontakter och samarbete skolor som gjordes inom ramen för *Hej Salam* inneburit att många skolor är positiva till att vara med i nya projekt.

Något som intervjupersonen hade uppskattat är om det funnits stöd för att ta fram bra utvärderingsmallar för att få in den unga målgruppens perspektiv i projektet. Det handlar om ett uttryckt behov av att få idéer och strategier för att inkludera målgruppen. Det gäller kanske särskilt i projekt där vardagsrasism ligger på lur, och hur det påverkar hur delaktiga den unga vita målgruppen kan tänka sig att vara.

4.3 Sköra överenskommelser och resursbrist

Tidskapseln – Barns rättigheter och jag (2009–2012) – Folkets Hus
Hammarkullen var ett projekt med syfte att göra barn och vuxna medvetna om barnkonventionen med hjälp av estetiska uttrycksformer. De arbetade deltagarorienterat från planeringsfasen och framåt. Målgruppen (60 barn i Hammarkullen mellan 7–11 år) uppskattade projektet med ”lust och glädje” berättar intervjupersonen. Projektet skedde utanför skoltid och barnen valde själv att komma, och alla som var intresserade inkluderades. Projektet beviljades 2 546 000 SEK.

Samarbetade skedde med ett bibliotek under planeringsfasen och projektledningen hade nära kontakter med skolor och pedagoger. På biblioteket samlades barn i en pilotgrupp för samtal om rättigheter och de gav exempel ”på hur en själv vill vara och bli bemött”, och hur kunskap om rättigheter kunde förmedlas med hjälp av estetiska uttrycksformer. En lärdom var vikten av tid och bra relationer med skolan för att skapa goda förutsättningar för delaktighet. Elever fick anmäla sig till projektet och skolan satte samman grupper om sex till sju elever. De ”väntade in barnen för att kunna lyssna in barnen”. Det handlade om att ”ta sig tid för de som inte hördes mest”.

Projektet initierades av att en fotograf och filmare, som kom att bli projektledaren, klev in till Folkets hus med idéer kring hur kunskaper om barnkonventionen kunde förmedlas. Denna kulturaktör blev viktig för projektet och för barnens engagemang i projektet. Det förstärktes av att många i detta mångkulturella område redan kände till denna kulturaktör som också hade egna erfarenheter av migration. ”Det blir mer igenkänning” berättar intervjupersonen och fortsätter: ”Det var ingen som kom utifrån som skulle hitta på något käckt i Hammarkullen. Det fanns ett förtroende med tanke på hens egen förankring.” Det kom att innebära:

Barnen kände att de blev tagna på allvar och blev delaktiga. Det var därför de tyckte om det, att det var på riktigt. Det var projektledarens förtjänst att det var på riktigt. Hen pratade med dom. De kände sig betydelsefulla.

I projektet ingick barn med olika modersmål och framförallt från familjer med knappa ekonomiska resurser. Ett indirekt syfte som projektet hade var också att visa en annan sida av Hammarkullen än medierapporteringens fokus på problem. Intervjupersonen tänker på de engagerade barn och vuxna som bor i området och som tar ett stort samhällsansvar. Barnens livsvillkor kan förändras och stärkas genom att ta vara på ”de goda krafterna” där såväl barn som vuxna ökar sin medvetenhet om barns rättigheter.

Direkt efter projekttiden skapades ett nytt Arvsfondensfinansierat projekt som ett resultat av *Tidskapseln*. Men trots ett omtyckt projekt som var väl förankrat och som arbetade deltagarorienterat så lever i dag inget vidare från projektet. Anledningen var ekonomiskt dåliga tider för Folkets hus vilket även ledde till att

kulturaktören som initierade projektet sades upp. Intervjupersonen är pragmatisk och säger: ”Projektet och dess erfarenheter hade kunnat överleva, men samtidigt är ett projekt ett projekt. Man hade kunnat fånga upp resultatet av det och jobbat vidare om det funnits en stabil ekonomi.”

Art Kod – Demokrati, konst och det offentliga rummet, Konstfrämjandet i Bergslagen (2013–2016) var ett projekt som handlade om att unga genom att skapa konst i offentliga rum erövrar kunskaper om detta rum, samtidigt som vuxna professionella som arbetar med stadsplanering får nya kunskaper av de unga. Projektet beviljades 3 695 000 SEK. Målgruppen var bred – barn och unga mellan 5–25 år. Anledningen var att projektledningen ”ville testa olika målgrupper för att få erfarenhet av att veta vad man kan göra med olika åldrar”. Men detta kom också att försvåra projektet då olika åldrar kunde kräva olika tillvägagångssätt. Utvärderingarna med de unga var dock positiv i sin grundton. Projektet aktiverade cirka 2 200 barn, ungdomar, och unga vuxna. Intervjupersonen berättar:

Någonting som jag kommer ihåg starkt i utvärderingarna var att dels att många tyckte att det var fantastiskt att bli lyssnade på och dels att en tjej sa: ’Att idag när jag går på stan så vet jag vem som har bestämt och jag vet varför det ser ut som det gör. Jag ser staden på ett annat sätt.’

Utmaningen i början av projektet handlade om hur delaktighet kunde bli mer än en dekor:

I ett tidigt projekt i Vivalla där ungdomarna, som hade feriepraktik och fick göra en muralmålning i en gångtunnel tyckte att det var för mycket färdigt från början. De visste inte varför de hade hamnat där. De ville jobba i Vivalla och inte specifikt jobba med muralmålning. Det är så otroligt viktigt att säkra varje steg.

Efterhand blev projektet mer deltagarorienterat utifrån barnens och de ungas perspektiv. Det handlade om ”att säkerställa inkludering med barn och att det inte var konstnärernas idéer utan målgruppens idéer som skulle fram. Det gjorde vi på slutet utifrån alla erfarenheter vi gjorde.” Ungas delaktighet i projektet gick från att vara ”kosmetika” till att bli ”riktigt inflytande”. Avtalsformer utvecklades och under sista projektåret togs ”processbeskrivningar och arbetsdelning mellan oss och beställaren” fram.

Intervjupersonen fortsätter: ”Man behövde avtal för att barn och ungas röst verkligen blir hörd. Och att ansvaret tas på allvar av tjänstemän och politiker att jobba med frågan.” Intervjupersonen uppskattade arbetet med att utveckla metoder som blev till en brygga mellan tjänstemän och en ung målgrupp. Det handlar om hur en ”fångar upp vad barnen vill”, och hur det kan redovisas för tjänstemän bland annat genom att översätta barn och ungas idéer till ett fackspråk som används av de vuxna professionella.

Det ligger i deras [tjänstemännens] uppdrag att jobba med barn och unga. Det största hindret var att tjänstemän inte hade koll. Det handlar inte bara om att lyssna på barnen. Och bara höra det de [tjänstemännen] redan hade tänkt göra.

Projektet hade svårigheter att nå ungdomar med en utländsk bakgrund. Även om Örebro är en mångkulturell stad så märktes det inte i projektet.

Något som intervjupersonen vill betona och arbeta för i kommande projekt är vikten av att göra ”en ordentlig förstudie”. Det betyder att projektet redan är förankrat när medel tilldelas, i stället för att ”uppvakta kommuner och skolor och säga att vi har möjlighet att komma till er och har ni något på gång där ni vill veta vad barn och unga tänker. Det är bättre att göra tvärtom istället.”

Projektledningen idkar kritisk självreflektion kring vad som kunde ha gjorts annorlunda men är också positiv till vad projektet åstadkom. Läroprocessen av att driva projekt och att arbeta med ungas inflytande har varit stort. Projektet avslutades i och med att finansieringen upphörde. En nyckelaktör hos huvudmannen bytte arbetsplats vilket innebar att ”trots att styrelsen hade tagit beslut att fortsätta projektet i egen regi så gjordes inte det”. Den finansiella överenskommelsen visade sig vara för personbunden.

Överenskommelsen ”ramlade mellan stolarna”. Det är ”jätteskört” erfar intervjupersonen och menar att Arvsfonden kan stärka sin uppföljning på sätt som gör att det blir svårare för en projektägare att bara släppa projekt utan att integrera synsätt och aktiviteter i den befintliga verksamheten. Det skulle leda till att det ”tas på större allvar”. Idag har ”det mesta” nog suddats ut rörande projektets lärdomar och minnen kring olika aktiviteter menar intervjupersonen och fortsätter: ”Men konkreta personer som har arbetat med projektet kan bära med sig kunskaper som individer.” Och det finns spår i det offentliga

rummet på olika platser, i Örebro finns det till exempel utsmyckningar som unga projektdeltagare gjorde i samarbete med konstnärer. Därtill författades en bok om projektet som gavs ut på Dokumentpress. Den heter just *Art Kod – Demokrati, konst och det offentliga rummet* och är skriven av Tobias Barenthin Lindblad.

Ytterligare ett projekt som passar in under rubriken brist på resurser och skörhet rörande huvudman och överenskommelser är *Lokstallssmedjan*, Dalakubens ekonomiska förening (2015–2018) som arbetade med integrationsfrågor i gamla lokstallar i Falun. Med ett stort antal samarbetspartners var visionen att skapa förutsättningar för att skapa verksamhet i lokstallarna – att väcka liv i dessa. Kulturella aktiviteter skulle bli en del av lokstallets liv och på samma gång bidra till integration och nytänkande för personer långt från sysselsättning genom återbruksinriktat arbete. Under det sista projektåret anställdes flera personer med olika etnisk och språklig bakgrund. Målgruppen var barn och ungdomar på en specifik skola och asylsökande som kom till orten i samband med den långa sommaren 2015. Projektet beviljades 5 948 880 SEK och cirka 560 personer deltog i aktiviteterna. Projektet var ett språkligt och psykosocialt stöd för ett 30-tal ensamkommande unga män. Under projekttiden producerades en dansfestival med fokus på kulturhistoria, integration, samt återbruk och kulturella workshop genomfördes med barn och unga under projektiden. Flera aktivitetsledare var under projektåren personer som var utrikes födda med erfarenheter av flykt. Deras erfarenheter var viktiga för skolbesöken. I skolan delade de med sig av sina erfarenheter av såväl krig som vägen till Sverige.

Upplevelsen var att projektet var uppskattat och att samtalen i skolan mellan elever och individer med erfarenheter av flykt var meningsfulla.

Intervjupersonen minns hur elever förvandlades under åren från att ha yttrat rasistiska kommentarer till att krypa upp i knät på aktivitetsledare med flyktingstatus. Flykting blev mer än ett begrepp. De utrikes födda blev ”riktiga människor” för eleverna. De erfarenheter som delades av krig och flykt, att ha flera hem eller inget hem alls ”kom så nära” och eleverna fick ställa frågor.

Även i detta projekt stötte intervjupersonen på vardagsrasism och det hen kallar ”främlingsfientlighet på landsbygden”.

Efter projekttiden var tanken att några ur målgruppen skulle driva Bed & Breakfast i restaurerade sov- och restaurangvagnar, eller utställnings- och upplevelseevenemang i lokstallarna. Så blev dock inte fallet. Lokstallsverksamheten lades ned i maj 2019. Projektet nådde målgruppen, många aktiviteter utfördes, och enskilda individer ur målgruppen fick arbete som ett resultat av projektet. Men den långsiktiga plan som fanns om en stabil verksamhet i Lokstallarna realiserades inte. Detta berodde dock inte på någon ovilja till fortsättning inom projektledningen men på förändring i stödstrukturen kring projektledningen, slitningar mellan olika samarbetspartners, och på externa faktorer i kommunen samt ett motstånd i form av främlingsfientliga krafter i närheten av den konkreta verksamheten.

Däremot har projektet lämnat konkreta spår i form av dokumentären *Lokstallarna och viljan att hjälpa andra*. Denna film gjordes av Martin Flink och dokumenterar projektets sista år.

Och även om lokstallaverksamheten inte finns kvar så har andra aktiviteter fötts som en följd av projektet. En sådan verksamhet är Hållbarhetsförmedlingen som arbetar med att hyra ut bohag till studenter och renovera cyklar. En man från Armenien som inte talade svenska innan verksamheten startade är idag ansvarig för att driva verksamheten. Röda korset är en viktig finansiär av denna verksamhet som grodde som ett frö ur samarbeten som projektet hade. Intervjupersonen menar att hen hade önskat att Arvsfonden kunde ”följa upp projekten under tiden projektet är igång. Ta in det i planeringen hur det ska följas upp. Att projektledare och projektägare kan träffas var för sig med Arvsfonden och tillsammans. Också för att tänka hållbarhet och långsiktighet.”

4.4 Brist på resurser och projektkulturens villkor

Projekt är projekt. Det finns en agenda, ett innehåll, och det utförs. När frågor om hur ett projekt gör spår som fortsatt lever kvar är ekonomiska resurser,

förankring, och stabila samarbetspartners viktiga, samt att det finns en befintlig organisation där syn- och arbetssätt kan leva vidare. Projektkulturen i kombination med svårigheter i samarbetsrelationer, bristande resurser, och överenskommelser som inte följs tycks vara orsaker till att projekt inte har levt vidare. Projekt har även betydelse som värdefulla i stunden. Till exempel för asylsökande ungdomar. Individer i målgrupper har också getts möjligheter att till exempel lära sig om redigering och *indesign* hos *Barnens egna TV*. Och i många av projektet har målgruppen fått en möjlighet att upptäcka andra uttrycksformer än det talade och skrivna språket som i *Modiga barn* och *Hej Salam*. Inte minst är det viktigt i en samtid där föräldrars utbildningsbakgrund och kulturella vanor fortsatt spelar en stor roll för barns tillgång till kultur. Kultur kan via projekt som inte lever kvar på en institutionell nivå leva kvar hos målgruppen som inspiration, som en ingång i samhällsaktuella frågor, som en möjlig yrkeskarriär, eller som ett fritidsintresse. Målgruppen har getts möjlighet att upptäcka kultur och i olika grad varit delaktiga i redovisade projekt, vilket med stor sannolikhet har gett avtryck hos individer. Därmed gror frön vidare in i framtiden. I nästa kapitel går jag vidare med att diskutera resultaten på en övergripande nivå.

5. Avslutande diskussion

All of us in the academy and in the culture as a whole are called to renew our minds if we are to transform educational institutions – and society – so that the way we live, teach, and work can reflect our joy in cultural diversity, our passion for justice, and our love of freedom.

– bell hooks, *Teaching to Transgress* (1994, s. 34).

I likhet med bell hooks ord så finns det aktiva civilsfärsvärden (Alexander, 2006) där människors lika värde erkänns i studerade projekt. Det finns en vilja att överskrida erkännandeklyftor (Lamont, 2022), det vill säga de värdehierarkier som bidrar till en ojämlig fördelning av känslor av tillhörighet för olika grupper i samhället. Och en social och kulturell tillhörighet påverkar barn och ungdomars relation till kulturella aktiviteter (Lund, 2008). I studerade projekt finns det en förhoppning om att lyfta barn och ungas värde, öka delaktigheten i kulturlivet, överbrygga generationsklyftor, och bryta stigmatiseringen av lågstatusgrupper i samhället. Detta är den normativa diskurs som genomsyrar projekten. Huruvida detta har skett är det svårt att uttala sig om på kort sikt. Denna avslutande diskussion besvarar följande frågor:

- Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar, och under vilka förutsättningar lämnar pengarna spår?
- Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på?
- Hur upplever målgrupperna projektens insatser, och hur många personer i Arvsfondens målgrupp har deltagit i den aktuella verksamheten?

Eftersom barns delaktighet är ett centralt tema för utvärderingen, och delaktighet är ett kriterium för att beviljas stöd ur Arvsfonden ger jag även svar på frågan:

- Hur definieras eller görs barns delaktighet av vuxna aktörer i de aktuella projekten? Och spelar samhällsliga dominansrelationer det vill säga samhällsliga värdehierarkier som ålder, klass, kön, etnicitet,

funktionsvariationer, samt migrationsstatus någon roll för målgruppernas delaktighet?

Mot bakgrund av att de empiriska kapitlen lämnar deskriptiva svar på utvärderingens frågeställningar, så lyfter denna avslutande diskussion utvärderingens frågeställningar till en övergripande och analytisk nivå. Frågan om antalet deltagare har besvarats i de empiriska kapitlen.

5.1 Vägar för fortsatt verksamhet. En kombination av faktorer

Jag börjar med att redovisa vilka vägar eller kombinationer av specifika faktorer som bidrar till att projekt har funnit grund för en fortsatt verksamhet efter projekt slut (kategori 4). Sju projekt har en fortsatt verksamhet som ligger i linje med de aktiviteter som beskrivs i projektansökan. Det rör projekten *Jag ska bli barnorganist*, *Den mystiska lådan*, *SpinnVäxa SpinnUnga*, *En annan del av Huddinge*, *Skaparverkstan på Fårö*, *Sverige berättar* eller *Marija från Osijek*, samt *Dalakulturens teater – tradition och samtid som modern internationell marionetteater*. Ett gemensamt mönster träder fram vad gäller en kombination av faktorer: ett behov hos en specifik organisation eller hos en målgrupp är identifierat, projektet är förankrat hos målgruppen och/eller i ett vidare perspektiv med centrala samarbetspartners, en specifik målgrupp är utsedd eller känner sig specifikt inbjuden, och det finns samarbeten med större verksamheter/stabila organisationer där projektet knyter an till centrala värden eller befintlig verksamhet. Centralt tycks även projektledningens roll vara. Det gäller inte bara under tiden för genomförandet utan också efter den avslutade projekttiden. Förutsättningarna för att den kunskap som projektet genererar finns kvar i organisationen ökar om samma individer finns kvar i verksamheten.

Jag ska bli barnorganist (Sensus Studieförbund) har identifierat ett behov hos Svenska kyrkan av att å ena sidan skapa möjligheter för unga att bli kyrkomusiker, och å den andra sida att Svenska kyrkan har i uppdrag att integrera ett barnperspektiv i sina beslut och aktiviteter. Projektet är således

förankrat mellan projektägare och samarbetspartners där viktiga skrivningar även gjordes i projektet om Svenska kyrkans fortsatta ansvar efter projekttiden. Samarbetet har fungerat. Projektledningen har varit stabil och är tillgänglig även efter att finansieringen upphört från Allmänna arvsfonden.

Den mystiska lådan (Berättarministeriet) har också identifierat ett behov hos målgruppen och hos institutionen skolan, och det rör att stödja utvecklingen i svenskämnet hos en specifik målgrupp: barn i miljonprogramsområden. Projektets aktiviteter är väl förankrade i läroplanen samt erbjuder lektionsplanering för lärare som bidrar till elevers förbättrade kunskaper i svenska, vilket bidrar till att samarbetet med lärare är väl förankrat. Det finns en stabil projektledning och många aktiva vuxna som deltar i genomförandet av aktiviteterna. Och en grund för en fortsatt finansiering är en kombination av medel från offentliga, privata och ideella sektorer.

SpinnVäxa SpinnUnga (Studieförbundet Bilda Väst) svarar mot ett behov som finns hos målgruppen när de arbetar med dans för individer med funktionsvariation. Och detta behov finns inte bara hos individer utan också hos scenkonstinstitutioner som på senare tid har visat ett ökat intresse för att fortbilda sig inom området som ett led i att de tydligare ser inkludering av scenkonstprofessionella med funktionsnedsättningar som en del av sitt kulturpolitiska uppdrag. Projektet har således en specifik målgrupp – (blivande) dansare med funktionsvariation. Projektet är förankrat, och ledningen har strategiskt valt att samarbeta med större organisationer som skapar stabilitet. Projektledningen har varit stadig och projektledaren finns kvar i verksamheten.

En annan del av Huddinge (ABF, Huddinge) har identifierat ett behov hos målgruppen av personer med en lindrig och grav funktionsnedsättning rörande deras rätt och stora lust till att vara kulturellt skapande. Målgruppen är sålunda specifik. Projektet är väl förankrat hos målgruppen, deras vårdnadshavare, och offentlig sektor. Det finns ett gott samarbete med relevanta kommuner, en stabil projektledning, en projektledare som är fortsatt anställd, samt ledare för verksamheten.

Skaparverkstan på Fårö (Stiftelsen Bergmanscenter) svarar mot ett behov hos den specifika organisationen Bergmanscenter, och det är att leva upp till uppdraget att värna det kulturella arvet efter Ingmar Bergman. Målgruppen är specifik så till vida att det rör barn som besöker Bergmanscenter på egen hand eller med sina vårdnadshavare. Projektet är väl förankrat inom institutionen. Och personer som var med och initierade projektet finns kvar i verksamheten, och således även de erfarenheter som gjordes under projekttiden.

Sverige berättar eller Marija från Osijek (Kroatiska Riksförbundet i Sverige) väckte ett behov hos äldre svensk-kroater av att dela med sig av sin livshistoria. Målgruppen blev specifik: Personer med olika former av migrationserfarenheter. Antingen egna erfarenheter eller i sin familj. Projektet förankrades inom det Kroatiska riksförbundet som skapade ett stabilt samarbete med engagerade aktörer inom bland annat folkbildning och kulturinstitutioner.

Dalakulturens teater – tradition och samtid som modern internationell marionetteater (Föreningen Himlaspelet) är ett intressant spår eftersom projektets unga har kommit att bli publik och på så sätt möjliggjort att denna för orten nya konstform har etablerats. En fast ensemble, Leksands marionetteater, har skapats med vuxna kulturaktörer utanför Allmänna arvsfondens målgrupp. Dessa vuxna kulturaktörer blev en specifik (mål)grupp som kom att identifiera sig med konstformen. Ett behov skapades som förankrades historiskt och knöts till regionens hantverkstradition. Projektet förankrades på orten genom en förstudie och via samarbeten som utvecklades med etablerade institutioner som kommunen, Svenska kyrkan, och lokala kulturinstitutioner. Projektledaren har varit en central aktör från förstudien under genomförandet, och har kommit att bli en nyckelaktör i det lokala kulturlivet efter att projektet avslutats.

5.2 Vägar för nya erfarenheter. Problem och lärande

Goda samarbetsrelationer med verksamheter som har en tro på och möjlighet att ekonomiskt prioritera de aktiviteter som projektet initierade är viktiga för

att spår ska bli permanenta. Men vi ska inte heller bortse från att projekt kan lämna många andra spår som blir betydelsefulla för organisationer, men också indirekt för målgruppen. Jag tänker här på nya syn- och arbetssätt som har skapats genom projekten. Det kan handla om att den egna organisationen internt har erövat nya metod och arbetssätt. Det kan också handla om att projekten har inspirerat andra organisationer och professioner att utvecklas. Sju projekt har utvecklat sin eller andras verksamhet på sätt som gör att erfarenheter lever vidare från projekten. Det rör *Rösträtt* (Föreningen UngiKör), *Stafetten* (Masthuggsteatern), *Konst för alla* (Stödföreningen för Körsbärsgårdens Konsthall och Skulpturpark), *I dina skor* (Sveriges kulturskoleråd), *Kulturskolan och barn på flykt* (Sveriges kulturskoleråd), *Skratturnén* (Clowner utan gränser) och ... *när vi lyser för varandra* (Kollaborativet).

Gemensamma mönster för dessa projekt som i utvärderingen har bedömts tillhöra kategori 3 (*det vill säga att de har utvecklat en verksamhet, metod, eller ett nytt arbetssätt som efter projektets slut används i eller utanför organisationen, men där det kan vara svårare än i kategori 4 att uttala sig om omfattningen*) är att de har identifierat ett problem som behöver lösas alternativt bearbetas internt eller externt. Det finns en vilja att utvecklas, eller att den verksamhet de arbetar mot bör utvecklas. En lärprocess är integrerad i själva projekttiden, vilket också stärker potentialen för kritisk självreflektion under själva genomförandefasen. För att ett lärande ska lämna spår bortom projektorganisation och de närmaste samarbetsrelationerna har lärdomar spridits i nyskapade eller etablerade nätverk. Lärdomarna har även dokumenterats och spridits inom den egna organisationen och till relevanta kultur- och utbildningsinstitutioner. Rapporter har författats och det har producerats mallar för samarbetsrelationer, metodmaterial, böcker, filmer, och musik. Denna dokumentation aktiverar minnet för de som var med, samtidigt som den möjliggör för de som inte deltog att lära sig om projektet i efterhand.

I det följande ger jag några exempel på denna probleminentifiering, på lärande, och på spridning av kunskaper. I projektet *Rösträtt* identifierades ett problem

med att förskolepedagoger inte känner sig bekväma med att låta sången ta plats, och därmed på så sätt inte prioriterar barns rätt till estetiska uttryck. Problembeskrivningen i *Rösträtt* leder till att pedagoger tillsammans med barnen på förskolan, och i samarbete med rytmikpedagoger arbetar med röstens sångliga utrymme i förskolan. Rytmikpedagoger vidareutbildar sig i den anda som *Rösträtt* står för och förmedlar sin kunskap till föreskolepedagoger. En professionell utveckling för barns rätt till sångligt medbestämmande tar form och sprider sig vidare. Det sker även genom en bok som bygger på projektet, och denna bok lär ut hur pedagoger kan tänka kring barn, delaktighet, och musik. I arbetet med projektet blev det även tydligt hur homogen den svenska förskolans sångrepertoar är. Den speglar inte en mångkulturell förskola.

Problem kan även komma inifrån verksamheten själv. Masthuggsteatern beskriver sin verksamhet som för homogen (vit kulturell medelklass), och att barn i utsatta socioekonomiska områden i den segregerade staden Göteborg inte är deras publik. Det ville teatern ändra på. Projektet *Stafetten* planerades, och ett lärande för dem själva liksom för den unga publiken formades. Barnen skulle lära känna teatern, och teatern ville få erfarenhet av att tillgängliggöra teater som konstform för fler än de som redan känner sig inbjuda. Barnen fick genom att möta teatern på och bakom scenen och via egna berättelser ta del av en konstnärlig process. Det var barnens verklighet och drömmar som var det stoff som uppsättningarna byggde på. Teatern å sin sida blev mer bekväm med att möta barn på fler sätt än som publik, och teatern breddade sin rekrytering av scenkonstnärer där andra erfarenheter och fler modersmål än det svenska blev viktiga. Interna utvecklingsprocesser inom teatern skedde som också spreds via teaterpedagogiska nätverk. Och en modell skapades som är tillgänglig för andra om hur ett samarbete mellan teater och skola kan fungera. En kritisk självreflektion av den egna verksamhetens förgivettagna kunskaper och ideal stärktes av projektet.

Ett tredje exempel på spår som har med nya syn- och arbetssätt att göra är projektet ... *när vi lyser för varandra*. Projektet handlar om att skapa bättre förutsättningar för en teckenspråkig målgrupp att kunna delta och bidra till

kulturlivet. Projektet sprider kunskap om svenskt teckenspråk till den pedagogiska och den konstnärliga världen. Pedagoger upplever att de ser sina teckenspråkiga barn på nya sätt, och hörande barn började se teckenspråkiga barn som förebilder. Deltagorienterade arbetsätt stärktes och kunskaper från projektet spreds via metodmaterial och en film. Därtill skapades ett nätverk för en inkluderande scenkonst i Skåne där den teckenspråkiga gruppen har en särskild position när aktuella frågor bevakas.

På en övergripande nivå finns det makroförklaringar till de spår som observerats. Det handlar å ena sidan om kulturella strukturer. Det vill säga att projekten är sammanflätade med tecken i tiden som barnkonventionen, barn på flykt, och funktionsförmågor som en självklar fråga för institutioner att lära mer om. Å andra sidan handlar det om närvaron av materiella strukturer som resurser i termer av tid, relationer, och ekonomi (se vidare fördjupning av materiella strukturer i nästa avsnitt). Därtill behöver mesonivån beaktas, för när projekt som utvecklar en ny verksamhet gör det som en del av ett ordinarie uppdrag så tenderar spåren att bli starkare. I denna utvärdering har det bland annat handlat om musikens roll i svenska kyrkan (*Jag ska bli barnorganist*), eller att relatera till centrala styrdokument som påverkar den unga målgruppens liv som läroplanen (*Den mystiska lådan*). Men också om att skapa en ny verksamhet som tolkas som en del i ett kärnuppdrag om att bevara ett specifikt kulturarv (*Skaparverkstan på Fårö*). På en mikronivå har enskilda personer varit viktiga för det institutionella minne som skapas. När de som varit centrala för att driva aktiviteterna i projektet fortsatt blir kvar i verksamheten så underlättar det att aktiviteterna utvecklas, men också att kunskaper och en vilja att fortsätta med verksamheten fortsatt förankras. Att lämna spår är således ett görande, en process som är avhängig en kulturell och materiell struktur, att aktiviteterna kopplas till ordinarie uppdrag, samt att enskilda individer blir representanter för nya verksamheter eller erfarenheter som levande institutionella minnen.

5.3 Hinder efter vägen

De huvudsakliga hinder eller utmaningar som studerade projekt stöter på handlar om möten mellan olika professionsideal, och hur resurser (tid, relationer, och ekonomi) fördelas och fungerar. Ett fåtal projekt drabbades även av de restriktioner som uppstod i samband med Coronapandemin.

Professionsideal

Olika professionsideal är ett återkommande, om än inte en dominerande utmaning. En spänning mellan olika ideal har dock uppstått. Den konstnärliga världen kan ifrågasätta värdet av att engagera barn som skapande aktörer, och värdet av att samarbeta med skolan. Några projekt har här haft en dold agenda som syftat till att den konstnärliga världen ska se ett värde i att arbeta *med* barn istället för enbart *för* barn. För att återkoppla till de utförliga exempel som presenterades i rapportens empiriska kapitel så handlar det om att organisationer som vilar på en konstnärlig grund kan ha andra ideal än de som har en pedagogisk grund (se även Lorentzon 2018). Konstnärliga professioner kan enligt en intervjuperson tänka: ”Vi ska se till att finns barn i publiken men det är inte vårt kärnuppdrag [att samarbeta med barn]”. Och det betyder att synen på barn ”inte alltid är att barn är en resurs”. Enligt intervjupersonen i ett projekt undrade en konstnär: ”Varför barnen ska vara med?” I ett annat projekt så utbrast en konstnär enligt intervjupersonen: ”Barn har inget sinne för konst!” Här aktualiseras också den generationsordning som Alanen (2003, 2011) beskriver. Där betraktas barn som ofullständiga med mindre kunskaper än vuxna och som förväntas att bli något via de vuxnas guidning (becoming) istället för att vara någon här och nu och i sin egen rätt (being) (Lee, 2001).

Det kan även finnas ideal ”om att man inte ska vara pedagoger” berättar en intervjuperson. Min analys är att kulturpolitiska satsningar som *Skapande skola* förstärker denna spänning eftersom pedagogiska värden redan anses ha fått en (för) stor plats i den konstnärliga världen. Den fria konsten kan uppleva ett hot av att nyttiggöras för finansiering. Men det kan även handla om att konstnärer saknar erfarenhet av nya arbetssätt som skapar oro kring hur något ska göras

på bästa sätt. När konventioner bryts skapas osäkerhet (Becker 2008). Vilket kräver ett emotionellt arbete och tid. Men ett hinder är således att en disharmoni kan uppstå mellan det som ska utföras enligt projektplanen och de som ska utföra projektet (Lund, 2008, Lund, 2022).

Dessa hinder har hanterats genom att (succesivt) välja bort konstnärligt aktiva som inte vill eller som inte är lämpliga. Projektens meningsfullhet har i sig kunnat överraska konstnärer och därmed löst upp negativa knutar om vad det innebär att arbeta med barn och unga. Här har även projektmedlen i sig varit centrala eftersom de skapat en legitimitet för att prova nya arbetsätt där barn involveras, och där konstnärer vidgat sin syn på barns uttryck som konstnärligt intressanta. Intervjupersonen med inblick i projektet *I dina skor* berättar om hur synen på barn med funktionsnedsättningar har fått en ny status.

Först handlade det om rummen, kommer de in med en rullstol? Sedan handlade det om instrument, behöver vi skapa ett specialinstrument? Och nu har steget kommit till att *alla* kan uttrycka sig konstnärligt. Det här projektet öppnade upp det tankesättet.

Att bryta ett dominerande synsätt inom kultursektorn rörande barn och andra målgrupper har varit en viktig del av några projekts agendor. Det har krävt en fingertoppskänsla och en konflikthantering att få konstnärer (men det har även gällt för tjänstemän i andra sektorer) att inte bara ”höra” vad barnen säger, utan att även få dem att lyssna tillräckligt noga för att inte bara ”höra” vad de ”vill” höra som en professionsgrupp. Målet har varit att verka för kulturella och sociala plattformar där det är legitimt och givande att arbeta deltagorienterat och därmed stärka ett syn- och arbetsätt där det handlar mer om att göra *med* barn istället för bara *för* barn. För att därmed inte låta stelbenta professionsideal och en generationsmaktordning ta överhanden.

Tid

Resurser i form av tid, relationer, och ekonomi är andra återkommande hinder. Låt oss börja med att redovisa de utmaningar som kan följa av tiden som en knapp resurs. Det är särskilt framträdande i samarbeten med skolan. Utbildningsträffar eller reflektionsmöten med pedagoger kan vara inskrivna i

projektplanen. Men i slutänden kan dessa vara svåra att realisera i den utsträckning som önskats, och därför ha bantats ned till en kortare träff med pedagoger i ett lärarrum under en fika eller lunchpaus. Det har också inneburit att inte all pedagogisk personal har nåtts av information om ett projekt, vilket i sin tur kan ha påverkat upplevelsen av delaktighet hos barnen. Att rektorer och andra chefer ger sitt stöd och prioriterade de aktuella projekten har visat sig vara oerhört viktigt för en kvalitet i utförandet av aktiviteterna och i personers möjlighet att vara och känna sig delaktiga.

Det kan även ha saknats tjänstetid hos aktörer som förväntas utföra projektets aktiviteter. Det påverkade projektet *Jag ska bli barnorganist*. Tanken här var att församlingarna skulle erbjuda kyrkomusikerna tjänstetid för projektdeltagande. Men så skedde inte på alla platser. För att få timmar att räckas till utvecklades en gruppundervisning. Det behövdes för att kunna erbjuda fler barn möjligheten att få spela orgel. I praktiken innebar det att projektet inte kunde ta emot alla barn trots att intresse fanns.

Att tid tas från andra aktiviteter i barnens liv har också aktualiserats. I projektet *Sverige berättar* kunde vårdnadshavare ifrågasätta meningen med att deras barn skulle avstå från idrottsträningar på fritiden för att ingå i projektet. Det krävdes en viss påtryckning från projektledningen för att vissa vårdnadshavare skulle ändra uppfattning.

Lärdomar som har gjorts i förhållande till tiden som en resurs är vikten av en förankringsprocess innan ett projekt startar där förväntningar och överenskommelser kommuniceras. Det stärker närvaron av tillitsfulla relationer som också bidrar till att rektorer och andra chefer är mer öppna för att avsätta tid för en professionell utveckling. En genomtänkt förstudie som bygger relationer underlättar även för att projektet redan är förankrat när medel tilldelas istället för att kommuner, skolor, eller andra verksamheter ska uppvaktas i efterhand. Tillitsfulla relationer till barn och unga är något som prioriteras när väl projekt är igång, snarare än något som systematiskt byggs in från början. Det kan till och med finnas en förväntan på att de bara ska vara med. För överlag i projekten så har det funnits få reflektioner kring barns delaktighet och deltagande i projekt som bedrivs i skolan samt förskolan, och

där barnen inte kan välja eftersom det rör sig om en obligatorisk verksamhet där barnens tid är reglerad av vuxna aktörer.

Sociala relationer

Sociala relationer är en central resurs. När samarbetsrelationer skaver försvagas möjligheterna för att arbeta deltagarorienterat. Slitningar kan bero på otydliga förväntningar och icke klargjorda överenskommelser, bristande kommunikation med nyckelpersoner, personalomsättning och vikarierande personal, underbemanning, omorganisation, långtidssjukskrivningar, samt stress inom den organisation där projektets aktiviteter ska utföras.

Om en lärare som är insatt i projektet blir långtidssjukskriven och den vikarierande läraren är stressad över att ett kulturprojekt också ska genomföras samtidigt som skolans rektor slutar och en ny rektor behöver sättas in i projektet, så får det negativa konsekvenser för projektet. När relationsbyggande gång på gång behöver aktualiseras försvinner värdefull tid från projektet.

Ibland kan samarbetsrelationers skörhet handla om svårigheter att få gehör eller legitimitet för en projekttid. Ett exempel är projekt där olika språkkulturer möts (se *när vi lyser för varandra* och *Dalakulturens teater*). Utmaningar har uppstått i mötet mellan döva och hörande, och kritiska frågor rörande varför hörande ska driva projekt för icke hörande har uppstått. En kritisk självreflektion kring hur skilda språkkulturer kan mötas och broar byggas för ett inkluderande samhälle skapades inom sådana projektgrupper, och projektledningar har valt att omvärdera vissa strategier och ta ett steg tillbaka.

Sedan är det så att inte alla, av olika anledningar, är intresserade av de aktiviteter som ska utföras. När vuxna som behövs för projektets genomförande inte velat ingå i projektet eller hoppat av kan problem uppstå med att den strategi som har använts har varit att prioritera de engagerade istället för att avsätta tid på oengagerade individer. En pragmatisk hållning har intagits där ett emotionellt arbete riktades mot fungerande relationer med en

underliggande tanke om att kunskaper och erfarenheter gjorda inom ramen för projektet i sinom tid ändå kommer att nå fler än de som är direkt involverade.

En risk som också realiserades var att i sammanhang där det var en hög personalomsättning eller ett bristande kollektivt engagemang blev den roll som tilldelades så kallade eldsjälar stor. Ansvar tenderar att i en högre grad läggas över på dem i sådana situationer. Det är inte ett oväntat resultat i projekt som har med kultur för barn och unga att göra (se även Lund m.fl., 2013; Lorentzon, 2018).

Ekonomi

Brist på ekonomiska resurser är med självklarhet ett närvarande hinder. Ibland för att genomföra projekt, men framförallt när det gäller att finna former för att fortsätta med projektets aktiviteter efter avslutad projekttid. Ett konkret hinder kan handla om att det har saknats personal i skolor för att ta sig ut i Göteborgstrafiken med elever. Det löstes genom att teaterns personal i projektet *Stafetten* åkte till skolan för att slå följe med barnen till den plats där projektets aktiviteter skulle utföras. Region Gotland beskrivs som särskilt svår av tre olika projektägare. Här finns en samstämmig röst om att de ekonomiska resurserna på ön under tiden för projektens genomförande inte prioriterade kultur för barn och unga i en tillräckligt hög grad. En reflektion görs även av en intervjuperson om att nya arbetssätt som går utanför ordinarie rutiner är svårare att få gehör för i ekonomiskt bistra tider. Om neddragningar görs är det kärnuppdrag som prioriteras, medan om resurser finns tillgängliga ökar intresset för att utveckla verksamheten i nya riktningar.

Förändrade förutsättningar under pågående projekt har också påverkat möjligheterna till finansiering efter projekttiden. Det kan ha funnit överenskommelser mellan projektägare och samarbetspartners om en fortsatt finansiering som när det väl gäller inte aktualiseras. Anledningarna som anges kan vara att en nyckelperson slutar, att överenskommelser faller mellan olika stolar, eller att ett intresse saknas för att ta bollen vidare, samt att ansvaret

inte har tagits på allvar och att det därigenom framstår som enkelt att släppa ett projekt.

En projektansvarig är pragmatisk och säger helt enkelt: ”Projektet och dess erfarenheter hade kunnat överleva, men samtidigt är ett projekt ett projekt. Man hade kunnat fånga upp resultatet av det och jobbat vidare om det funnits en stabil ekonomi.” Detta uttalande sammanfattar i mångt och mycket de villkor som omgärdar den så kallade projektkulturen.

Avslutningsvis har Coronapandemin inneburit att några projekt inte har kunnat fullfölja planerade aktiviteter och samarbeten. Men eftersom majoriteten av de undersökta projekten pågick före pandemin så är konsekvenserna överlag inte så omfattande. Men under perioder har ett par projekt fått lägga om verksamheten till digitala eller hybrida former, och fysiska möten har fått följa anvisade restriktioner rörande deltagarantal.

5.4 Målgruppens upplevelser

Målgruppens upplevelser är undersökta via sekundära uppgifter, som utdrag från enkäter i projektdokumentation samt utifrån intervjupersonernas beskrivningar. Överlag är det positiva upplevelser som har delats. Reaktionen på den *Den mystiska lådan* kunde till exempel vara: ”När får vi komma tillbaka igen?” Och två pojkar, enligt intervjupersonen, utbrast innan de gick för dagen att det ”borde vara fett tråkigt men att det är jättekul”. Projekt som har varit meningsfulla för barn och unga med eller utan funktionsnedsättning, samt för personer med funktionsnedsättning oavsett ålder är bland annat:

- Att få samarbeta jämspelt med kulturaktörer
- Att få prova konstnärliga uttrycksformer
- Att intresset för konst har stärkts
- Att barn med samma intresse har kunnat träffas
- Att få gå från tystnad till sång med en grav funktionsnedsättning
- Att spontansjungande bland förskolebarn har ökat
- Att samhället har undersökts med hjälp av TV-mediet och andra kulturella uttrycksformer

- Att staden ses på nya sätt
- Att lärandet enligt skolans läroplans stärkts med estetiska uttrycksformer
- Att få komma nära äldre generationer
- Att få veta, som icke nyanländ, hur det är att vara ny i ett land
- Att en väg in i Sverige för nyanlända erbjudits – att bli ”hörd och ”sedd”
- Att få känna en stolthet över sitt teckenspråk eller andra modersmål
- Att få sätta ord på tankar och känslor

När målgruppen lämnat kritiska kommentarer har det handlat om att projekt har behandlat målgruppen som mer homogen än vad den är, att teater- eller andra kulturupplevelser inte alltid är positiva, att förväntan på delaktighet har varit större eller annorlunda hos målgruppen än vad som åstadkommit eller kommunicerats, att barngrupper inte har informerats om syfte och aktivitet innan mötet med projektet, att ungas egna frågeställningar inte har passat in i projekts förbestämda idéer om innehåll, samt att projekts ursprungliga idé inte passade eller engagerade målgruppen.

5.5 Barns och ungas delaktighet

Eftersom barns delaktighet är ett centralt tema för utvärderingen och delaktighet är ett kriterium för att beviljas stöd ur Arvsfonden har en fråga för utvärderingen varit hur barns delaktighet definieras eller görs av vuxna aktörer i de aktuella projekten, och om samhällliga dominansrelationer spelar någon roll för målgruppernas delaktighet. I projekten har målgruppens åsikter inför planeringen av ett projekt undersökts via representanter för målgruppen, eller genom diskussioner direkt med målgruppen. Det är sällan som målgruppen uttryckligen har varit delaktig i att finna former för fortsättningen. Delaktighet i studerade projekt har i huvudsak varit ett konkret görande i stunden. Under genomförandet har delaktighet mellan vuxna kulturaktörer och projektens målgrupper gjorts genom:

- Att en gemensam metodikutveckling och ett ömsesidigt samråd om vad det konkreta innehållet i projektaktiviteterna ska vara har gjorts. I praktiken har det inneburit att målgruppen har fått välja och rösta om möjliga aktiviteter. Det har här funnit en grad av flexibilitet närvarande där det innehållsliga har utvecklats pö om pö med målgruppen. Det har skett genom att vuxna och barn eller ungdomar tillsammans funnit vägar framåt. Det har möjliggjort ett engagemang hos målgruppen och har grundat sig i att de vuxna aktörerna beaktar att målgruppen är heterogen, och att individerna erkänns om ett självklart "Du" istället för en homogen grupp (Janson, 2013). Detta "Du" har dock inte alltid varit utgångspunkten från början i ett projekt, men har kunnat växa fram givet de ungas eget aktörskap bland annat genom ett ifrågasättande av projektinnehåll. Det betyder att delaktigheten som görs under ett pågående projekt påverkas genom den interaktion som sker mellan projektens vuxna och den unga målgruppen.
- Att barns kapacitet för social förändring hålls fram. I praktiken handlade det om en iscensättning av delaktighet där problem som är skapade av vuxna endast kan lösas av barn. Barnens kapacitet sattes i fokus som den centrala kraft som behövdes för att lösa problem i nuet. I projekten kom det till uttryck genom att barn och unga bjöds in för att skapa lösningar för problem som vuxna skapat men inte själva kan lösa (*Berättarministeriet*), eller att målgrupperna bjöds in att intervensera i sceniska gestaltningar för att medskapa handlingens fortsättning (*Skratturnén*).
- Att målgruppens röst blir hörd på sina egna villkor. I praktiken har det bland annat inneburit att hänsyn tagits till att det finns olika former av perception, och att olika sinnen behövs för att en målgrupp fullt ut ska kunna delta. Det har skapat utrymme för att målgrupper med funktionsnedsättningar getts utrymme för ett

utforskande på sina egna villkor (se t.ex. projektet ... *när vi lyser för varandra*).

- Att målgruppens liv och erfarenheter integrerats i konstnärlig gestaltning. I praktiken har det inneburit sceniska projektioner av målgruppens bidrag (*Stafetten*).
- Att målgruppens åsikter kontinuerligt följs upp i projekt. I praktiken har det gjorts på olika sätt från spontana samtal och observationer av möten och aktiviteter till regelrätta utvärderingar. Uppföljningar har också gjorts via samtal med vuxna aktörer som pedagoger vilka möter målgruppen i deras levda vardag. Ett mönster jag har funnit är att det är i det mötet med målgruppen och/eller deras företrädare som intervjupersoner ger uttryck för att de har fått med sig vad som fungerat och eller behöver utvecklas.

Villkoren för delaktighet påverkas av vilka kulturaktiviteter som olika projekt aktualiserar samt hur dessa organiseras. De studerade projekten har antingen skapat kultur framförallt för målgruppen (t.ex. *Skratturnén*), eller så har projekt skapats där målgruppen ska lära sig att bli en del av kulturen genom att själva bli utövare (t.ex. *Jag ska bli barnorganist*) eller publik (*Stafetten*). För det tredje har projekt skapats där målgruppen i mötet med vuxna kulturaktörer är *med* och formar vilka kulturaktiviteter som ska göras i projektet – görandet och dess innehåll är alltså inte på förhand bestämt (t.ex. *Barnens egen TV*). Därtill har projekt utförts på olika platser till exempel i kyrkor, på skolor, eller under målgruppens fritid. Projektens kulturaktiviteter och organiseringen av dessa inklusive den plats där projektet utförs påverkar vilken typ av delaktighet som är möjlig och i vilken grad delaktighet görs. Det betyder att det inte finns ett sätt att göra delaktighet på, och att delaktighet inte är något i sig själv utan blir något genom de kulturella aktiviteter som aktualiseras samt genom hur och var aktiviteterna organiseras (Lorentzon, 2012). Men det finns olika goda förutsättningar för barns delaktighet som intervjupersoner har delat med sig av. Och dessa handlar om individfokus, kunskaper hos ledare, samt tillitsfulla relationer:

- Se individen. Frågor som ställdes i ett dansprojekt var: Vad är grundintresset? Ett behov av att springa? Inget intresse av dans? Att ställa frågor i mötet med målgruppen till sig och till dem är centralt. Vissa konstformer eller en mängd konstformer i samma projekt möjliggör en delaktighet utifrån individens intresse. I dansen behövs till exempel alla typer av kroppar och rörelser. I teater likväl som i TV-produktion finns det alltid någon uppgift som behöver utföras såväl *backstage* som *front stage*. Och många konstformer innehåller olika uttrycksformer som text, musik, gestaltande, ljud, med mera vilket möjliggör att deltagare kan upptäcka det som tilltalar dem.
- Ledares kunskaper. Att det har funnits ledare som har ett barnperspektiv och väl genomarbetade metoder för barns delaktighet och kunskaper om funktionsnedsättningar har lyfts fram som viktiga.
- Tillit. Tillitsfulla relationer är en viktig förutsättning för delaktighet. Erfarenheter är att det har möjliggjorts genom tid eftersom tillit inte kan stressas fram. Gemensamma intressen och ett ömsesidigt lärande mellan projektmedarbetare och målgrupper har stärkt relationerna inom projekt. Tillit kan också gå vägen via de som står målgruppen närmast i vardagen och som blir deras språkrör, till exempel pedagoger. Tillit kan skapa en emotionell anknytning till projektet där känslan hos målgruppen blir: ”Det här är gjort för vår skull.” För att möjliggöra delaktighet i projekt där tjänstemän med mindre erfarenhet av att arbeta med målgruppen deltar har tillit stärkts genom att formella avtal har upprättats där arbetsdelning mellan tjänstemän och målgrupp skrivits för att säkerställa att barn och ungas röster tas tillvara.

Intervjupersoner betonar att delaktighet med barn och unga med eller utan funktionsnedsättning är en komplex fråga. De kan reflektera över hur kriterier

för delaktighet tycks vara utformade för en normativ kropp och en etablerad social status. Men barn och unga är en heterogen grupp där samhälleliga dominansrelationer har betydelse för den känsla av tillhörighet till kulturaktiviteter som barn och unga upplever. Kroppar och erfarenheter som är diskursivt ifrågasatta eller i olika grad stigmatiserade ställs inför andra utmaningar när delaktighet i kulturaktiviteter står på agendan. Hur skapas delaktighet med någon där delaktighet inte är självklart som för måttligt och gravt funktionsnedsatta individer (*En annan del av Huddinge*), eller för barn och ungdomar som är på flykt (*Kulturskolan och barn på flykt*)? Kunskapsöversikter och erfarenheter från utförda projekt efterfrågas av intervjupersoner. Och förslag har getts om att förstudier skulle kunna byggas in i ansökningsprocessen för att på så sätt öka förutsättningarna för delaktighet. Några röster som illustrerar utmaningar med delaktighet är:

Man kräver från Arvsfonden att de [målgruppen] ska vara involverade före, under och efter men det är en omöjlighet för ensamkommande barn. Det är omöjligt. Det går bara inte.

Vad menar arvsfonden? Vad är delaktighet på riktigt? Det finns olika sätt att uttrycka sig.

Vi har fått avslag för det som vi brunnit för. Det blir en exkluderande process för de som har måttliga och grava funktionshinder eftersom vi som söker medel inte kan fylla i arvsfondens boxar rätt. Man drar sig för att söka pengar för det här kommer inte att funka [beviljas] på grund av deras kriterier.

Allmänna Arvsfonden möjliggör projekt som leder till att deras målgrupper synliggörs. De får känna en delaktighet och uppleva ett erkännande. Samtidigt upplever intervjupersoner att kriterierna för delaktighet inte passar alla målgrupper (till exempel nyanlända barn och ungdomar samt målgruppen med måttliga och grava funktionsnedsättningar) och efterfrågar en större medvetenhet kring hur olika livsvillkor för barn och unga skapar olika villkor för delaktighet, eftersom erfarenheten är att det sällan finns en färdig mall.

I arbetet med denna utvärdering har frågor om delaktighet även kommit att diskuteras i ljuset av representation och status, samt i relation till vilka

målgrupper som inte med en självklarhet känner sig inbjudna eller intresserade. Samhälleliga dominansrelationer har en betydelse.

Delaktighet och representation

Representation kan bidra med socialpsykologiska identifikationspunkter. Representation handlar i studerade projekt om att olika språk och kroppar samt ickenormativa narrativ har getts plats. Intervjupersoner vittnar om att det ökar möjligheten till ett aktivt deltagande genom att målgruppen känner sig inte bara talad *om* och *till* utan också *med*.

Ett medvetet arbete med *castings* som breddade representationen av kulturell och etnisk bakgrund i ett konstnärligt team förändrade till exempel dynamiken mellan scen och salong i scenkonstprojektet *Stafetten* som mötte barn i Göteborgs miljonprogramsområden. Att arabiska repliker integrerades i en föreställning var betydelsefullt. Den arabisktalande skådespelaren blev populär bland barnen som uppskattade att få höra andra språk än svenska på scenen. Att en etablerad konstform som teater gestaltar ett mångkulturellt Sverige skapar mening. Det kan bidra till att överbrygga erkännandegap, det vill säga en ”bristande jämlikhet i fråga om värde och kulturell tillhörighet mellan grupper i ett samhälle” (Lamont, 2022, s. 181). Arabiskan ”gav” som intervjupersonen beskriver det: ”Cred i rummet. De [publiken med arabiska som modersmål] var inte bara turister i rummet.” Känslan som kan skapas är att om arabiska är en del av teatersverige så är även personer med arabiska som modersmål en del av Sverige. Representation i kulturlivet bidrar till en känsla av tillhörighet vilket ökar chansen av att en heterogen målgrupp också vill engagera sig och välja delaktighet.

En bred representation på scen är något som *Clowner utan gränser* eftersträvar. Deras motiv är att den unga publiken ska kunna ”känna igen sig”. Det handlar om igenkänning för att också kunna ”bryta vem och vad man vanligtvis ser på scen”. Och då behöver ”andra kroppstyper, bakgrund, språk och åldrar” få ta plats på scenen. Det kan också betyda att föreställningar görs verbalt språkfria för att tillgängliggöra förståelsen för alla oavsett modersmål. Normkritiska

förhållningssätt är också centralt för delaktighet – kroppar behöver inte bidra till att reproducera kulturellt dominerande egenskaper. De vuxna aktörerna vill bråka med förgivettagna normer för de barn och unga som de möter genom att till exempel inkludera ickenormativa narrativ som att män kan vara svaga och kvinnor starka. Tanken är att normkritiska perspektiv stärker möjligheterna för delaktighet i kulturlivet och, i en bredare bemärkelse, i samhällslivet.

Normkritiska perspektiv handlar om mer än om hur egenskaper görs. Det handlar även om hur rum görs. Görs de för alla? Eller ska det alltid krävas anpassningar i efterhand snarare än att rummen finns där för alla alltid. Det är frågor som *SpinnVäxa SpinnUnga* aktualiserar, och de introducerar ordet ”väntade” för att peka på den skeva maktordningen som är till de normativa kropparnas fördel. Verksamheten har så att säga inte anpassats i efterhand, utan målet har varit att deltagarnas upplevelse ska bli att de var ”väntade”. Detta är en central del av en delaktighetsaspekt för barn och unga med eller utan funktionsnedsättning eftersom det inte alltid är en självklarhet att de får känna sig som tillhörande ett självklart ”Vi”.

Ibland kan representation och att ha delade erfarenheter med målgruppen vara a och o för att tillit och mening i projekt ska skapas. I studerade projekt har det varit aktuellt i projekt där hörande och ickehörande språkkulturer möts. Dörrar kan öppnas när projektmedarbetare har egna erfarenheter av den ickehörande kulturen. Medan dörrar kan stängas om projekts konstnärliga idé upplevs komma ”ovanifrån” utan att den ickehörande kulturen är med från start och på lika villkor. Reflektioner som aktualiserades i projektet *Dalakulturens teater* var:

Vi inkräktade på ett område som var okänt. [...] Vi höll på att appropriera de dövas värld. Vi backade undan. Det måste finnas en önskan. Och som kolonizatör av de hörande värld. Vad behöver man känna och kunna innan? Går det ens att göra det? Döva är en stark grupp. Vi är inte en del av den gruppen. Vi lyckades så gott det gick.

Sammantaget är representation positivt för att skapa socialpsykologiska identifikationspunkter med målgruppen, men också för att skapa förståelse för erfarenheter som kanske inte är projektledningens egna. Kanske kan en kritisk fråga i relation till studerade projekt vara hur barnen och de unga kan

representera sig själva i de projekt de har deltagit i. Ibland har deras egna röster och kroppar inte varit så synliga i ett projekt som barnen och deras lärare hade föreställt sig. I projektet *Stafetten* fanns det tendenser till att både den unga målgruppen och deras pedagoger blev förvånade över att det stoff som barnen lämnade från sina egna liv till en scenisk gestaltning inte lämnade några självklara spår efter den konstnärliga förhöjning som det konstnärliga teamet arbetat fram på egen hand.

Delaktighet och samhälleliga dominansrelationer

Samhälleliga dominansrelationer har aktualiserats och vid ett par tillfällen skapat utmaningar för delaktighet och för ett projekts faktiska idé. Det har visat sig att när vissa kroppar har lägre status än andra, så kan kroppar med en högre status välja att inte engagera sig. I dansprojektet *SpinnVäxa SpinnUnga* där kroppar med olika funktionsuppsättningar skulle samskapa uppstod till en början osäkerhet och skillnadsskapande när målgrupper som sällan möts skulle skapa gemensamt. Det handlade för vissa deltagare om ”vilka grupper man vill identifiera sig med eller inte”, berättar intervjupersonen. Tålmod, nyfikenhet, och kärleken till dansen blev viktiga ingredienser i hanteringen av och lösningen på sådana negativa stereotyper. Dans blev ett kitt, eller en emotionell länk, som förde människor samman och som bidrog till att delaktighet kunde göras i genomförandet av de konkreta aktiviteterna.

Men förklaringen till att vissa grupper som är privilegierade på en samhällsnivå kan ta avstånd från kroppar som riskerar att stigmatiseras kan handla om att omedvetet uppleva att handlingsutrymmet begränsas när förändringar står på agendan som inkluderar fler erfarenheter och kroppar än de som är vana vid att bli tilltalade. Känslor av osäkerhet och rädsla kan uppstå som till och med kan göra att man väljer att inte engagera sig i projekt som vill skapa förändring som skulle kunna bidra till att överbrygga erkännandeklyftor. Anledningen är att det egna handlingsutrymmet helt plötsligt kan upplevas som mindre självklart och just därför som mer begränsat (cf. Kemper, 1990; Lund 2019). I projekt som utförs i till exempel en skola kan den specifika skolkulturen också påverka graden av engagemang. Skolan erbjuder en scen, på gott och ont.

Elever är varandras publik. Och om skolkulturen inte är inkluderande och där stigmatiserande språkbruk och exkluderande praktiker inte tas på allvar kan engagemanget vara skört. Det beror på att den unga målgruppen inte vågar delta i projekt där individer och grupper deltar vars kroppar och erfarenheter kan vara diskursivt ifrågasatta eller ha en lägre samhällsstatus. Elever som uppvisar solidaritet med andra i sådana skolmiljöer kan själva riskera att bli utsatta på skolan för sitt engagemang.

Projektet *Hej Salam* upplevde att vissa skolkulturer inte var inkluderande i praktiken. I *Hej Salam* var tanken att asylsökande ungdomar skulle möta gotländska ungdomar med kulturen som ett verktyg för en mångkulturell inkorporering. Inga permanentboende svenska ungdomar på ön var dock intresserade. Däremot blev tio utrikes födda ungdomar från bland annat Afghanistan och Somalia intresserade. Deras kulturella skapande genomfördes med vuxna projektmedarbetare istället för med ungdomar på ön. Under projektet första del gjordes även skolbesök. Intervjupersonen berättar att permanentboende ungdomar med en svensk etnisk bakgrund å ena sidan tog ställning för allas lika värde, för att å andra sidan ”ta ett steg tillbaka när de träffade någon som var annorlunda”. Det kan vara en effekt av färgblind rasism (Bonilla-Silva, 2006) som handlar om den vita kroppens möjlighet att inte se hur ras och etnicitet spelar roll för ett samhällsligt erkännande. I stället används föreställningar om allas lika värde på ett sätt där olikhet inte diskuteras eftersom alla *diskursivt* har lika värde i retoriken, och på så sätt osynliggörs rasism. Färgblind rasism förekommer i svenska samhället och därmed även i skolor (Voyer, 2018).

Vissa skolbesök under *Hej Salam* ledde sålunda inte till social integration. Intervjupersonen berättar att skolungdomar ur majoritetsgruppen till och med kunde göra ”kommentarer som var nedsättande” i mötet med asylsökande ungdomar. Forskning har även visat att det inte är med automatik som vänskapen mellan barn och ungdomar med en utländsk bakgrund och barn och ungdomar med en svensk bakgrund uppstår. Detta – att man inte blir vän med varandra – pekar på brister i social integration. Jonsson (m.fl., 2022) skriver att detta gäller särskilt i vissa skolmiljöer: ”Högstadiееlever med svensk bakgrund

som går i skolor där de flesta andra också har det har sällan vänner med utländsk bakgrund” (s. 18).

Att engagera målgrupper – intersektionella perspektiv

Målgrupper låter som att det finns homogena grupper med liknande bakgrund, erfarenheter, och intressen. Det är dock sällan fallet. Ordet målgrupp döljer närvaron av heterogenitet. I likhet med tidigare studier (Lund, 2008; Myndigheten för kulturanalys, 2017) så visar också föreliggande undersökning att vissa estetiska uttrycksformer kan vara förknippade med barn snarare än ungdom, med flickor snarare än pojkar, med medelklass och villaområden samt vithet snarare än miljonprogram och utländsk bakgrund. Så ålder, kön, klass, och etnicitet påverkar målgruppernas delaktighet. Det kan även förstärkas av utbildningspolitik och orters kulturella infrastruktur, samt av den konkreta platsen där projektet utförs och huruvida kulturen är inkluderande eller ej. Detta ställer krav på de vuxna kulturaktörer som driver kulturprojekt. De behöver vara medvetna om att samhällliga dominansrelationer och institutionella kulturer kan påverka olika grupper inom målgruppens och deras initiala lust att engagera sig. Strategier för att nå ut till de som redan kan ha valt bort sig själva från det som de upplever sig bortvald från är en delaktighetsdimension som projektledningar behöver beakta för att öka möjligheterna att leva upp till Arvsfondens prioriterade område om en ökad delaktighet i kulturlivet. Här är det av vikt att vuxna kulturaktörer tar ansvar för en ömsesidighet i den sociala interaktionen med målgruppen, samt är öppna för att lyssna till och lära av barnen och ungdomarnas egna kulturintressen.

Högstadiееlever har, berättar en intervjuperson, varit ”mer skeptiska” än andra åldersgrupper. Det aktuella projektet rör marionettestrar, och erfarenheter var att det finns ”en fördom att dockor leker man med, inte spelar med”. Engagemang skapades dock via de ungas egna kulturella intressen som film och animation. Denna erfarenhet av att högstadiееlever inte längre känner sig lika kallade till vissa kulturaktiviteter delas av andra projekt. Undersökningar har visat att ungdomar kan förknippa specifika

kulturaktiviteter med barndomen. Det vill säga något de lämnat bakom sig (Trondman, 2002; Lund, 2008).

Att kön spelar roll vet vi också från forskning. Dock har det inte varit ett helt genomgående mönster i studerade projekt. Exempel finns dock. Särskilt när aktiviteter har frivilliga och är efter skoltid, och därmed något som den unga målgruppen söker upp på egen hand. Skaparverkstan på Gotland var öppen för alla. Störst intresse visade flickor: ”Flickor kom av sig själva.”

Att klassbakgrund har betydelse blir bland annat synligt i reaktioner kring hur svårt det kan vara att rekrytera en målgrupp som inte är en institutions vanliga deltagare eller publik. I avrapporteringen för projektet *I dina skor* berättas att några barn har varit svårare att nå:

Barn i utsatta områden som normalt inte når kulturskolan har varit underrepresenterade. Man har utgått från redan befintliga kulturskoleelever som varit tillgängliga och lätta att komma överens med eller har man gått via andra kanaler för att hitta barnen med funktionsvariationer (Slutrapporten, s. 15).

Befintliga organisationsformer kan ha upparbetade socioekonomiska kanaler med vissa unga, vilket kan skapa en tröskel till nya kanaler där andra målgrupper kan finnas. Ett projekt som ska pröva nya arbetssätt kan finna det bekvämt att inte bryta flera barriärer på en och samma gång. Och på så sätt kan det välbekanta omedvetet väljas före det obekanta. På så sätt kan förändring och reproduktion pågå parallellt i ett och samma projekt.

Svårigheter att nå ungdomar med utländsk bakgrund rapporteras från ett projekt om offentliga rum i Örebro. Så trots att Örebro är en mångkulturell stad märktes inte det i projektet. Huruvida det har med socioekonomiska faktorer snarare än med etnisk bakgrund att göra, eller en kombination av olika faktorer kan jag inte uttala mig om. I Karlskoga arbetade samma projekt som heter *Art Kod-Demokrati* mycket med att försöka att få till blandande grupper där ungdomar med svensk och utländsk bakgrund skulle mötas men utan framgång.

Intersektionella analyser är ofta nödvändiga. Med det avses hur olika statusordningar i samhället som ålder, etnicitet, kön, klass, och

funktionsnedsättning kan samspela med varandra i arbetet med att skapa delaktighet i projekt. I projektet *En annan del av Huddinge*, där kulturintresset hos en målgrupp med funktionsnedsättningar stod i fokus, deltog få deltagare med annat modersmål än svenska. Intervjupersonen, med lång erfarenhet av målgruppen, menar att en bidragande orsak är att denna grupp är mindre synlig i samhället till följd av att det ”finns troligen en skam hos familjen” som leder till att målgruppen ”göms undan”. Det betyder att delaktighet även kan hindras av vårdnadshavare och av kulturellt betingade orsaker.

I ett projekt med nyanlända ungdomar (*Kulturskolan och barn på flykt*) kunde de unga ge uttryck för att de ”var så trötta på att bli behandlade som grupp trots att de hade olika bakgrunder”. Alla nyanlända vill kanske inte dansa, göra musik, eller spela teater, och inte nödvändigtvis i grupp med andra nyanlända. Det ledde till en kritisk självreflektion hos projektledningen som vittnar om: ”Det hade vi inte tänkt på så bra innan.” Att vara i samma ålder och dela erfarenheten av att vara nyanländ i Sverige behöver inte innebära ett delat intresse för estetiska uttrycksformer. Det är möjligt att även överföra denna analys till andra projekt som till exempel görs i skolans regi, där elever kan tänkas att behandlas homogent trots att varje elev är en unik individ. Och där en generations (makt)ordning på förhand tar för givet att barn och unga ska anpassa sig till de projekt som en skola har valt att engagera sig i. Intervjupersoner berättar att risken för detta minskar när projekt tillåter att elever kan välja mellan olika uppgifter som kan handla om att arbeta med sådant som är mer publikt, eller att verka mer så att säga bakom scenen med teknik, slöjd, med mera. Om delaktighet skulle definieras i termer av att de unga själva måste kunna få välja om de vill vara delaktiga eller inte, så är det många projekt (särskilt de som utförs i skolan) som inte skulle kunna leva upp till en sådan definition (jfr. Janson, 2013).

Även erfarenheter av att kulturen har en svagare position på gymnasieskolor och i glesbygden har rapporterats av intervjupersoner (se även Lund m.fl., 2013). Projekt som har velat samarbeta med gymnasiet har inte alltid lyckats. Och ett av svaren är att kultur inte är en självklarhet på andra program än det estetiska programmet. På en mindre ort hade till och med det estetiska

programmet lagts ner. Och att engagera gymnasieungdomar på fritiden har varit svårt eftersom de inte blir kvar på orten: ”De sticker härifrån”, som en av intervjupersonerna berättade.

Kommentar – barn och ungas delaktighet

Frågor om delaktighet har ibland öppnat upp för fler frågor och reflektioner än svar. Men målgruppens delaktighet under pågående projekt har varit mer framträdande än delaktigheten under förberedelsefasen, samt under den fas där former ska tas fram för att säkra en fortsättning efter projektslut.

Delaktighet påverkas av hur inkluderande institutionella kulturer är, hur genomtänkt representationen av olika kroppar och erfarenheter i projekten är, samt av hur samhällliga dominansrelationer som ålder, kön, klass, migrationsstatus, och funktionsnedsättning påverkar de faktorer som får ett barn eller ungdomar att känna sig mer eller mindre inbjuden att engagera sig i kulturella aktiviteter. Barn och ungas socialisationsprocesser, i hemmet men också i de institutioner där de har sin vardag, påverkar deras känsla för om kultur är något för dem eller ej. Detta påverkar engagemanget och är en faktor som vuxna kulturaktörer behöver vara medvetna om och sensitiva inför.

Den kulturella segregationen påverkar vem som känner sig mer eller mindre inbjuden till kulturaktiviteter. Så samtidigt som studerade projekt vill överbrygga erkännandeklyftor med kulturen, så kan kulturen i sig vara själva klyftan genom att kulturella aktiviteter också har en skillnadsskapande kraft (Bourdieu, 1996). En konstnärlig aktivitet kan till exempel vara mer förknippat med att vara flicka än pojke. Det märkte till exempel *Skaparverkstan på Fårö* där fler flickor än pojkar valde att engagera sig i de aktiviteter som de erbjöd. Det finns en vilja och en önskan om att lära sig mer om hur man kan arbeta systematiskt med delaktighet hos intervjupersonerna utan att förlora öppenheten i stunden, eftersom det handlar om arbetssätt som behöver hantera många olika tillvägagångssätt. Denna uttryckta vilja symboliserar även, i min tolkning, att det kan ha funnits ett utrymmeför att arbeta mer sensitivt och strategiskt med att uppnå en större heterogenitet bland

målgruppen i vissa projekt. Ett vidgat deltagande i kulturprojekt, även för en ung målgrupp, är inte något som sker per automatik.

Överlag har representanter för projekten lärt sig mycket om sig själva och den verksamhet de representerar genom att arbeta med olika målgrupper. Så även om projekten i sig var skrivna för att direkt påverka målgruppernas kulturintresse och livsvillkor, så uppstod det en oförutsedd konsekvens där vuxna kulturaktörer inklusive projektledningar utvecklades i mötet med målgruppen. Inte minst via förekomsten av en kritisk självreflektion.

5.6 Kritisk självreflektion och läroprocesser

Den kritiska självreflektion som väckts eller stärkts i de studerade projekten bottnar i en vetskap om att målgruppers erfarenheter inte är projektledningars erfarenheter, och en medvetenhet om att deras privilegierade sätt att erfara att världen inte alltid delas med målgruppen (Lund, 2004). Representationsfrågor har aktualiserats, och en vilja till ett fortsatt demokratiseringsarbete inom den egna organisationen kan iakttas. Sociala förändringar som talar för ett socialt inkluderande kulturliv handlar om att förändra sig själv. Att som kultur- och projektaktör ta ett steg tillbaka, se och lyssna på djupet, och att låta andra och annat ta plats. Syftet med de projekt som studerats är att reparera glipor i samhällsväven genom att öka barn och ungas rättigheter till kultur, öka deras kännedom om sina rättigheter, bidra till målgruppens egen autonomi, samt att överbrygga generationsklyftor. Målgruppers livsvillkor ska synliggöras, bli bättre, och deras rättigheter tillvaratas. Det kan vi till exempel se i Berättarministeriets arbete med *Den mystiska lådan*. Här stärks barn i socioekonomiskt utsatta områden i sin läs- och skrivförståelse. I *SpinnVäxa SpinnUnga* lagas glipor genom att skapa sammanhang där kroppar med olika funktionsvariationer möts och skapar sammanhang där olikhet i enhet – en mångkulturell inkorporeringsform – blir till en självklarhet via dansen som ett emotionellt kitt.

I studerade projekt har den kritiska självreflektionen inneburit en ökad medvetenhet om egna privilegier där ens egen blick på världen bara är en av

många. Betydelsen av att vara vuxen och av fördelar som följer av en medelklassposition, en vithet och normkroppar har individer och organisationer blivit påmind om. Svårigheten att som vuxen ta sig tid och på djupet prioritera barns perspektiv har lyfts. Även om själva utgångspunkten i projekt har varit att låta barnens röster höras, så kan det i praktiken ”filtreras” bort. I efterhand finns det exempel på intervjupersoner som granskat sitt arbete med delaktighet och den (brist) på plats som barn gavs. Och det finns en känsla av ånger och av att ha velat arbeta ”närmare barnen”.

För de som låtit barnen bestämma i samråd med vuxna har det varit utmanande och lärorikt. Särskilt eftersom ”det är så lätt att som vuxen lägga på en idé om vad som är rätt” (enligt en intervjuperson), och att lyssna till barn och unga påverkade innehållet i projektet. För andra projekt har arbetet med delaktighet inneburit att de vuxna kulturaktörerna har utvecklats. För projektet *Stafetten* innebar det att ensemblen blev ”självssäkrare med att jobba närmare barn”. Det betyder att det inte bara är barnen som blivit *empowered* (stärkt) i relation till teaterkonsten. Även ensemblen har blivit *empowered* i relation till barnpubliken. Att lyssna till barnen innebär ett ömsesidigt lärande.

Att kulturverksamhet bär på vissa konventioner som är tagna för givna och kopplade till socioekonomiska förhållanden blev tydligt i Kulturskolans arbete med nyanlända. Projektet *Kulturskolan och barn på flykt* synliggjorde kulturskolans institutionella rutiner. Mötet med nyanlända familjer pekade till exempel på hur etablerade konventioner kunde vara exkluderande eftersom de utgår från: ”Att föräldrar ska veta hur det går till, att man ska anmäla sig, att man ska ha ekonomiska resurser. Och att man är stabil på samma plats över tid.” Projektets verksamhet behövde däremot vila på en annan grund. Att den heterogena grupp som döljer sig bakom ordet nyanländ inte alltid beaktats som varierad kan vara en effekt av ens egen normativa position som tillhörande majoritetssamhället utan egna erfarenheter av att vara på flykt. En tydlig minnesbild i projektet *Barn på flykt* som mötte nyanlända ungdomar var:

De unga [i projektet] var så trötta på att bli behandlade som grupp trots att de hade olika bakgrunder. ’Ni är en målgrupp ni ska dansa.’ Det hade vi inte tänkt på så bra innan. Varför ska de ha så stark grupp-känsla? Bara för att de är i samma ålder?

Fritidsaktiviteter är till för att man är intresserad och för att hitta en glädje i det och inte känna sig tvingad för att man är nyanländ.

Erfarenheterna är mycket positiva bland de projekt som medvetet arbetat med att rekrytera medarbetare som är icke-vita svenskar med migrationserfarenheter, och som talar andra modersmål än svenska. Mångkulturella målgrupper har uppskattat det erfar intervjupersoner och har förstärkt möjligheten till en upplevelse av att bli talad *med*, och inte bara *till* eller *om*.

Normkroppars dominanta position i samhället har belysts. I projektledningens konkreta arbete med delaktighet i *SpinnVäxa SpinnUnga* har det kommit att innebära att utmana sig själv och inte reproducera rådande samhällliga dominansordningar. Målet för delaktighet har ramats in av en kritisk självreflektion:

Vi har hela tiden fått utmana oss med vad det innebär att möta jämlikt utifrån. Att vi har en ledarroll men inte hamna i en funktionsmaktsordning. Att inte vi alltid vet bäst. Utan vem lär av vem. Att vi alla kan bidra med något i en skapande process. Alla vår undervisning och konstnärliga processer bygger på samskapande processer. Utveckla den förmågan att hitta sin konstnärliga röst och uttryck.

Representanter för organisationer som kritiskt reflekterat över dominansrelationer och de betingelser dessa skapat för delaktighet uttrycker en fortsatt vilja att bidra till en förändring. Exempel som ges via den kritiska självreflektionen är att arbeta medvetet med *casting*, att bredda representationen i ledningsgrupper, och att samarbeta jämspelt för ett ömsesidigt lärande istället för att initiera eller driva projekt ovanifrån, där målgrupper görs till objekt och blir till "de andra". Frågor som ställts och reflektioner som gjorts är:

Vad kan jag problematisera? Ska jag driva ett sådant här projekt? Vad har jag för rätt? Vårt mål är att ha representation. Att inte jag ska prata för funktionsvarierade. Att vara trovärdig, jag är så medveten om min normativa glasögon.

För att skapa förändring och leva upp till de civilfärsideal som intervjupersonerna talar om behöver en kultursektor beakta både det som sker *back stage* i rum där aktiviteter och värdegrundsarbete planeras och omsätts i

praktiken, och *frontstage* där personer möter och upplever kultur och konst med andra (Saha, 2018; Lund, 2022).

En vuxen deltagare som är citerad i en skrift från *I dina skor* betonar hur mötet med olikhet bidrar till demokratiseringsprocesser:

En del säger att vi alla är lika och att vår längtan efter sammanhang och delaktighet är desamma. Men kanske är det så att vi alla är olika, att vi längtar på olika sätt och har olika regler – och just därför måste vi lära känna varandra och respektera varandra noggrant och intensivt. (Kulturskolerådet, s. 18)

Kritisk självreflektion handlar om att ”på djupet, se och lyssna samt ta ett steg tillbaka. Att inte alltid vara den som det talas till. Utan vara beredd att bli talad om” (Lund 2022, s. 249). Och denna självreflektion behövs för att flytta fram positionerna för barn och unga, med eller utan en funktionsnedsättning. Men det är sällan som det räcker med att vara kritiskt reflekterande. Individer och grupper som representerar olika verksamheter behöver även ta ansvar. För hooks innebär det att “reflexivity goes beyond recognizing our own biases [...] it means holding *oneself accountable*” (Au 2022, s. 7; Brosi G och hooks, 2012). Vad det kan innebära för de projekt som Allmänna arvsfonden finansierar är en öppen fråga som är väl värd att diskutera. Men ett tydligt spår är att de organisationer som har arbetat med studerade projekt har fått lära sig nya perspektiv, och ibland fått kritiskt granska det för givet tagna. Utvärderingen pekar på en samtidig närvaro av ett institutionellt lärande och avlärande.

I ett barnkritiskt perspektiv kan det institutionella avlärandet samtidigt gå ut över barnen och ungdomarnas möjligheter att få möta projekt som från början har implementerat ett arbetssätt där det kritiska reflekterandets ansvarstagande har gett effekt. Den unga målgruppen bidrar till att utveckla vuxnas verksamheter – här blir barnen som en oavsiktlig konsekvens ett redskap för ett demokratiseringsarbete som de inte alltid själva får ta del av, men som de via sitt aktörskap varit med och skapat.

Referenser

Alanen, Leena. (2003). "Childhoods: the generational ordering of social relations." I Mayall, Berry, Zeiher, Helga (red.) *Childhood in Generational Perspective*. London: Institute of Education, University of London, s. 27–45.

Alanen, L. (2011). Generational order. I J. Qvortrup, W. A. Corsaro, & M.-S. Honig (Red.), *The Palgrave handbook of childhood studies*. Palgrave Macmillan, s. 159–174.

Alexander, Jeffrey C. (2006). *The Civil Sphere*. Oxford: Oxford University Press.

Allmänna arvsfonden (2020). Arvsfondsdelegationens verksamhetsberättelse 2020.

<https://www.arvsfonden.se/download/18.71b542201784abfbf7a595b7/1617187525419/Verksamhetsber%C3%A4ttelse%202020.pdf> (9 april 2023).

Allmänna Arvsfonden (2021). Arvsfondsdelegationens verksamhetsberättelse 2021.

<https://www.arvsfonden.se/download/18.501603117fc1d9c4df3823e/1648737259774/Verksamhetsber%C3%A4ttelse%202021%20webb.pdf> (9 april 2023)

Allmänna arvsfonden (2023a). Ansök om pengar.

<https://www.arvsfonden.se/ansokan/ansok-om-pengar> (16 januari 2022).

Allmänna arvsfonden (2023b). Prioriterade områden.

<https://www.arvsfonden.se/om-allmanna-arvsfonden/prioriterade-omraden> (9 april 2023)

Allmänna arvsfonden (2023c) Ansökan om projektstöd ur Allmänna arvsfonden.

<https://www.arvsfonden.se/download/18.3f3ccc02185ad471ddf18a43/1673872239247/Anso%CC%88kan%20om%20projektsto%CC%88d%20230116.pdf> (9 april 2023)

Au, Anson. (2022). A Black feminist approach to antiracist qualitative research methods: Commemorating the legacy of bell hooks. *Current Sociology*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00113921221146583>

Becker, Howard, S. ([1982]2008). *Art Worlds*. Berkeley: University of California Press.

Bonilla-Silva, Eduardo. (2006). *Racism Without Racists: Color-Blind Racism and the Persistence of Racial Inequality in the United States*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Bourdieu, Pierre (1992). *Texter om de intellektuella*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Bourdieu, Pierre (1996). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.

Brosi, Georg and hooks, bell (2012). The beloved community: A conversation between bell hooks and George Brosi. *Appalachian Heritage* 40(4): 76–86.

Ceder, Carina. (2016). Digitala berättelser om det nya landet. Studieplan med ledarhandledning. Studieförbundet. <https://sverigeberattar.se/wp-content/uploads/sverige-berattar-studiematerial-id.pdf> (15 december 2022).

Creswell, John W. och Poth, Cheryl N. (2018) *Qualitative Inquiry and Research Design*. London: Sage.

Ernst, Manilla., Lorentzon, Ylva, & Wester, Moa. (2013). *Barn, kultur och kulturutbud – Förutsättningar och förväntningar. En pilotstudie om att lyfta barns och ungas perspektiv*. Stockholms stad: Kulturförvaltningen.

Geertz, Clifford. (2000). *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*. New York: Basic Books.

Hart, Roger, A. (1992). *Children's Participation: from Tokenism to Citizenship*. UNICEF Innocenti Essays, No. 4, UNICEF.

Herz, Marcus (2016). *Relationer, mötesplatser och projektlogikens utmaningar – Aktuella Arvsfondsprojekt i Göteborg*. Stockholm: Allmänna arvsfonden.

Himlaspelet (2022). "Om himlaspelet." <https://www.himlaspelet.com/om-himlaspelet/> (29 november 2022).

hooks, bell. (1994). *Teaching to Transgress. Education as the Practice of Freedom*. New York: Routledge.

Hugardt, Ambjörn. (2008). *Barn och ungdomars kulturengagemang. En utvärdering av Arvsfondens kultursatsning*. Stockholm: Allmänna Arvsfonden.

Janson, Ulf. (2013). Delaktighet i lek – en fråga om röst i det barnkulturella. I Helander, K. (red.) *Nu vill jag prata! Barns röster i barnkulturen*. Centrum för barnkulturforskningens skriftserie nr. 46. Stockholm: Stockholms universitet, s. 13–35.

Jonsson, Jan O., Mood, Carina. Och Treuter, Georg. (2022). *Integration bland unga. En mångkulturell generation växer upp*. Göteborg: Makadam förlag.

Kemper, Theodore, D. (1990). Social relations and emotions: a structural approach. In:

Kemper, T.D. (Red.), *Research Agendas in the Sociology of Emotions*. Albany: State University of New York Press, 207–237.

Kulturskolerådet. *Ömsesidigt, konstnärligt mentorskap mellan barn och professionella kulturutövare. En inspirationsskrift utifrån erfarenheterna i Arvsfondsprojektet I dina skola 2015–2017*. Stockholm: <https://docplayer.se/69352701-Omsesidigt-konstnarligt-mentorskap-mellan-barn-professionella-kulturutovare.html> (9 april 2023).

Lamont, Michèle. (2022). Till frågan om erkännandeklyftor. *Fronesis: Erkännande*. 74–75, 177–207.

Lamont, Michèle, och Molnár, Virág. (2002). The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology* 28: 167–195.

Lee, Nick (2001). *Childhood and Society: Growing Up in an Age of Uncertainty*. Maidenhead: Open University

Lorentzon, Ylva. (2012). *Barnperspektiv, betyder barnrelaterat?: En kritisk diskursanalys av barnperspektivet i tjugosex kulturmyndigheters och -institutioners strategier för barn- och ungaverksamhet (2012–2014)* [Magisteruppsats]. Centrum för barnkulturforskning, Stockholms universitet.

Lorentzon, Ylva. (2018). *Öppna världar, slutna rum: Om status och barnkulturpolitik i scenkonstens vardagspraktik* [Diss, Stockholms universitet]. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-161310>

Lund, Anna. (2004). *Iscensättningar och upplevelser. Om barn- och ungdomsteater och dess möte med ung publik*. Växjö: Växjö University Press.

Lund, Anna. (2008). *Mellan scen och salong. En kultursociologisk analys av ungdomsteater*. Lund: Arkiv förlag.

Lund, Anna, Krantz, Joakim & Gustafsson, Birgitta. (2013). *Skapande skola. En kalejdoskopisk reform och dess praktik*. Stockholm: Myndigheten för kulturanalys.

Lund, Anna. (2019). “‘I feel sorry for them and I should do something, but I don’t.’ Spatial imaginaries and resistance to feminist change in the dramatic arts.” *Emotion, Space and Society*. 30: 27–33
<https://doi.org/10.1016/j.emospa.2018.12.003>

Lund, Anna. (2022). “Att gestalta miljonprogrammet. Husbys nya scen och en berättelse inifrån.” I: Rebecca Brinch, Dirk Gindt och Tiina Rosenberg. *Berätta, överleva, inte drunkna. Antirasism, dekolonisering och migration i svensk teater*. Stockholm: Atlas förlag, 235–256.

Myndigheten för kulturanalys (2017). *Barn och ungas kulturaktiviteter. Kulturfakta 2017:5*.

Nordisk kulturfakta (2022). *Delaktighet i kulturlivet i Norden*.

<https://pub.norden.org/nordiskkulturfakta2022-07/#120831> (16 januari 2023)

Nielsen, Anne Mette W & Sørensen, Niels Ulrik (2017). *Nar kunst gør en forskel Unges deltagelse i kunst- og kulturprojekter som alternativ arena for sociale indsatser*. Aalborg Universitetsforlag. Ungdomsliv Nr. 4

Riksförbundet Öppna Kanaler i Sverige. (2021). Remissvar till Föreskrifter om mediestöd 2021:2. <https://www.mprt.se/globalassets/dokument/stod-till-medier/inkomna-remissvar/remissvar---rok-remiss.pdf> (15 december 2022).

Saha, Anamik. (2018). *Race and the Cultural Industries*. Cambridge: Polity.

Sparman, Anna. (2019). Children's and young people's leisure culture, I Sparman, A. (red), *Making culture: Children's and young people's leisure cultures*. Göteborg: Kulturanalys Norden, s. 7–17.

Sverige berättar, hemsida: <https://sverigeberattar.se/vara-projekt/sverige-berattar/> (15 december 2022)

Trondman, Mats. (2002). *Kulturskola som social och kulturell förändringsagent. En fallstudie om "kulturell" keynesianism och dess möjligheter och begränsningar i Hällefors kommun*. Växjö: Centrum för kulturforskning.

Trondman, Mats & Lund, Anna. (2009). "Kan man idrotta kan man väl kultura – till kritiken av konstruktionen av statistiska kategorier" in *KulturSverige*. Stockholm: Statens kulturråd, Riksbankens Jubileumsfond och Linköpings universitet.

Voyer, Andrea. (2018). 'If the students don't come, or if they don't finish, we don't get the money.' Principals, immigration, and the organisational logic of school choice in Sweden, *Ethnography and Education*, 14:4, 448–464, DOI: 10.1080/17457823.2018.1445540

Bilaga 1. Överlevnad

<i>Projektnamn</i>	<i>Stödmottagande organisation</i>	<i>Projektperiod</i>	<i>Överlevnad (kategori)</i>
Jag ska bli barnorganist	Sensus Studieförbund	2009–2013	4
Den mystiska lådan	Berättarministeriet	2013–2016	4
SpinnVäxa SpinnUnga	Studieförbundet Bilda Väst	2015–2018	4
En annan del av Huddinge	ABF, Huddinge	2015–2018	4
Skaparverkstan på Fårö	Stiftelsen Bergmancenter på Fårö	2015–2018	4
Sverige berättar eller Marija från Osijek	Kroatiska Riksförbundet i Sverige	2015–2018	4
Dalakulturens teater	Föreningen Himlaspelet	2017–2021	4

Rösträtt	Föreningen UngiKör	2010–2013	3
Stafetten	Masthuggsteatern	2014–2017	3
Konst för alla. Bild- och Formskola på Körsbärsgården	Stödföreningen för Körsbärsgårdens Konsthall och Skulpturpark	2014–2017	3
I dina skor – en modell för mentorskap och konstnärligt samarbete mellan barn och vuxna	Sveriges kulturskoleråd	2014–2017	3
Kulturskolan och barn på flykt	Sverige Kulturskoleråd	2015–2018	3
Skratturnén	Clowner utan gränser	2015–2018	3
... när vi lyser för varandra	Kollaborativet	2015–2018	3

Modiga barn	Studieförbundet Vuxenskolan Järpen	2011–2014	2
Barnens egen TV	Öppna kanalen i Växjö	2012–2015	2
Konstakuten,	Gotlands museum och Föreningen Gotlands Fornvänner	2013–2016	2
Hej Salam	Gotlands museum och Föreningen Gotlands Fornvänner	2017–2020	2
Tidskapseln – Barns rättigheter och jag	Folkets Hus, Hammarkullen	2009–2012	2
Art Kod – Demokrati, konst, och det offentliga rummet	Konstfrämjandet i Bergslagen	2013–2016	2
Lokstallssmedjan	Dalakubens ekonomiska förening	2015–2018	2

Bilaga 2. Intervjufrågor

Berätta kort om dig själv:

- Roll i projektet?
- Hur länge har du/ni varit med?
- Vad är din relation i dag till det tidigare projektet?
- Har projektet varit viktigt för var du befinner dig idag?

Projektets bakgrund och mål:

- Hur kom projektet till?
- Vad var syftet med projektet?

Upplevelser och engagemang:

- Hur har målgruppen upplevt projektet (positivt, negativt)?
- Har målgruppens intresse för kultur levt vidare på något sätt efter projektets avslut (Under skoltid/efter skoltid)?

Delaktighet:

- Hur har barns delaktighet definierats inom ramen för projektet?
- Hur har ni arbetat i praktiken?
- Delaktighet under planeringen?
- Delaktighet under genomförandet?
- Barnens delaktighet i att ingå i arbetet med att finna former för en fortsättning efter projekttiden?
- Har utvärderingar med barn gjorts under projekttiden – hur har dessa använts?
- Berätta om vilka de goda förutsättningarna för delaktighet har varit?
- Berätta om ni stött på hinder för delaktighet (vilka var dessa och hur har de hanterats)?

- Vad skulle ni vilja skicka med till Allmänna arvsfonden och till andra projekt om hur man bör arbeta för att skapa goda förutsättningar för barns delaktighet?

Intersektionalitet:

- Vilka var er målgrupp (Och varför just denna målgrupp)?
- Vilka kom att delta i projektet?
- Har ni arbetat med representation? Om ja: Hur har ni arbetat med representation (t ex kön, flerspråkighet, klass, ålder, funktionsförmågor, med mera)?
- Svårigheter projektet har stött på i arbetet med att vara inkluderande?

Spår:

- Vad lever i dag vidare idag från projektet?
- Var lever projektet vidare?
- Vem finansierar projektet?
- Vad har de framkomliga vägarna varit för projektets överlevnad?
- Togs särskilda material fram? Hur användes dessa material under projekttiden? Används dessa material idag? Uppdateras dessa?
- Vad har suddats ut?
- Vad har orsaken till det varit?
- Har skolan varit en av era samarbetspartners? Hur har det fungerat?
- Fanns det andra samarbetspartners än skolan? Vilka? Hur har det fungerat?
- Har erfarenheterna från projektet efterfrågats av andra, och har man spridit erfarenheterna från projektet vidare?
- Vad hände med projektet när Covid-19 inträffade (rörande projekt som levde vidare vid den tidpunkten)?

Till sist:

- Vad är enligt dig viktigt med att barn (i projektets särskilda målgrupp) får möta eller skapa/arbeta med kultur?
- Vad enligt dig är den viktigaste betydelsen som detta projekt haft?
- Finns det något ytterligare du skulle vilja lägga till rörande hur projektet har fungerat?

Utvärderingsrapporter från Allmänna arvsfonden

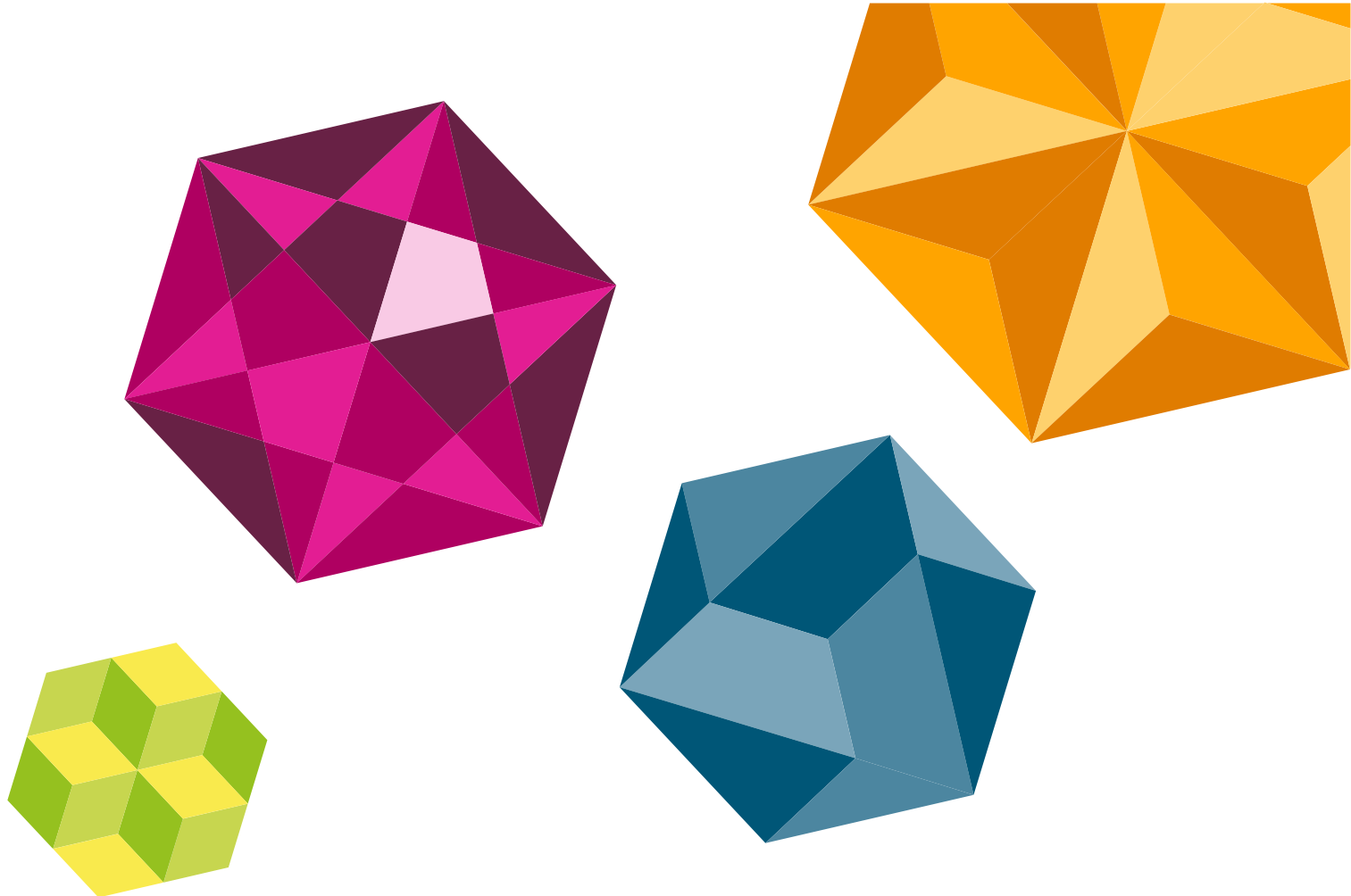
Samtliga utvärderingsrapporter finns för nedladdning på Arvsfondens webbplats: www.arvsfonden.se/utvärderingar

1. Unga KRIS: Utvärdering av ett projekt för att utveckla regionala unga KRIS-råd och få igång lokala föreningar över hela landet (2007)
2. Elektra: Ett projekt mot hedersförtryck och våld (2007)
3. Bemötande med kultur: Utvärdering av regeringens satsning Bemötande med kultur, en försöksverksamhet där kulturen används för att minska fördomar om personer med funktionshinder (2007)
4. Barn och rasism: Utvärdering av regeringens satsning på insatser mot rasism, främlingsfientlighet, diskriminering och homofobi riktad till barn upp till 12 år (2007)
5. Delaktighet, Diskriminering, Demokrati: Utvärdering av regeringens satsning på insatser mot rasism, främlingsfientlighet, diskriminering och homofobi riktad till personer med funktionshinder (2007)
6. Stöd efter flodvågen: Utvärdering av frivilligorganisationers stödinsatser efter tsunamikatastrofen (2007)
7. Barn och migration: Utvärdering av projekt riktade till barn och ungdomar med flykting – och invandrabakgrund (2007)
8. Brukarstödscentra – verktyg till empowerment och full delaktighet? (2007)
9. Systrar, förena er! Utvärdering av United Sisters, en tjejverksamhet i Stockholm, Göteborg, Uppsala och Malmö (2008)
10. Barn och ungdomars kulturengagemang: En utvärdering av Arvsfondens kultursatsning (2008)
11. Ungas psykiska ohälsa och den ideella sektorn: En utvärderingssammanställning (2008)
12. Rum för idealism: Utvärdering av Arvsfondens stöd till lokaler 1994 – 2006 (2008)

13. "Stackars flickor" i en bristfällig skola: Utvärdering av projekt som åren 1995–2008 var avsedda att utveckla skolans arbete med sexualitet och samlevnad (2009)
14. Förortens sociala kapital: En utvärdering av Lugna gatan i Göteborg och Malmö (2009)
15. Kulturell och språklig revitalisering bland romska barn och ungdomar – en väg till självorganisering: En uppföljning av Allmänna arvsfondens 27 romska projekt åren 1996–2009 (2010)
16. Utrymme för att tänka nytt: en uppföljning av 89 projekt om autism och ADHD
17. Från projekt till delaktighet: Utvärdering av 44 projekt relaterade till funktionsnedsättningen dövblindhet (2010)
18. Brukarmedverkan – visioner och verkligheten: En utvärdering av 32 projekt som på olika sätt rör äldre (2010)
19. Ung kriminell eller bara annorlunda bakgrund? Gemenskap, identitetsutveckling och integration inom Unga KRIS (2010)
20. Värdet av Unga KRIS – en samhällsekonomisk utvärdering (2010)
21. Checklistor, tålamod och gemenskap – stöd till föräldrar med intellektuella begränsningar (2010)
22. Islam och muslimer i Sverige Islam och muslimer: En utvärdering av trettio projekt finansierade av Arvsfonden 1994–2006 (2010)
23. Somaliska föreningar som överbryggare: En uppföljning av 28 svensksomaliska projekt som fått stöd av Allmänna arvsfonden (2010)
24. Kunskap och praktik i utveckling: Utvärdering av Allmänna Arvsfondens stöd till projekt om mäns våld mot kvinnor och barn (2010)
25. Föreningsvägen till integration – uppföljning av 43 Arvsfondsprojekt genomförda av organisationer bildade på etnisk grund (2010)
26. Heder och det civila samhällets metoder (2011)
27. Ingenting om oss utan oss: Allmänna Arvsfondens stöd till projekt rörande människor med psykiska problem (2011)
28. Allmänna Arvsfonden och ett samhälle i förändring (2011)
29. När staten ska förnya civilsamhället: Arvsfondens bidrag till föreningslivet (2012)

30. Vi Deltar! Utvärdering av Arvsfondens satsning på ungdomar och demokrati 2009–2012 (2012)
31. Från homo till HBTQ: Förändringsstrategier i en brytningstid. Uppföljning och utvärdering av projekt med hbt-perspektiv (2012)
32. Att ge barn och unga i utsatta situationer makt och inflytande – en utmaning för hela samhället: Utvärdering av Arvsfondens satsning Fördel Barn! 2009–2012 (2012)
33. Män och maskulinitet i rörelse – Kris, utveckling och förändring (2012)
34. Inga hopplösa fall: Om livsstilshuset, ett boende och en verksamhet för unga med ”gängerfarenhet” (2013)
35. Socialt företagande och försöken att finna fungerande sätt: En utvärdering av 67 Arvsfondsfinansierade projekt (2013)
36. Från traditionell omsorg till inflytande och delaktighet – En utmanande process: Utvärdering av 172 projekt med målgruppen personer med intellektuell funktionsnedsättning som under perioden 1994–2011 fått ekonomiskt stöd av Arvsfonden (2014)
37. Kultur med och för personer med intellektuell funktionsnedsättning – en utvärdering av projekt som erhållit ekonomiskt stöd inom området kultur och intellektuella funktionshinder 1994–2011 (2014)
38. Möjligheter och hinder att nå arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning – en utvärdering av 60 projekt som fått ekonomiskt stöd av Arvsfonden inom området arbete, sysselsättning och funktionsnedsättning 1994–2012 (2014)
39. ”Det här har jag byggt, känns bra!” Platser att bygga på: En utvärdering av Arvsfondens lokalstöd 2007–2013 (2014)
40. Relationer, mötesplatser och projektlogikens utmaningar: Aktuella arvsfondsprojekt i Göteborg (2014)
41. Trygga rum, nya möten och sociala entreprenörer (2014)
42. Vägar mot arbete: En utvärdering av 42 projekt som finansierats av Arvsfonden inom området unga, arbete och sysselsättning 1994–2012 (2015)
43. Sociala innovationer och institutionella traditioner: En utvärdering av 36 arvsfondsprojekt inriktade mot unga och kriminalitet under åren 1995–2013 (2016)

44. Projektledaren, organisationen och projektet: En studie av projektledarens arbetssituation i projekt finansierade av Allmänna arvsfonden 2012–2014 (2016)
45. Sociala medier i projekt finansierade av Arvsfonden (2016)
46. Att veta sin plats: En studie om arvsfondsprojekt i den urbana periferin (2016)
47. Samverkan mellan ideella och offentliga aktörer: målsättningar, former och resultat (2016)
48. Relationer, mötesplatser och projektlogikens utmaningar: Aktuella arvsfondsprojekt i Göteborg (2016)
49. Möjlighet till Egen Kraft! Arvsfondsprojekt med fokus på att skapa ett samhälle för alla (2017)
50. Föräldrastöd i praktiken – Uppföljning och utvärdering av Allmänna arvsfondens stöd till föräldrastödsprojekt 1994–2016 (2017)
51. Samverkan kring hedersrelaterat våld och förtryck – En studie av projektet Kärleken är fri 2014–2017 (2017)
52. En allmänning i det offentliga tjänst? En resa i Allmänna arvsfondens spår (Vägar till delaktighet?)
53. Vägar till delaktighet? En studie av Arvsfondsprojekt som arbetar mot segregation, rasism, utanförskap och extremism (2019)
54. Organisering av ideellt arbete – En studie om hur det ideella arbetet organiseras i projekt finansierade av Arvsfonden 2016–2019 (2019)
55. Nyanlända barns och ungas etablering och delaktighet i samhället under en tid av ovisshet – en utvärdering av Arvsfondens ”Nyanländasatsning” under perioden 2016–2019 (2019)
56. Det lokala civilsamhällets roll på landsbygden (2020)
57. Att bygga vägar till sysselsättning – utvärdering av 14 Arvsfondsfinansierade projekt för personer långt från arbete och sysselsättning (2021)
58. Ungdomsprojekt i civilsamhällets organisationer – Relationer, samarbeten och utmaningar (2022)
59. Arvsfondsprojekt i studieförbunden (2022)
60. Möjligheter och motstånd: arvsfondsprojekt om sexualitet och funktionsnedsättning (2022)

Sedan starten 1928 har Allmänna arvsfonden bidragit till att utveckla samhället på flera olika sätt. De arv som Allmänna arvsfonden förvaltar möjliggör att hundratals projekt över hela landet får ekonomiskt stöd varje år. Under de senaste tio åren har över fem miljarder kronor fördelats till drygt 1700 utvecklingsprojekt i civilsamhället. Projekten är i alla storlekar och spridda över hela landet. Det gemensamma är att projekten är av ideell karaktär till förmån för barn, ungdomar, äldre och personer med funktionsnedsättning (oavsett ålder).

**ALLMÄNNA
ARVSFONDEN**